

Birikimler

Sayı 3, 2012/2

Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Social Research

Sayı Issue 3 • 2012/2

ISSN: 2146-5177

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü *Owner and General Director*

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına

Emir Osmanođlu

Editörler • Editors

Hasan Bozgeyikli • Susran Erkan Eroğlu

Hakem ve Danıřma Kurulu • Advisory Board*

Yasin Aktay (Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi), Yusuf Alper (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi), Musa Yavuz Alptekin (Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi), Mustafa Aykaç (Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi), Veysel Bozkurt (Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi), Mehmet Bulut (Dr., Gençlik ve Spor Bakanlığı), Münir Dedeođlu (Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi), Sevda Demirbilek (Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi), Uđur Dolgun (Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi), Tefvik Erdem (Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Naci Gündođan (Prof. Dr., Anadolu Üniv.), Tuncay Gülođlu (Doç. Dr., Yalova Üniversitesi), Deniz Kağıncıoğlu (Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi), Nuray Karaca (Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi), Ersin Kavi (Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi), Aşkın Keser (Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi), Güray Kırpık (Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Fatma Kocabař (Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi), Türker Kurt (Dr., Gazi Üniversitesi), Verda Canbey Özgüler (Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi), Mehmet Merve Özaydın (Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Süleyman Özdemir (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi), Zeki Parlak (Doç. Dr., Marmara Üniversitesi), H. Yunus Tař (Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi), Arif Yavuz (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi), İbrahim Yenen Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi), Osman Yıldız (Dr., Hak İş), Engin Yıldırım (Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi), Sayım Yorgun (Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi), Ođul Zengingönül (Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi),

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Genel Yayın Danışmanı

Ekrem Eraslan

Yayın Danışmanları

Yahya Düzenli, řahin Ali řen
Murat Kalem

Abonelik

Yıllık: 30 TL

Kurumsal Yıllık: 50 TL

Yapı Kredi Bankası Kızılay Şubesi

IBAN: TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Yayın Türü

Üç Aylık, Yerel Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş *Publisher*

ADAMOR

Toplum Araştırmaları Merkezi

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateř

Baskı

Aralık 2012

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mahallesi 1401. Sok. 11/2
Balgat/ANKARA * Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: www.adamor.com.tr

e-mail: opusdergi@gmail.com

OPUS, yılda dört sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

İçindekiler

Takdim 5 *Editörler*

Makaleler

- 6 *İslam Can*
İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar
- 28 *Birol Büyükdoğan - Bilge Afşar*
Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Şehre Ekonomik Katkıları: KTO Karatay Üniversitesi Örneği
- 44 *Emre Toprak - Almıla Elif Selçuklu*
Öğretmen Adaylarının Sosyoekonomik Düzeyleri ile LYS Puanları İlişkisinin İncelenmesi
- 62 *Ramazan Orha*
Türk İş Adamlarının/Yöneticilerin Etiğe Yaklaşımları: Bir Uygulamanın Analizi
- 94 *Ahmet Mercan*
Küreselleşme Ölçeğinde Emegın Dönüşümü

Contents

Editorial 5 *Editors*

Conversation

- 7 *İslam Can*
Sociological Readings About Islamic City
- 28 *Biröl Bykdođan - Bilge Afşar*
The Economic Contribution of University Students to the Cities where they Educate: KTO Karatay University Case
- 44 *Emre Toprak - Almıla Elif Selçuklu*
Observation of Relationship between Teacher Candidates' Socioeconomic Levels and LYS Scores
- 62 *Ramazan Orha*
Approach of Turkish Businessmen/Managers towards Ethics: Analysis of an Application?
- 94 *Ahmet Mercan*
Transformation of Labour in Globalization Scale

Takdim

OPUS dergisinin yeni bir sayısıyla daha karşınızdayız. Farklı alanlarda çalışmalar yapan akademisyenlerin hazırlamış oldukları makalelerin yer aldığı 3. sayımızda ilk çalışma İslam Can'ın hazırladığı "İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar" başlıklı makaledir. Geleneksel İslam mimarisini analiz eden makale aynı zamanda İslam mimarisinin toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkilerinin mahiyetini tayin edici rolü üzerinde durmaktadır.

Son on yıllık süreçte üniversitesiz il kalmayan Türkiye'de üniversite eğitim oranları yükselirken bir taraftan da kentler farklı bir sosyolojik durumla karşı karşıya gelmiştir. Kendi kültürel dinamikleri içerisinde yoğrulan iller üniversitelerin açılmasıyla farklı kültürlerle karşılaşmalarının yanı sıra öğrencilerin geldikleri kentin ekonomilerine katkılarıyla bağlamında da ekonomik bir unsur olarak incelenmelidir. Bu bağlamda Birol Büyükdoğan ve Bilge Afşar makale çalışmalarında üniversitelerin sahip oldukları öğrenciler vasıtasıyla yer aldıkları kentlere ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda ciddi katkılarının olduğunu tartışmaktadır.

Emre Toprak ve Almıla Elif Selçuklu'nun makale çalışması ise "Öğretmen Adaylarının Sosyoekonomik Düzeyleri ile LYS Puanları İlişkisinin İncelenmesi" başlığını taşımakta ve Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinin lisans programı, öğretim programı ve üniversiteye gelinen bölge, değişkenlerine göre ayrıntılı bir şekilde tartışmaktadır.

Ramazan Orha, "Türk İş Adamların/Yöneticilerin Etiğe Yaklaşımları: Bir Uygulamanın Analizi" başlığını taşıyan makalesi ise felsefenin bir disiplini olmasına rağmen, bugünün iş dünyasında önemli bir yere sahip olmaya başlayan etik kavramını işadamları ve yöneticilik bağlamında ele almaktadır.

Editörler

İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar

*

Sociological Readings about Islamic City

İslam Can*

Özet

Son yıllarda akademik çevrelerde şehrin doğasına yönelik yapılan çalışmaların arttığı görülmektedir. Bu artışta Türkiye'nin gündeminde olan kentsel dönüşüm politikalarının etkisini göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca bu tartışmalarda hakim görüş olan, Batı tarzı mimarinin Türk toplumunun kültürüne ve geleneklerine aykırı olduğu düşüncesi, geleneksel mimariye olan merakı da cezp etmektedir. Bu bağlamda İslam şehirlerinin doğasının bir kez daha keşfiyle birlikte İslam mimarisine duyulan ilgi, kentsel dönüşüm sonrasında yeniden kurulacak şehirler için ilham kaynağı oluşturmaktadır. Bu çalışmada İslam şehirlerinin sosyal dokusuna dair sosyolojik okumaların yanı sıra İslam mimarisinin toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkilerinin mahiyetini tayin edici rolü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam şehri, İslam mimarisi, müslüman toplum, kent sosyolojisi

Abstract

It has been seen that the studies that focus on the nature of the city accelerated for the last decades. It is better to notice city transformation policies in Turkey for this acceleration. The most powerful one of these debates is West architecture does fit with Turkish culture and traditions. This sight makes traditional architecture popular in Turkey. In this context the interest towards Islamic architecture with the discovery of Islamic city nature inspired the cities which will be built after city transformation. In this study, it will be focused on the sociological readings of Islamic city fabric with the role of the Islamic architecture in the relationship between social, political and economic entities.

Keywords: Islamic city, Islam architecture, muslim society, urban sociology

---

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Konya, islamcan@hotmail.com

Giriş

İnsanların eliyle kurulan şehirler, o toplumun siyasal, sosyal, ekonomik ve dini yaşantıları hakkında bizlere fikir verir. Şehrin ibadet mekanları, çarşıları ve hatta yolları dahi yaşanan devrin ve sahip olunan medeniyetin önemli göstergelerindedir. Şehirlerin ve mekanların gittikçe aynileşmesi ve birbirine benzetme konusunda gösterilen gönüllü çaba, içinde bulunduğumuz mekanı tüketmeye yönelik ciddi bir suikast girişimi olarak nitelendirilebilir. Eski medeniyetlere dair herhangi bir kalıntı bulunduğunda büyük ölçüde finans ve emek harçayarak bu yapıtları kültürel mirasa kazandırmaya çalışanlar, bir önceki medeniyetin ürünü olan ev, çarşı gibi tarihi mekanları görmezden gelen ya da kentsel dönüşüm adı altında olabildiğince çok katlı binalar dikerek bu mekanların kalbine hançer saplayanlar, büyük bir travma yaşadıklarının kuşkusuz farkında değiller. Oysa şehir, beden gibidir. Hüküm süren medeniyetin ruhunun, şehrin caddelerinden çeşmelerine, bahçelerinden evlerinin odalarına kadar bir bedene giydirilmesi hadisesidir. Şüphesiz ki bu bedende bulunan bütün organların medeniyetin ruhuna uygun davranması beklenir. Ancak günümüz şehirleri, inşa edilen yeni yapılarla birlikte adeta bir doku ya da organ uyumsuzluğu yaşamaktadır. Cumbalı bir evin yanı başına dikilen bir rezidansın, mahremiyet kaygısının ne ölçüde dikkate alındığı hakkında elbette bize fikir vermesi umut edilir.

Şehirler bir kimliğe sahip yapılardır. Her şehir kendi yapısına özgü bir kimlik, kişilik, imaj ve yaşam giyindir. Her şehir bir dil ve gramer geliştirir; o şehirde yaşamamanın, ona tutunmanın yolu şehrin dilini ve gramerini çözmekten geçer (Alver, 2012: 19). Söz konusu bu kimliğe ve gramere fazlasıyla sahip olan İslam şehirlerinde ise, inşasında dinsel kaygıların yönlendirmesiyle oluşturulan mekanın ürettiği toplumsal ilişkilerin niteliği son derece önemlidir.¹ Modernizmle geleneksel

---

¹ Birçok İslam tarihçisi ve gözlemcisi İslami mesajın ilk olarak verildiği yerin coğrafi özellikleriyle beşeri özellikleri arasındaki şaşırtıcı tezada dikkat çekmiştir: Esasen göçebe

İslam'ın karşı karşıya gelmesi, pek çok Müslümanın zihninde ve ruhunda gerilimler yaratmış ve bu durum şehirlere de doğrudan doğruya bir karışıklık ve kaos biçiminde yansımıştır.² Düşünce anlamında gözlenen bu sürtüşme ve anlaşmazlıklar, İslam dünyasının modernleşmiş bölgelerindeki müslümanların hayatını kuşatan mimari çevre ve şehirlerde de somut bir biçimde kendini göstermektedir (Nasr, 2001: 201). Şehir olgusunun dil, din, kültür ve medeniyet ekseninde farklı yorumlara tabi olması, her kültür, din ve medeniyet çevresinin şehri kendine özgü algılaması ve yorumlamasından dolayıdır. Günümüzde küreselleşme gerçeği her ne kadar şehirleri tek tip yaşam tarzına göre dönüştürmekte, işlevleri ve nitelikleri yönüyle standartlaştırmaktaysa da, halen her kültür dünyasının kendini sunmasında kendi şehirlerine sarılması önem taşımaktadır. Şehir olgusunun bir kültür çevresinde kendine özgülükleriyle ayırt edici bir kimli kazanması her şeyden önce dinsel bir temele sahiptir. Bu yüzden şehir din ilişkisi ele alınmadan şehirlerin tarihsel, sosyolojik serencamı ve kimliksel özellikleri tam olarak ortaya konamaz (Çelik, 2012: 240). Dolayısıyla yaşanan bu düşünsel kaos ve karışıklıktan mülhem bu çalışmada, geçmiş yüzyıllarda oluşturulan İslam şehirlerinin mimarisinden hareketle, bu yapıların sosyal ilişkilerdeki kurucu misyonunu ve değer merkezli şehircilik anlayışının insanların ihtiyaçlarına ne şekilde katkı sağladığını ve şehirlerimizi kaybetmenin

---

bedevilerin ya da yarı yerleşik yaşadığı Arap Yarımadası ve birkaç yüzyıl sonra beliren tipik görünüşüyle Müslüman alemi; yani Hindistan'dan Batıya kadar uzanan, kara ve deniz yoluyla her türlü ürünün ve bilgi dallarının, fikirleri ve kültürlerin akışının gerçekleştiği dev bir şehirler ağı gibidir (Michon, 1997: 14-15). Böyle bir şehir ortamında ortaya çıkan İslam dini, sonraki yüzyıllarda şehirlere kimliğini ve rengini vermede oldukça başarılı olmuştur.

² Bu değişim ve dönüşüm sürecini anlamlandırmak için Batılılaşmanın Müslümanlar üzerindeki iki önemli etkisini yeniden gözden geçirmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, sekülerleşmenin yayılması, hem içsel hem de dışsal faktörlerle ilgili olan ikincisi ise geleneğin yani dinin, İslam sanatının yöntem ve ilkelerinde mevcut olan eşya üretimi normlarını ve hikmet prensiplerini dışarıda bırakarak, sadece Şariat'ta belirtilen biçimiyle insan amellerinin ilkelerini içerecek tarzda daraltılmasıdır (Nasr, 2001: 202).

asında yaşamımızı ve varoluş biçimimizi kaybetmek olduğunu, şehrin dilini ve gramerini çözmeye çalışarak tartışacağız.

I. İslam Şehrinin Genel Özellikleri

Kent, insanlık tarihinin belli bir anında ve belli koşullarla oluşan ve sosyal, kültürel, iktisadi, tarihsel, dini, mimari, estetik yönüyle temayüz eden bir yaşam alanıdır. İnsanlık tarihinin önemli bir kavşağı ve dönüm noktasıdır. Keskin bir yönelim, başka bir hayat inşa etme, yeni argümanlarla düşünme pratiğidir. Etkili, yankılı, sarsıcı, çoğul bir süreçtir. Ardında nice yıkım, yokluk, sefalet bırakan ama hep bir anıt, ihtişam, gurur, kibir, zenginlik abidesi olarak yükselen bir alandır (Alver, 2012: 9). Şehirler, tarih boyu insanoğlunun ideallerini daha büyük bir dünya içinde kurma çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bugünün şehirlerine baktığımızda, biri görüldüğünde diğer hepsi hakkında belli bir fikir edinilebilir. Derin çehre farklılıklarına rağmen ortak bir çizgide gelişmeleri, şehirlerin ait olduğu medeniyetin değerlerine bağlı kurulmalarından ve gelişmelerinden kaynaklanır. Mesela; Avrupa şehirleriyle, Çin şehirleri veya İslam şehirlerinin arasında ilk bakışta gözle görünür farklılıklar vardır. Bu farklılıklar coğrafi şartların bir sonucundan öte, insanların inanç, yaşam biçimi ve hedeflerindeki öncelik farklılıklarından kaynaklanmaktadır (Demirci, 2003: 130). Bir yerde toplaşmanın ya da yoğunlaşmanın kentin kökeninde çeşitli roller oynayan farklı ihtiyaçlar yüzünden meydana geldiği bir gerçektir. Tarihte üç tür gereksinim insanların bir araya toplanmasına sebep olmuştur: Besin, savunma ve değiş-tokuş. Bunların her biri, ilkel durumdaki bir toplaşmanın gelişmesini destekleyen bir büyüme faktörünün eklendiği başlatıcı faktörlerdir. Böylelikle haftalık bir pazarın ya da panayırın kurulması ve korunma amacıyla duvarların inşa edilmesi, bir kasabanın zamanla kent haline gelmesine neden

olmaktadır (Elisséef, 1997: 116). Bu süreç dahilinde kurulan ve dizayn edilen şehirler içerisinde İslam şehri, inanç ve değer temelinde kaygılar üzerine şekillenmiştir. İlahi tevhit dini olan İslam'ın tevhidî yapısı toplumları olduğu kadar bireyleri de tek bir Tanrı'ya kulluğa teşvik etmeye ve gündelik faaliyetlerinde yalnızca Şeriat'ın otoritesine yer vermeye çalışır. Dolayısıyla İlahi Yasa Koyucunun isteğine uygun olarak kentsel bir toplumun sadece dini kurumları olabilir. Bu durum Müslüman şehirlerdeki politik, sosyal ve ekonomik kurumları da ziyadesiyle şekillendirmektedir (Michon, 1997: 14). İslam şehirciliği ve yerleşimi; Kur'an ve sünnet üzerine temellenen Batıni ilkeleri, sembolleri ve entelektüel dayanaklarıyla içerden; bu etkinliğin kuşattığı ve eğittiği, toplumsal ve beşeri ortam itibarıyla dışarıdan biçimlendirmiştir. Batıni ve metafizik boyut; doğrudan Kur'ani vahiyden ve ilahi kelimeden, bu kelâmın insanların gönüllerinde yankılanışından doğan dini sanattan, Hz. Peygamberin ruhundan, geleneksel Müslüman şehrini bir örtü gibi kaplayan huzuru nebiden kaynaklanır. Harici boyut ise, bir Müslüman şehrine asıl çehresini kazandıran İslami mimarinin gelişmesi için toplumsal ve beşeri zemini hazırlamıştır. Bu düzeyde kurumlar, toplumsal ilişkiler, fiziki planın kullanılışı ona ayırıcı özelliklerini kazandırır (Demirci, 2003: 133). Bu yönüyle İslam şehri Müslüman kimliğin diri tutulmasına ve sürekliliğini korumasına olabildiğince katkı sağlamaktadır.

Kur'an köylerden *kura* diye bahseder ve haccın merkezi Mekke'yi *Ümmü'l Kura* olarak adlandırır. Mekke kabilelere bölünmüş ve her kabilenin bir şeyhi vardı. Buna mukabil hicretten sonra Yesrib, otorite ve adaletin beşiği olarak *Ümmet*'in merkezi olmasına atfen *Medine* yani şehir diye adlandırılmıştır (Duri, 1997: 63; Cansever, 2002: 98). Bundan dolayıdır ki İslam şehirlerinin fiziki ve sosyal yapısındaki benzerliklerin esas sebebi modelini Hz. Peygamberin Medine'sinden almasından kaynaklanır. Bütün İslâm şehirlerinde Medine'nin bir uzantısını görmek mümkündür. Bu etkileşim öylesine geniş olmuştur ki, cami mimarisinden, caminin o dönemdeki yüklendiği misyonlara kadar bütün

yönüyle taklit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle İslâm'ın ilk üç asrı boyunca caminin Müslüman şehirlerinde, sosyal, kültürel, siyasi, askeri ve hatta iktisadi amaçlar bakımından yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Çelebi, 1983: 95-107'den akt. Demirci, 2003: 137). İlk şehirlerin kurucularına ilham veren ve yüzyıllar boyunca Müslüman kanun adamları ve idarecilerine örnek olan Medine, İslami şehir modeliydi ve her zaman büyük bir ölçüde öyle kaldı. Semavi mesaj, Hz. Muhammed'in kişiliği ve ilk inananların edindiği cemaat disiplininin üçlü etkisiyle kurulan bu ilk İslam şehrinin bıraktığı güçlü iz olmaksızın, cihatta savaşanların çok eski kültürlerin mirasçısı olan o geniş kıtalarda şaşmaz İslami ideallerini ve yaşam biçimlerini kabul ettirmeleri düşünülemez. Gerçek şudur ki, fetihler tarihi şehirlerin yapısını hiçbir zaman bozmadı. Fetih esas olarak savaşçılar ve düzeni ordular arasında geçen bir olaydı; Bizans ve Sasani İmparatorluğu'nun baskısı altında inleyen halk da fazla bir direniş göstermedi. Fethin bu kadar hızlı gerçekleştirilmesi, bu şehirlerin eski düzenlerini ve belirli özelliklerini koruyarak onların yeni yapılanmalarına uyum sağlamasını kolaylaştıran bir tür tekamüle yardım etti (Michon, 1997: 16).

Bir şehrin şekli, kökenine bağlıdır. Bazı şehirler daha önce hiçbir şey olmayan yerde ya da birkaç ufak tefek evin bulunduğu yerlerde tek bir kişinin kararıyla kurulmuştur. Kamuya ait önemli binaların yerini gösteren hazır plan olmaksızın bir şehrin oluşturulmasından bahsetmek olanaksızdır. Bu yapay bir planın genellikle "yeni şehir" olarak adlandırılan yeni bir topluşmaya uygulanması anlamına gelmektedir. Doğu'da müslümanların fethettiği *emzarlar* yani Kufe, Basra, Fustat, Bağdat'ın Yuvarlak Şehri ve yarım yüzyıl boyunca Abbasilere başkentlik yapan Samarra gibi kentleri buna örnek gösterebiliriz. Diğer grupta ise, kökenleri yerleşim bölgelerinin bir topluluğun ihtiyaçlarını diğerlerinden daha iyi karşılmasına dayanan "kendiliğinden oluşan kentler" yer almaktadır. Bu tür toplanmalarda önceleri bir kasaba olmuş daha sonra ise zamanla gelişerek şehir haline gelmiştir. Palmire'deki Bel Tapınağında, Mağrib'te Rabat'ta bir mescid etrafında gerçekleşen

şehirlleşme bu duruma örneklik teşkil eder (Elisséef, 1997: 114). Geleneksel İslam'ın dünyayı fani bir şey olarak görmesi, şehrin şeklini ve fiziki özelliklerini de belirlemiştir. Bundan dolayı İslam şehirlerinde mimari tasarım, gösteriş ve dünyevilikten kaçınmaya çalışmıştır. Geleneksel Müslüman, şehri hem Allah'ın bizzat kendisi, hem de Allah'ın eseri olan bakir tabiat karşısında geçici ve fani bir şey olarak görmekteydi. İslam mimarisi basit inşaat malzemelerine bağlı kaldı ve enerji kaynağı olarak ışık ve rüzgar gibi temel tabiat güçlerini kullandı. Cami ve ev avluları içerisinde bakir tabiatın sükunetini, ahengini ve huzurunu yeniden yaratarak şehre tabiatı kattı. Ancak manevi duyarlıkları sekülerizm tarafından köreltilen modern Müslüman, insanın yeryüzündeki hayatının faniliğini ve doğayı kaplayan huzur ve ahengi unutmuştur. O artık rekabet ettiği modern Batılı birey gibi, sanki ilelebet yaşayacakmışçasına evler inşa etmek, tüm varlığı tabiata meydan okumaya, tabiat kaynaklarının tüketimine ve ritminin ihlaline dayalı şehirler kurmak istemektedir. Modern insanın ve seküler Müslümanın arzusu, içinde Allah'ın yer almadığı bir çevre meydana getirmektir (Nasr, 2001: 205). Kabristanlar örneğinde olduğu gibi bu durumu çok kolay müşahade edebiliriz. İslam şehirlerinde şehrin girişlerine ya da yol üzerlerine ve müslümanların ahiret düşüncesini diri tutmak ve bu dünyanın diğer dünyayla olan bütünselliğini korumak için yapılan mezarlıklar, seküler insanın/Müslümanın faniliğini unutturmak adına artık gözden uzak ve şehrin en ücra köşelerine konulmaktadır.

İslâm şehirlerinin dikkat çekici özelliklerinden birisi de karmaşık bir topografyaya sahip olmasıdır. Bu yüzden Batılı seyyahlar, gözlemciler ve araştırmacılar, İslâm şehirlerinin herhangi bir planının olmadığını düşünmektedirler. Fakat iyi incelendiğinde, camiler etrafında şekillenen mahallelerin bir toplamı olduğu görülür. Karmaşık görüntüsünün özünde bir düzenliliği vardır (Cansever, 2002: 90; Demirci, 2003: 143). İslami düşüncede "tevhit" ilkesi, bir birine zıt unsurları birleştirir. Böylece aynı temel ilkelerin değişik uygulamaları olarak meselelerin tevhit edilmesi; kozmoloji ile matematiği de bütünleştirir. Bu da sonuçta

güzellikle faydayı bir birinden ayırlamayacak şekilde bir birine bağlar. Fakat Aydınlanma dönemiyle beraber gelen epistemolojik parçalanma, güzellikle faydayı birbirinden ayırmıştır. Tevhit ilkesi etrafında İslam matematiğinde geometri, kozmoloji, müzik, astronomi bir biriyle ilişkili iken; Dekart matematiği bu ilişkileri kopararak geometriyi salt pergel ve cetvele indirgedi. Aynı durum Simya'dan Newton fiziğine geçişte de söz konusu oldu. Bu olay insanlık için belki de en talihsiz gelişmelerin başlangıcı oldu. Çünkü sekülerleşen bilim, insanın ruhen muhtaç olduğu güzelliği ihmal ederek sadece fayda ve menfaat üzerine kurulu şehirler inşa etmeye başladı. Organik alanın yerini mekanik alan aldı. Mimari; hikmetle, hünerle, sanatla alakasını keserek salt dünyevi bir matematiğe dönüştü. Böylece şehir mekanları da mekanik bir kimliğe büründü. Neticede insan tabiatına aykırı, sıhhsiz, zevksiz, tabiata ve fitrata aykırı, mekanik şehirler ortaya çıktı (Cansever, 2002: 48-49; Bulaç, 1993: 205; Nasr, 2001: 213-215). İslam mimarisi gerçekte, evrensellik ve dünya çapında uygulanabilirlik bahanesiyle yabancı modelleri taklit eden, çirkin ve kişiliksiz bir üsluplar yığını tarafından yutulmuştur (Nasr, 2001: 202). Aslında İslami şehrin en belirgin özelliği, her bir kişinin İlahi Kanun Koyucunun iradesine teslim olmak için harcadığı çaba ile, bu çabayı destekleyen ve yardım eden cemaat yapısının sürekli bileşimidir. Kolektif sonuçlarını ve kurucu öğelerini göz ardı edemeyeceğimiz çeşitli ferdi yükümlülükler (farz-ı ayn) tekrar karşımıza çıkacak; İslami şehirde ferdi kurtuluş için çalışılması, İlahi mesaj cemaate tevdi edilmekle birlikte hikmet kurumlarının kutsanmasını gündeme getirir ve adalet numunesi de bu kurumların içeriğini kendi üyelerinin istikametinde korur (Michon, 1997: 18). Çünkü İslam'da adalet kavramı esastır. İslam alemi aynı zamanda "Adalet alemi" (Dar'ül Adl) olarak adlandırılır, çünkü burada adil olan Allah'ın yarası hüküm sürmektedir. Burada adalet kavramıyla ilgili olarak Platoncu adil toplum görüşü arasındaki benzerlikten de söz etmek gerekir. 10. yüzyılda hem Platoncu görüşün bir üyesi, hem de Müslüman olan Farabi, faziletli ve namuslu bir şehir idealini (Medinetü'l Fazıla) şu şekilde tanımlamıştır: "İnsanların

dünyada adalet ve dayanışmaya dayanan cemaate ait kurumların sağladığı olanaklarla mümkün olduğunca hayatta zevk almaları ve mutlu olmaları". Böylelikle Allah'ın emrettiği bu düzenin devam etmesi için, şehrin derin bir dini bilgi ve anlayışa ve aynı zamanda "neyin adil olduğuna karar verebilmelerini" temin eden ahlaki niteliklere sahip kimseler tarafından yönetilmesi gerekmektedir (Michon, 1997: 38-39).

Günümüzde şehirlerimizi süsleyen cami, saray, medrese, han, hamam ve türbe gibi tarihi yapıların pek çoğu incelenmiş olmasına rağmen bu mimari unsurların yer aldığı "şehir ve şehircilik anlayışı" konusunda yeterli açıklamalar henüz yapılmamıştır. Şehirlerimizi bu mimari unsurların geçmişlerinde yatan bazı gerçeklerin anlaşılabilmesi, karanlık kalan birçok noktanın gün ışığına çıkarılabilmesi için şehirciliğimizin tarihi boyutlarıyla araştırılıp ortaya konması gerekmektedir (Can, 1995: 1). Çünkü Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra her şeyde olduğu gibi şehir planlamasında da Batı tipi şehircilik anlayışı model alınmıştır. Böylelikle Cumhuriyet döneminde şehirlerde uygulanan imar faaliyetleriyle şehirlerin ana güzergahlarının değiştirilmeye çalışılmasının temel hedefi, şehirleri camilerin nüfuzundan ve geleneksel dinamiklerinden kurtarmaktı. Bugünkü Süleymaniye'nin, Eyüp Sultan'ın ana güzergahların dışında tutulması ve turistik değerleri fark edilene kadar bu bölgelerin atıl bırakılması; geleneksel İslam şehir yaşantısına ve onun şahsında camilere yönelik sistemli bir karşıtlığın sonucudur diyebiliriz. Onların yerine Batılı değerleri temsil eden meydanlar ikame edilmeye çalışılmıştır (Demirci, 2003: 135). İslam şehirlerinin merkezini oluşturan caminin yerini, Batı şehirlerinde aynı işlevi gördüğüne inanılan meydanlar almıştır. Çünkü Batı şehir tarihi bir anlamda meydanda ve meydan etrafında örgütlenen ekonomik ve siyasal toplumsallıktan oluşmaktadır. XI. yüzyıldan itibaren özellikle Kuzey İtalya şehirlerinde "piazza" denen, Türkçeye "piyasa" olarak uyarlanan, büyük meydanlar; ekonomik, sosyal ve siyasal hayatın merkezi olmuşlardır. Dolayısıyla Ortaçağın Müslüman şehirlerinde, dönemin Avrupa kentlerindeki kilise meydanı ya da şehir

meclisinin önündeki geniş alana benzeyen kamuya ait bir toplanma yeri bulunmamaktadır. Dini toplantılar için daima sütunlarla çevrili geniş bir avlusu olan cami kullanılıyordu. Ayrıca şehrin dışında yer alan meydan, hipodrom ya da binicilik alıştırılmalarının yapıldığı alan ve iki büyük bayramda topluca namaz kılınan *musalla* gibi yerlerde de toplantılar yapılmaktaydı (Elisséef, 1997: 126-128).

Geleneksel İslam şehirlerinde kurumlar ve onların yöneticileri kendilerini çarşı-pazar ve mahalle hayatında kamu ahlakının gözetleyicisi ve denetleyicisi olarak görüyorlardı. Kethüda esnafın işlerine nezaret ederken, muhtesip çarşı, pazarda bu görevi yerine getiriyordu. İdari olarak en küçük birim olan mahallede imam asayişin sağlanmasında ve mahallenin ihtiyaçlarını karşılamada özel görevler üstlenmiş bir temsilcidir. İmam bir şekilde mahallenin resmi ve dini otoritesi olarak işlevler üstleniyor, gayri meşru olayları güvenlik görevlilerine bildiriyordu. Bir kamusal özdenetim sağlayan mahalle bir bakıma kamu ahlakına uymayan kişileri dışlayarak toplumdan tecrit edebiliyordu (Çelik, 2012: 248-249). Ayrıca geleneksel Müslüman şehirlerinde halife ya da sultan yönetiminde kanunların yorumlanması ve uygulanmasıyla ilgilenen temel kurumlar şunlar oluşturmaktaydı: a. İl yöneticisi konumunda olan Vali ya da amil, yardımcısı eş-şurta (polis); b. Hakim konumunda yer alan kadı, yardımcısı onaylanmış tanıklardan oluşan bir grup veya noterler (şuhud ya da udul), c. Pazar yerlerinin ve kamu ahlakının denetleyicisi konumunda olan muhtesib ya da sahibu's-suk, yardımcısı çeşitli mesleklerin başkanları (arifler veya eminler) ve şehirlerdeki mahallelerin başkanları, d. Bu kurumlara ilaveten şeriatın hükümleri uyarınca, İslam şehirlerinde özerk bir statüye sahip olan ve bu yüzden idari açıdan özel bir kategori oluşturan Korunan Cemaatlerin (Zimmiyyun) yani Yahudilerle Hıristiyanların liderleri vardı (Abdurrahim, 1997: 52-23). Bundan şu anlaşılmaktadır ki, Ortaçağ İslam şehirleri, duvarlarla dini gruplara göre alt bölümlere (harat) ayrılan mahallelere, yani her biri gerçek bir kentsel birim olan yan yana sıralanmış bölgelere bölünmüştü. Örneğim Şam'da şehrin kuzeydoğu

kesiminde St. Paul'le birlikte çeşitli derneklerin toplandığı Hıristiyan mahallesi ve güneydoğuda Bab Kaysan yakınında Yahudi mahallesi vardı; Müslümanlar da şehrin Batı yakasında oturmaktaydı. Her harat çıkmaz sokaklara açılan bir ana caddeyle bölünüyor ve bu cadde sağlam yapılarla kapatılabiliyordu. Alt bölümlerde toplumsal hayatın tüm gereksinimlerini karşılayan her tür kurum mevcuttu, bunlar mescid, hamam, fırın, meyve sebze satıcısı (bakkal), baharat, yağ satıcısı (saman) ve lokantadan (tabbak) oluşuyorlardı (Elisséef, 1997: 128). Buradan hareketle İslam şehrinin göbeğinde bulunan çarşılar, ticari ilişkilerin büyük oranda yapıldığı bir sosyal mekanizma olarak anlaşılmaktadır. Çünkü şehirlerin cezp ediciliği, ekonomik hayatın canlılığıyla doğrudan ilintilidir. Müslüman dünyasında üç tür temel ticari ilişki biçiminin olduğu söylenebilir. Bunlar; 1. Kentlerin bulunmadığı kısmen yoğun nüfusu olan yerlerdeki haftalık kırsal kesim pazarları. Bu pazarların genel bir özelliği, alıcı ve satıcıların nerdeyse yarım günlük yollardan gelmeleridir. Kuruldukları haftanın gününe ya da yerine göre adlandırılan bu pazarlar, bazen de kentlere gitmektedir. 2. Fuarlar 3. Kent pazarlar. Bunlar en önemlileridir ve onlarla ilgili arkeolojik ve sosyo-tarihi belgeler mevcuttur. Buradan anlaşıldığı üzere, kent yalnızca Müslüman uygarlığının merkezi olarak seçilen bir yer değildir; aynı zamanda son derece karmaşık bir yapısı vardır. Dolayısıyla sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında; ithalat ve ihracat ticaretini, gıda maddeleri ve ham madde kaynaklarını, kentten kırsal kesime yapılan satışları, ülke içi ihtiyaçların karşılanmasını ve ülke içi yeniden dağıtımını da göz önünde bulundurmak gerekir (Chalmeta, 1997: 132-133).

İslam şehirlerinde kutsal yerlerin hep aynı mevkide kurulması yasasına uyan mimarların, eski tapınak ve Bizans kilisesinin bulunduğu yere inşa ettikleri büyük cami ise dini bölümün merkezidir. Yakınında gusül abdesti alınabilmesi için daima bir hamam bulunur. İlk önceleri hukuki ve eğitimsel faaliyetler camide yürütülüyordu, fakat 12. yüzyıldan itibaren Büyük Cami'nin etrafına gerçek bir eğitim külliyesi oluşturan sayısız medrese yapıldı. Ayrıca İslami metinlerin öğretildiği

bir Dar'ül Hadis vardı. Hastane de üniversitenin bir parçası kabul ediliyor ve burada hastaların tedavisinin yanı sıra tıp eğitimi de veriliyordu. Dini kurumların ve üniversitelerin bulunduğu yerler bölgenin ticaretini de etkiliyordu. Koku, parfüm, mum satıcıları ve ayrıca deri tüccarlarıyla çarıkçıların yakınında yer alan kitapçı ve ciltçiler civarda toplanmışlardı. Ticari faaliyetler genelde Büyük Cami'nin etrafında yürütülmekteydi. Uzak yerlerden gelen tüccarlar, *funduk*'da geceliyorlardı ve ayrıca buraya yük hayvanlarını da getirebilirler ve mallarını da depolayabilirlerdi. 12. yüzyıldan itibaren funduk'un yerini perakende ve toptan satışların da yapıldığı hanlar aldı. Hanlar genellikle kentin içinde malları uzak ya da yakın yerlerden gelen hububat pazarının civarında yer almaktaydı. Ayrıca demir ve bakır işçiliğiyle ilgili ve her biri kendi çarşılarında bulunan dökümhaneler, demirciler, kalaycılar, bakırcılar gibi metal endüstrileri de bulunmaktadır. Tahta işçiliği ise, tornacılar, marangozlar, oymacılar ve ahşaptan ev eşyası imalatçıları gibi çeşitli zanaatkarların elindeydi. Ayrıca sokakta zeytin ve susam yağı sıkıcılarını da görmek mümkündür (Elisséef, 1997: 128).

Namaz kılınabilmesi için gerekli olan bazı koşullar İslam şehir yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Bunlar; abdest ya da gusül alınmasıyla sağlanan temizlik, namazın kılındığı vakte dikkat edilmesi, yüzün Mekke'ye çevrilmesi ve Cuma namazında bütün insanları alabilecek kadar geniş bir yerin bulunması. İlk gereklilik, bir Müslüman şehrinin tipik özelliği olan lavabo, havuz, çeşme ve hamamların kurulmasına yol açmıştır. İkincisi zaman ölçülerini yapan *muvaakit* ve Müslümanları namaza çağıran müezzinlerin varlığını gerekli kılmıştır. Ayrıca minarelerin ve bazı başkentlerde astronomi gözlemevlerinin kurulmasına neden olmuştur. Son iki koşul ise, camilerin ne şekilde inşa edilmesi gerektiğini belirlemektedir. İslam şehrinde cami, sadece namaz kılınan bir yer değil aynı zamanda şehrin güncel konularının konuşulduğu ve tartışıldığı bir buluşma yeri yani bir tür forumdur. Ayrıca her mevkiden yetişkin ve çocukların, genellikle geceleyin Kur'an-ı Kerim'den parçalar okumak ya da fakihin sohbetlerini dinlemek için

toplandığı bir dini eğitim merkezi olan camiler, dilenciler ve yoksullar için de cemaatin dağıttığı zekat ve yemeği alabilecekleri bir tür sığınaktır.³ Kuşkusuz bu gelişmeler tarihsel şartların bir dayatması değil, bilakis İslam'ın şehre bakışı ve şehirli kimliği ile doğrudan ilişkilidir. İslam tarihinde sözünü ettiğimiz şehirleşme hareketinin ilkelerini anlamak için öncelikle İslam'ın şehir hayatına, toplumsal yaşantıya ve medeniyete bakışını anlamak gerekir. İslam, her şeyden önce yerel düzeyde bir "cemaat", evrensel düzeyde de bir "ümme" telakkisine ve hedefine sahiptir. Bunun gerçekleştirilmesi ve yaşanır hale gelebilmesi için ise ibadetler ile teşvik edilmiş, hatta bazı durumlarda farz kılınmıştır. Meselâ; cemaatle kılınan namazın ferdi kılınan namazdan 27 derece daha faziletli oluşu ve Cuma namazının farzıyeti ve ifası için şehir hükmünde yerin şart koşulması, bu durumu en açık biçimde teyit etmektedir. İslam'ın beş temel esasını teşkil eden oruç, zekat, hac ve namaz, sosyal boyutu olan ibadetlerdir. Bütün bunların kamil manada gerçekleşmesi, şehir yaşantısıyla mümkün olmaktadır (Michon, 1997: 29). Dolayısıyla dinsel ritüelleri kolaylaştıran İslam şehrinin Müslüman kimliğini pekiştirmesine yardımcı olması, bu etkileşimin ilişkisini açıklamayı şüphesiz gerekli kılmaktadır.

II. İslam Şehrinde Sosyal İlişkilerin Doğası

Şehir, her ne kadar mekansal anlamda tarihsel gelişiminin belli bir aşamasına tekabül eden bir yerleşim tarzı olarak ortaya çıksa da, sosyolojik anlamda hep bir hayat tarzına işaret eden, disipline edici bir

---

³ Üçüncü ve dördüncü yüzyıllar müslümanların eğitiminde en önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu dönemde cami eğitimi benzeri görülmemiş bir şekilde yaygınlaşmış; cami, ibadet yeri ve toplumsal merkez olmasının yanı sıra gerçek bir kamu üniversitesi haline gelmiştir. Camilerde kendi özel halkalarını oluşturmak üzere toplanan kişilerin kalitesi ve ürettiği seçkin yapıtlar bunun en iyi kanıtlarıdır (Naşabi, 1997: 89). Bu yönüyle camiler, günümüzdeki işlevlerinden çok daha farklı bir yapıya sahip olmakla birlikte, kurumsallaşması açısından bakıldığında, modern dönemde birçok kurumun yerine getirmeye çalıştığı fonksiyonu sadece camilerin yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir.

sosyo-kültürel gerçeklik olmuştur. Bundan dolayıdır ki, şehir tanımlarında onun fiziki özelliklerinden çok, sosyal, kültürel anlamları ve hayat tarzları üzerine olan etkileri ön plana çıkar. Hatta şehrin belli başlı dillerdeki sözcük anlamları ile olgusal karşılıkları arasında kurulmaya çalışılan müteakabiliyet ilişkisi de bu yüzden önem arz eder. Nitekim şehrin Arapça karşılığı olan “medine” ile şehir hayatının gerektirdiği “medenilik” kodları arasındaki dilbilimsel bağıntı literatürde oldukça geniş bir yer tutmaktadır (Çelik, 2012: 239). İslam şehri, tıpkı kadim çağın şehri gibi kendi yasalarına uyan cemaatten başka bir şey değildir. Dolayısıyla İslamiyeti kabul eden bütün Müslümanlara açıktır ve yalnız ya da grup içerisinde yaşayan, göçebe ya da yerleşik, köylü veya kentli her Müslümanın kendini yurttaşı olarak kabul ettiği ve hissettiği millete yani ümmete benzer (Michon, 1997: 13). Ancak günümüzde İslam şehri olgusu Batıdaki romantik Doğu algısı içinde nostalji yüklü bir alan olmuştur. Modernizmin aşırı rasyonel tavrı, bu nostaljinin devam etmesine neden olmuştur. İslam şehirleri üzerine bu ilginin artması bir çok çalışmayı da beraberinde getirmiştir. Sanat tarihçileri, arkeologlar, mimarlar, sosyologlar, şehir tarihçileri, ya tek bir şehri detaylıca incelemişler, ya bir mimari eseri en ince ayrıntısına kadar ele almışlar, ya da bir şehrin belli yönlerine yoğunlaşmıştır. Kuşkusuz bu çalışmalar İslam şehirlerinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamışlardır. Ancak İslam şehirlerini maddi kurumlar üzerinde yoğunlaşarak anlamaya çalışmak yeterli bir yaklaşım değildir. Çünkü İslam şehirlerindeki kurulu ilişkiler maddi müesseseler arasında değil, kişiler arasındaki insani bağlar üzerine bina edilmiştir.⁴ Avrupa

---

⁴ Sekülerleşme açısından bakıldığında batılılaşmanın etkisi, İslami ilim kavramsallığı içerisinde kutsal bir anlama sahip olan matematik dahil tüm bilgiyi, tamamen profan bir bilim kavrayışına indirgemek olmuştur. Mimar (imar eden; geleneksel anlamıyla ‘ümran’); ya da mühendis (yine geleneksel geometri anlayışına göre, Pisagorcu gelenekte yer alan geometriciye benzer şekilde bir ‘hendeseçi’) diye adlandırılan geleneksel kavrayışın yerini, bugün artık modern aletleri ve şatafatlı bürolarıyla modern figürler alırken; mimar hem hikmet ve hem de hünerle alakasını kesmiş, dünyevi matematik ve mühendislik teknikleriyle çalışan kişiye dönüştü (Nasr, 2001: 202-203).

medeniyetindeki maddi kurumlar arası ilişkiler yerine, İslam medeniyetinde insanlar ve guruplar arası ilişkiler üzerine bina edilen yapılar söz konusudur. Böyle bir İslam dünyası ancak etnik ve ruhi terimlerle tanımlanabilir. Bu sistemde önemli olan formel müesseseler değil, bizzat insanın kendisidir. Bundan dolayı İslam şehirlerini anlamak için fiziki plan ve mimari eserlerden daha çok onlara esas canlılığını ve hüviyetini kazandıran insanların, bu yapılar etrafında nasıl bir kültür, adab-ı muaşeret ve hayat geliştirdikleri üzerinde durmak gerekir (Demirci, 2003: 129-130). Geleneksel Müslüman şehirlerindeki hukuki kurumların fonksiyonları ve örgütlenmesi her yerdeki İslam cemaatinin hem bir kanun sistemi hem de ahlaki bir nizam olarak kabul edilen Şeriat'a uygun bir hayat sürme gayesini taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki, İslam dünyasının dört bir yanındaki geleneksel şehir ve kasabalarda binaların ve yolların çakışması, birbirine çok benzemesi misali, kurumlarının ve fonksiyonlarının da önemli ölçüde kesiştiğini, birbirine benzediğini söyleyebiliriz (Abdurrahim, 1997: 60-61). İslam'da kutsal (ilahi) olan ile profan (dünyevi) olan arasında hiçbir ayırım bulunmadığından geleneksel İslam şehri, evden saraya, resmi binalardan camiye kadar şehir mimarisinin bütün alanlarına yayılmaktadır. İlahi ve dünyevi olan arasındaki birlik, Müslümanın ev mekanını hem sanatsal bakımdan hem de ibadet açısından caminin bir uzantısı kılmaktadır. İslam şehrinin kalbinde, ibadet için düzenlenen mekanlarla eğitim, zanaat, ticaret ve hatta özel hayat ve kültürel faaliyet için düzenlenen alanlar iç içe geçmiştir.⁵ Bugün birçok İslam şehrinin kalbinde yer alan

⁵ Müslüman toplumu, hayat felsefesini İslamiyetten almaktadır. İslam'ın en belirgin özelliği ise, daima tevhide önem vermesidir ki bu da, Tanrı'nın birliği ve hayatın ruhani ve dünyevi yönlerinin ya da dini olanla dünyevi olanın nihai birliğidir. Bu bağlamda İslam şehirlerindeki eğitim, İslamiyet'in bu özelliğini çeşitli bilimlerin uyumlu bir bütün halinde kabul edilmesiyle yansıtır. İşte bu kavramın etkisiyle camide bütün ilimlere yer veriliyordu. Tabi ki bazı konular diğerlerine nazaran daha önemliydi fakat hiçbiri kapsam dışı bırakılmamıştı. Ayrıca bilgi edinilmesi, "dini bir yükümlülük" olarak görülüyordu. Bu yüzden İslam toplumunda ulema, her zaman seçkin bir yere sahip olmuştur. Örneğin medrese, ilk olarak İran'ın Nişabur şehrinde ve ilk Selçuklu veziri Alparslan'ın başa geçmesiyle ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Sonraları ise oğlu Melikşah devrinde de diğer medreseler kurulmuştur. Fakat medrese esas olarak vezir Nizamü'l Mülk ile özdeşleştirilir. Nizamü'l Mülk, MS. 1065-1067 tarihleri arasında inşa edilen

camii, medrese, pazar, evler vb. bu mekan ve fonksiyon birliğini hala gözler önüne sermektedir (Nasr, 2001: 205-206). Bütün Müslümanların ortaklaştığı kurumlar arasında dini esasların temelini teşkil eden dört esas vardır: Bunlar namaz, oruç, zekat ve hacdır. Bu dört ibadet şekli, ihtiyaç duyduğu kurumlara paralel olarak şehrin mimari ve sosyal yaşam ağının da *archesini* oluşturmaktadır. Mimari yapının kurgulanmasında diğerlerine nazaran daha işlevsel yere sahip olan namaz, İslam'ın özü, cemaatin muazzam yapısını oluşturan parçaların birbirini destekleyip tamamlamasına katkıda bulunan bir ibadettir. Namaz, mekansal olarak birliğe, bütünlüğe dönüşü ve namaz kılan müminin yüzünü Kible yönünde Mekke'ye dönmesi, bütün inananların Hz. İbrahim'in Tek İlah için inşa ettiği mabedin etrafında yeniden toplanmasını sembolize etmektedir (Michon, 1997: 27-28). Bu yapılar ve kurumlar içerisinde camiler en dinamik ve işlevsel rolleriyle dikkat çeken müesseselerdir. Sosyal bakımdan camiler, zaten şehrin en merkezi ve kalabalık noktalarında yer aldığından, günde beş vakit cemaatle dolup taşıyordu. Bu durum, şehir ahali için olağanüstü bir etkileşim, toplanma, karşılaşma, dertleşme imkanı sağlıyordu. Özellikle Cuma namazı için merkez camii veya Ulu Cami'de toplanarak, bütün şehir ahalisine tanışma, karşılaşma ve haberleşme imkanı vermektedir. Camilerin İslâm şehirlerinde yüklendiği bu çok yönlü misyonunun, yüzyılımızın ortalarına kadar büyük oranda devam ettirdi. Hatta, günümüzde bile bir çok İslâm şehirlerinde, camilerin tarihi misyonunu koruduğunu söylemek mümkündür. Fakat İslâm dünyasındaki kurumsal yapıların Batılılaşmasına paralel olarak camilerin kültürel, siyasi, iktisadi ve askeri kanatları koparılmıştır. Bütün çabalara rağmen hala camiler, dini misyonunun yanında bütün Müslüman dünyanın en önemli ve dinamik müesseseleri olarak zamana karşı direnmektedir.

---

en ünlü medresenin yani Nizamiye'nin kurucusudur. Nizamü'l Mülk ayrıca Irak'ta çok sayıda başka medreseler de kurduğu bilinmektedir (Naşabi, 1997: 93-96).

Bütün bir medeniyetin tarihinde hiç değişmeden ona eşlik eden ve onu pekiştiren temel bir müessese olan cami, hala İslâm toplumu için cemaat olmanın, dayanışmanın ve kardeşliğin simgesel bir ifadesidir. Aynı zamanda Müslümanların tevhit inancına dayalı ve cemaatleşme üzerine kurulu bir sosyal yapısı olduğunun da göstergesidir (Cansever, 2002: 93-95; Demirci, 2003: 138). Öyle ki yüzyıllar boyunca Müslüman dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan tarihsel kanıtlar incelediğinde, İslami şehirlerin sıkı bir birlik duygusu ve sosyal dayanışması olan bütünleşmiş topluluklar olduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum ise, şehirlerin çoğunlukla Müslüman olan sakinlerinin, ulemanın rehberliğinde, bilinçli bir şekilde toplumlarını İslamiyet'in dini ve sosyal değerlerine göre kurmaya çalışmalarının sonucuydu. Öyle ki herkesin bildiği üzere İslamiyet, sadece ırk ve sınıf ayrımını reddetmekle kalmıyor aynı zamanda izleyenler arasında bugün bile geçerliliğini koruyan, eş görülmelik bir dayanışma ve kardeşliği olumlu olarak desteklemektedir (Abdurrahim, 1997: 50). Bu kardeşlik ve dayanışma ruhunu tesis eden asıl aktörün cami olmasından dolayı mahalleli camide günde beş vakit namaz için bir araya gelir ki bu durum insanlar arasında tam bir dayanışma ve oto kontrol sağlar. Şehrin en küçük yerleşim modülü olan mahalle, bir birini tanıyan insanların, karşılıklı sorumluluk duygusu taşıyan bir topluluktan oluşur. İnsanı ortak bir dünya görüşünün ve kültürel potansiyelin içine iten ve yaşayarak öğrenmesini sağlayan unsur yaşadığı mahalledir. İslam şehir hayatında mahalle, ortak inançlar, yerleşik gelenekler, samimiyet ve saygı üzerine kurulu; organik yapısı ile kendi kendini kontrol eden ve yönetebilen bir yapı oluşturur. Mahallede herkesi bir birine karşı sorumlu, saygılı kılan da yine İslam'ın komşuluk hakları ile ilgili getirdiği değerlerdir. Belki de Müslüman şehirlerinin en karakteristik özelliklerinden birisi, komşuluk hukuku çerçevesinde gelişmiş olan güçlü birlik duygusu ve sosyal dayanışmadır. Batılı yazarların iddia ettiği gibi Müslüman şehirlerdeki ahali, ilk ordugah şehirlerdeki (Basra, Kufe, Fustat vs.) kabileci yapılar dışında bir birinden bağımsız kalabalıklardan oluşmamıştır. Herkes kendi muhitinin sevgi ve

sorumluluğunu taşımıştır (Stern, 1970: 25-50'den akt. Demirci, 2003: 144). Dolayısıyla sosyal varlıklar olarak kabul edilen geleneksel İslam şehirlerini, şüphesiz ki sakinleri arasındaki iyi gelişmiş, güçlü bir birlik duygusu ve sosyal dayanışma karakterize etmekteydi (Abdurrahim, 1997: 49). Ancak günümüzde Batılılaşmanın çürütücü etkisine maruz kalan müslümanların hassasiyetleri, ciddi biçimde kayba uğramıştır. Aslında bu noktada hala geleneksel İslam dünyasında yaşayan Müslümanlar bile, kendi geleneksel dünyaları dışındaki sanat formlarının değer yargılarıyla karşı karşıya geldiklerinde, aynı problemden muzdarip olmaktadır. İslam sanatında güzellik, İlahi Güzelliğin (Cemal) bir yansıması olarak değerlendirilir. "Allah güzeldir, güzeli sever" hadisi şerifi bu vurguya temel teşkil eden kaynaklardandır. Ayrıca güzellik, Hakikat'in ve onun tezahürlerinin temel bir boyutudur ve bu nedenle meşru her sanat eserinin zorunlu bir unsurudur. İslam, sanatın "ars", teknolojinin ise hala "techne" anlamına geldiği geleneksel batı'da olduğu gibi, asla güzelliği faydadan veya sanatı sanatçıdan ayrı düşünmez. Modernleşmeye bağlı olarak hassasiyetin azalması, birçok Müslümanın İslam sanatını karakterize eden bu iç güzellik, vakar, ahenk ve asalet duygusunu kaybetmesine yol açmıştır. Modernleşmiş Müslümanın Kahire'deki Sultan Hasan Cami'sini ya da İsfahan'daki Meydan'ı Nakş-ı Cihan'ı inşa edenlerin torunu olduğunu düşünmek neredeyse imkansız bir hale gelmiştir. Bütün bu değişimler sadece modern eğitim görmüş Müslüman mimarların zihinlerinde değil, aynı zamanda onların zengin ya da hükümet otoriteleri sınıfından çıkan ve İslam dünyasındaki yeni modern mimarının büyük bir bölümünü sipariş eden müşterilerinin zihinlerinde de kendini göstermektedir (Nasr, 2001: 203-204). Ancak biz müslümanların bu konudaki tavrı, İslami uygarlığa sadece bir inceleme konusu ve İslami şehre de tarihi mirası barındıran canlı bir müze olarak değil de, ahlaki değerlerini ve kültürel kimliklerini modern ekonomik gelişme sürecinde insanca bir hayat, toplumsal refah ve adalet isteklerinden ayırmayan İslam dünyasındaki milyonlarca

insana inanç ve ilham veren yaşayan bir varlık olarak bakılması olmalıdır.⁶

Sonuç

Mesnevi’de geçen bir hikaye, şehirlerin öz-doğasının insanın kimliğini belirleyebileceği üzerinde durmaktadır. Hikayeye göre hastasını tedavi eden hekim önce ona memleketini sorar. Sonra ekler: “Çünkü her memleket halkının ilacı, başka başkadır” (Mevlana, 1991: 12’den akt. Alver, 2012: 19). Her memleket kendine özgü bir ruhla var olur ve o memleketin havası-suyu, iklimi, yaşam şekli, hissiyatı dolayısıyla ilacı, dermanı farklı olur. Kimlik de böyle bir husustur nihayetinde; oranın özgünlüğünü ve biricikliğini ifade eder. Kentlerin adları gibi yaşam tarzları da farklıdır; her birinin kendi özelinde hayat bulduğu görülür (Alver, 2012: 19-20). İslam şehirlerinde yaşanan kimlik bunalımı, kentlerin oluşumunda yer alan imgelemin karmaşasından kaynaklanmaktadır.⁷ Muhayyile (imgelem) konusunda, kutsal olanı dışlayan bir süreç, hemen hemen aynen gözlemlenmektedir. Aslında geleneksel Müslümanın muhayyilesi, çoğunlukla Kur’an-ı Kerim’den çıkarılan formlar ve sembollerle belirlenir ki mü’minin ruhu, esasen

---

⁶ Bugün maalesef İslam dünyasındaki çoğu toplumun Batı karşısında bir aşağılık kompleksi yaşadığını belirtebiliriz. Söz konusu toplumlar genellikle, örneğin çöl ortasında camla kaplı yüksek bir bina inşa etmek gibi iktisadi açıdan hiç de mantıklı olmayan ancak kabul görmelerini sağlayacak prestij göstergeleri olarak, Batılı mimari formları ortaya koyma gayreti içerisinde dirler (Nasr, 2001: 207). Ancak yeniden İslam şehri ruhunun canlandırılması, sadece dinin toplumsal yapıdaki merkezi konumunu tekrardan tesis etmekle kalmayacak aynı zamanda Müslüman kimliğinin sağlam temeller üzerine oturmasına da katkı sağlayacaktır.

⁷ Kent kimliği bir bileşendir ve belli başlı aktörlerin ortaklaşa ürettiği bir zemindir. Kimliğin oluşumu bir süreci işaret eder; bir yaşanmışlık yani tarihsellik ve bir dünya algısı, tasavvur, hayat anlayışı kimliğin yapıcı elemanlarıdır. Kent kimliği dinamik bir yapıdır; bir kez oluşup öylece kalmaz, zamanla kimlik unsurlarında değişimler olabilir. Kent kimliğinin kaynakları arasında coğrafi ve mekansal özellikler, tarih, toplumsal ve kültürel özellikler, nüfus karakteri, üretim ve tüketim biçimleri, iklim ve elbette hayata yön veren tüm değerler sayılabilir (Alver, 2012: 19).

kutsal kitabının birbirine örülü belirli temel formüllerinden oluşur. Bu formüller Müslümanın iç varlığını, Allah ve onun yarattığı evren karşısındaki temel tavır alışlarla doldurmaktadır (Nasr, 2001: 203-204). Ancak modern Müslümanın imge dünyası, seküler değerlerle hemhal olan ve pragmatik yönelimler sergileyen bir ontolojiye sahiptir. Öyle ki geleneksel Müslümanın zorunlu olarak olmasını dilediği bir şey, modern Müslümanın zihninde bir karşılık bulamamakla birlikte, gereksiz ve anlamsız görünmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki şehirler, insanın faziletli ve ideal hayat tasavvurunun bir pratiği olarak ortaya çıkarlar. Her insan hayal ettiği mükemmel hayatı etrafında kendi dünyasını kurmaya çalışır. Durum böyle olunca şehir insanın inandığı değerlere göre yaşadığı mekanın düzenlenmesi olarak karşımıza çıkar. İslam şehirlerinde bu durum öylesine yaygın ve etkilidir ki bahçe duvarının yüksekliğinden, evin pencerelerinin yönüne ve şekline kadar her ayrıntıya kadar yansır. İslam şehirleri, aynı zamanda içinde gelişen kurumları ile Müslüman bireyi yoğuran ve şekillendiren bir mektep gibidir. Bir tarafta Cami etrafında akıp giden hayata kitlesel katılım, diğer tarafta loncaların İslami ilkelerden beslenen esnaf ahlâkını ticarî hayatta hakim kılma çabaları, dayanışmacı toplum yapısı ve mahallelerin organik ve yüksek aidiyet sunan kimlikleri; o şehirde yaşayan herkes üzerinde bir kimlik oluşturur. Bu haliyle İslam şehirleri Müslüman toplumlar için yaşayarak öğrenilen büyük bir mekteptir. Kurumlar, sosyal yapılar, gelenekler, alışkanlıklar ve ilişkiler, o şehirde yaşayan herkese bir kimlik ve bir şahsiyet sunarlar. Bugün Müslüman halklar kendi medeniyetlerini tekrar dirilteceklerse, bu öncelikle her yönüyle özgün bir gündelik hayat kurmayı ve kendi bilgisini üretecek bir bilgin ve insan tipini yetiştirmeyi gerekli kılmaktadır. Tarihsel tecrübemiz bunun ancak bir şehir hayatı ve ilerlemiş bir şehir kültürü içinde mümkün olacağını gösteriyor (Demirci, 2003: 146). Bunun imkanı ise, gerçek İslam sanat ve mimarisinin yardımıyla, İslam dünyasındaki şehirlerin büyük bölümünü istila eden kaosu ve karanlığı, öteden beri geleneksel İslam şehrini karakterize eden

ışık, mekan ve formun ahengine dönüştürme yoluyla gerçekleşecektir (Nasr, 2001: 209). İslam dünyasındaki şehir problemini düzeltmek için, uluslararası olduğu iddiasıyla Batı mimarisini uygulayan ve adları tesadüfen Muhammed, Ali veya Ahmet olan mimarlardan çok özellikle İslam mimarisine tutkun erkek ve kadınlardan oluşan İslam mimarları yetiştirmekten daha kesin bir çözüm elbette düşünülemez.⁸ İslam mimarlarını eğitmek, sırasıyla bu alandaki eğitim kaynaklarını kullanıma hazır hale getirmeyi gerektirir. İslam toplumunun büyük bir çoğunluğu hala İslam mimarisinin şaheserlerine hayranlık duymaktadır. Dolayısıyla şehirler, abideler ve mesken projeleri geliştirebilecek; nüfuz patlaması, şehirlere göç, üretim tarzlarındaki değişimler ve diğer unsurların doğurduğu diğer mimari taleplere cevap verebilecek mimar ve şehir planlamacıları yetiştirmek üzere İslam mimarisi okulları ortaya koymada bir takım avantajlar sağlayabilir (Nasr, 2001: 208). Dolayısıyla insanın yaşadığı mekanla bütünleştiği ve mekan kültürünün yardımıyla şekillenen günümüz insanları, böylelikle insani ve İslami bir şehir ortamına sahip olmakla kendi doğasına uygun yaşam tarzlarını da tesis etmeyi başaracaktır.

---

⁸ Nasr'a göre (2001: 203) geleneksel İslam mimarisinin bilgisi esnaf loncalarında ve bazı insanların sinesinde hala yaşıyorken, İslam dünyasındaki üniversitelerde geleneksel İslam mimarisinin ve ilkelerinin ciddi bir biçimde öğretilmediği tek bir mimarlık okulunun bulunmayışı kayda değer bir hadisedir. O halde yapılması gereken somut projeler etrafında kafa yorarak atılacak adımlar, müslümanların geçmişe bir nostalji olarak bakmalarını değil, Müslüman kimliğinin yeniden üretilmesine ciddi katkılar sağlayan yaşanabilir mekanlara ve şehirlere erişimi kolaylaştıracaktır.

Kaynaklar

- ABDURRAHİM Muddesir (1997), "Hukuki Kurumlar", *İslam Şehri*, çev. Elif Topçugil, Haz. R. B. Serjeant, İstanbul: İz Yayınları
- ALVER Köksal (2012), "Kent İmgesi", *Kent Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları
- BULAÇ Ali (1993), *Din ve Modernizm*, İstanbul: İz Yayınları
- CAN Yılmaz (1995), *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- CANSEVER Turgut (2002), *Kubbeyi Yere Koymamak*, İstanbul: İz Yayınları
- CHALMETA Pedro (1997), "Pazarlar", *İslam Şehri*, çev. Elif Topçugil, Haz. R. B. Serjeant, İstanbul: İz Yayınları
- ÇELİK Celalettin (2012), "Şehir ve Din", *Kent Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları
- DEMİRCİ Mustafa (2003), "İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri", İstanbul: İstem Dergisi, sayı. 2, s. 129-146
- DURİ Abdulaziz (1997), "Hükümet Kurumları", *İslam Şehri*, çev. Elif Topçugil, Haz. R. B. Serjeant, İstanbul: İz Yayınları
- ELISSEEF Nikita (1997), "Fiziki Plan", *İslam Şehri*, çev. Elif Topçugil, Haz. R. B. Serjeant, İstanbul: İz Yayınları
- MİCHON Jean Louis (1997), "Dini Kurumlar", *İslam Şehri*, çev. Elif Topçugil, Haz. R. B. Serjeant, İstanbul: İz Yayınları
- NASR S. Hüseyin (2001), *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, çev. S. Büyükduru, İstanbul: İnsan Yayınları
- NAŞABİ Hişam (1997), "Eğitim Kurumları", *İslam Şehri*, çev. Elif Topçugil, Haz. R. B. Serjeant, İstanbul: İz Yayınları

Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Şehire Ekonomik Katkıları: KTO Karatay Üniversitesi Örneği

*

Birol Büyükdoğan * Bilge Afşar **

Özet

Ülkemizde üniversitesiz il kalmamıştır. Böylece yükseköğretim kurumlarının ekonomiye katkısı daha çok irdelenir hale gelmiştir. Üniversiteler, sahip oldukları öğrenciler vasıtasıyla yer aldıkları kentlere ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda ciddi katkılarda bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde üniversiteler bacasız fabrika olarak da adlandırılmaktadır. Bacasız fabrika deyiminden de anlaşılacağı üzere üniversiteler buldukları şehirlere ekonomik canlılık ve gelişme getirmektedirler.

Bu çalışmada bir vakıf üniversitesi olan Konya KTO Karatay Üniversitesi öğrencilerinin 2012 yılı itibarıyla yapmış oldukları harcamaların miktarı ve Konya ekonomisine katkıları irdelenmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen anket formu KTO Karatay Üniversitesi öğrencilerinden 342 kişiye uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre; üniversite öğrencileri aylık bütçelerinin %24'ü beslenmeye, % 21,12'si eğlence ve sosyal faaliyetlere, % 20,88'i giyime, % 9,11'i barınmaya, %8,88'i haberleşme ve internete, % 5,76'ı ise kırtasiye harcamaları için ayrılmaktadır. Araştırmaya göre, 2012 yılı için bir öğrencinin ayda yaklaşık 674,36 TL. harcama yaptığı ve KTO Karatay Üniversitesi öğrenci harcamalarının Konya iline yaklaşık 3,776 milyon TL. lik bir katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik katkı, öğrenci harcamaları, Konya.

Çalışmanın Türü: Araştırma.

---

* Yrd.Doç.Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İİBF, Uluslar arası Ticaret Bölümü,
birol.buyukdogan@karatay.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr., KTO Karatay Üniversitesi, Uluslar arası Ticaret Bölümü,
bilge.afsar@karatay.edu.tr

The Economic Contribution of University Students to the Cities where they Educate: KTO Karatay University Case

*

Birol Büyükdoğan * Bilge Afşar **

Abstract

In our country, there is no province remained without a University. Thus, the contribution of higher education institutions to the economy has become more measurable. Universities, through their students, are significant contributors in the economic, social and cultural sense to the cities they are located in. Universities in developing countries such as Turkey, are also known as the factories without chimneys. As is understood from the expression of the "factory without chimney", universities bring economic vitality and growth to their located cities. In this study, the amount of the expenses made by the students of KTO Karatay University which is a private institution and its contribution to the economy of the city of Konya was examined for the year 2012.

A developed questionnaire in this direction was administered to 342 students of the KTO Karatay University. According to the findings, the students' monthly budgets were divided as in the following; 24% food and beverage, 21.12% entertainment and social activities, 20.88% clothing, % 9.11 accommodation, 8.88% communication and Internet, 5.76% stationery expenses. According to the study, in 2012, each student spent approximately 674.36 TL per month and the spendings of the students of KTO Karatay University contributed approximately 3,776 million TL. to the province of Konya.

Keywords: Economic contribution, student expenses, Konya, Turkey.

Design: Research.

---

* Yrd.Doç.Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İİBF, Uluslar arası Ticaret Bölümü,
birol.buyukdogan@karatay.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr., KTO Karatay Üniversitesi, Uluslar arası Ticaret Bölümü,
bilge.afsar@karatay.edu.tr

1. GİRİŞ

Üniversiteler eğitim-öğretim işlevlerinin yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan da bir çok işlev ve etkiye sahip olan yüksek öğretim kurumlarıdır. Bu etki özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dolayısıyla kentlerde daha yoğundur.

Yapılan araştırmalar üniversitelerin ciddi ve etkili bir ekonomik aktör olduğunu açık ve net olarak ortaya koymaktadır. Bu ekonomik katkı dolaylı ya da doğrudan olabilmektedir.

Bütün bu katkıların sonucu ise gelişmişlik ve kalkınma düzeyindeki yükselmedir. Üniversitelerin kent ekonomilerine katkısı yıldan yıla artış göstermektedir. Bu artış ülke ekonomilerinde ciddi birer kaynak olan üniversitelerin değerini gözler önüne sermektedir.

Ülkemizde üniversiteleri görece olarak geri kalmış bölgelerde yaşayanların ayağına götürme ve bölgeleri bu yolla kalkındırma fikri ise VII.Milli Eğitim Şura' sında benimsenmiştir (Kaşlı ve Serel, 2008;100).

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiği zaman üniversitelerin kent, bölge ve ülke ekonomisine katkılarının araştırıldığı çok sayıda çalışma karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu çalışmalarda üniversitelerin, sosyo-kültürel açıdan büyük oranda katkıda bulunduğundan ve üniversitelerin faaliyetlerinin günlük hayatın her alanında olduğundan da söz edilmektedir (Charles, 2003;9).

OECD' nin 1982 yılında yayınlanan raporunda; Avrupa ülkelerinde üniversitelerin bölgesel kalkınma aracı olarak görüldüğü ve gelişmemiş bölgelerde yaygınlaştırıldığı belirtilmiştir.

Üniversiteler hem harcama hem de istihdama ciddi katkılar sağlamaktadır (Akçakanat vd, 2010;166). Ayrıca üniversiteler toplum refahını ve bununla birlikte de yaşam standartlarını yükseltmektedir (Akçakanat vd, 2010; 166).

Phelps 1998 yılında yaptığı bir çalışmada üniversitelerin kuruldukları yerlerdeki bireyin kişisel geliri ve istihdam üzerinde artı etkisi olduğunu belirtmiştir. Phelps bu iddiasına dayanarak özellikle gelişmekte olan

ülkelerin üniversite kurarak ekonomik fayda sağlayabileceğini de ifade etmiştir.

Görkemli (2009) tarafından yapılan çalışmada Selçuk Üniversite' sinin Konya ekonomisine katkısı; direkt, dolaylı ve uyarılmış olarak 3 grupta toplanmıştır. Bu çalışma sonucunda Üniversite' nin Konya istihdamına katkısı on binden kişiden fazla çıkmıştır.

Albeni (2000)' ye göre ise üniversitelerin sağladığı ekonomik katkılar uzun süreli olduğu için sürdürülebilir kalkınmada önemli yere sahiptirler. Albeni (2001), tıpkı Phelps gibi az gelişmiş bölgelerde kurulan üniversitelerin gelir dağılımını düzenleyici bir etkiye sahip olduğunu savunmuştur.

Ökmen (2001)' e göre; üniversiteler kentlerin imarı, yerleşim yapısının değişmesi, konut ve arsa fiyatları üzerinde etkili olmaktadır. Üniversitelerin kurulması ile birlikte kampüs alanlarının çevresi cazibe merkezi haline gelmekte ve kentin gelişim yönü değişmektedir.

Tuğcu (2003), üniversitelerin bünyesindeki idari, akademik personel ve öğrencilerin yaptığı ve yapacağı harcamaların, ekonominin sahip olduğu marjinal tüketim eğilimi değerine bağlı olarak özellikle yerel ekonomide büyük miktarda genişletici etki oluşturduğunu savunmuştur.

Çetin (2007), üniversitelerin asıl öneminin yüksek katma değerli faaliyetleri geliştirme ve bölgeye çekmede, mobil sermaye oluşumunda başarısını etkileyen bilgi oluşturulması ve transferi sürecindeki rollerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Ada ve Bilgili (2008), çalışmalarında; üniversitelerin ekonomik yapıya; esnafın kazancının artması, yeni işyerlerinin açılması, şehrin ticaretinin canlanması ve ulaşımın kolaylaşması gibi konularda olumlu etki yaptığını Erzurum ili kapsamında tespit etmişlerdir.

Kaşlı ve Serel (2008), öğrenci harcamalarının Gönen' de yerleşik firmalar üzerindeki ekonomik etkilerini belirlemişlerdir. Söz konusu etkilerin ölçülebilenin çok daha üzerinde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Akçakanat vd (2010), çalışmalarında öğrenci harcamalarının pek çok sektöre etki ettiğine değinmiştir. Bu sektörler arasında; sağlık, ulaşım, barınma, kırtasiye vb yer almaktadır. Yine bu çalışmaya göre öğrenci harcamaları kent ekonomisi için talep kaynağıdır. Öğrenci harcamalarının yarısından fazlasını barınma ve beslenme harcamaları oluşturmaktadır.

Ceyhan ve Güney (2011), Bartın Üniversitesi' nin Bartın' a etkilerini incelemiş ve ekonomik katkının yanında, üniversitenin Bartın İli' nin nüfus artışına olumlu etkilerinin olduğunu ve olacağını da ortaya koymuştur. Bu etki istihdam edilen personel ve öğrenim gören öğrencilerin ortak etkisi şeklinde ortaya çıkmıştır. Çalışmada ayrıca üniversite kurulduktan sonra Bartın' ın milli gelirinde artış yaşandığı TÜİK verileri ile ortaya konmuştur.

Görüldüğü üzere çalışmalarda ortaya çıkan ortak sonuç; üniversitelerin ekonomik katkılarının oldukça fazla olduğudur.

Bu çalışmalarda üniversitelerin; topluma, ekonomiye, toplumun refah düzeyi ve yaşam kalitesine ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan oldukça geniş çerçevede katkıda bulunduğu ve üniversitelerin faaliyetlerinin günlük yaşamın her yönüne girdiğinden bahsedilmektedir (Aktaran Kaşlı ve Serel, 2008;100).

2. MATERYAL VE METOT

Konya' da kurulu olan Selçuk, Necmettin Erbakan, KTO Karatay ve Mevlana Üniversiteleri, şehrin ekonomik gelişmesine önemli katkı sağlamaktadırlar. Bu çalışmada, söz konusu dört üniversiteden biri olan ve aynı zamanda bir vakıf üniversitesi olan KTO Karatay Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, KTO Karatay Üniversitesine mensup öğrencilerin harcama kalemlerine göre harcama miktarlarını tespit ederek Konya ekonomisine katkılarını saptamaktır.

Araştırmanın evrenini 2012 yılında KTO Karatay Üniversitesi öğrencisi olan 700 öğrenci oluşturmaktadır. Bu çalışmada kolayda örneklem yoluyla KTO Karatay Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin % 50'sine karşılık gelen 350 öğrenciye anket yapılmış ve 342 anket uygun bulunarak örneklem olarak kabul edilmiştir.

Öğrencilere uygulanan anket araştırmanın yazarları tarafından geliştirilmiş olup, öğrencilerin okudukları bölüm, öğrenim türü, cinsiyet, medeni durum, aile ikametgahı, aile gelir düzeyi gibi aylık harcama tutarı ve aylık harcama kalemlerine göre harcamalarının dağılımı ile ilgili demografik nitelikte sorulardır. Anket çalışması 2012 Nisan-Haziran ayları arasında yapılmıştır. Veriler SPSS programıyla analiz edilmiş ve tanımlayıcı istatistiklerle analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Demografik Bulgular

Çalışma 700 öğrencilik evrenden kolayda örneklem ile 350 öğrenciye gönderilmiş ve 342 öğrenciden cevap alınmıştır. 342 öğrencinin % 63,2'si erkek, % 36,8'i ise kızdır. Ankete katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımı, öğrencilerin üniversitelerdeki cinsiyet dağılımına uygundur.

Çalışmaya katılan öğrencilerin % 80,4'ü 19-21 yaş, % 14,9'u 22-24 yaş, % 3,5'i 18 yaş ve altında iken % 1,2'si 25 yaş ve üstüdür.

Öğrencilerin % 99,7'si bekar iken % 0,3'ü ise evlidir.

Öğrencilerin % 33'ü iki kardeş, % 23,1'i üç kardeş, % 23,1'i tek kardeş ve % 12,3'ü dört kardeş durumunda iken % 5'i beş ve daha fazla kardeşe sahiptir. % 0,3 oranında yedi kardeş, % 0,6 oranında sekiz kardeşe sahip olan öğrenciler de vardır. Kardeş sayılarındaki azalma genç nüfusun giderek azalacağı ve ailelerin % 80'inin çok çocuk yerine bir ile üç çocuk arasında çocuğa sahip olmayı tercih ettiğini göstermektedir. Çok kardeşli öğrenci aileleri Bursa, Diyarbakır ve Bursa bölgelerinde ikamet etmektedirler.

Öğrencilerin kendilerinden başka öğrenim gören kardeşleri incelendiğinde, % 79'unun kardeşi farklı eğitim seviyelerinde öğrenim görmektedir. Bu seviyelere göre % 39,8'inin bir kardeşi öğrenim görürken, % 29,2'sinin iki kardeşi, % 7,6'sının ise üç kardeşi öğrenim görmektedir.

Öğrencilerin ailelerinin oturdukları şehirlere göre dağılımı tablo-1 'de sunulmuştur.

Tablo 1: Ankete Katılan Öğrencilerin İllere Göre Dağılımı

İller	Sayı	Yüzde
Konya	265	77,5
Ankara	10	2,9
Kayseri	7	2
Antalya	6	1,8
İçel	4	1,2
Diğer	50	14,6
Toplam	342	100,0

Tablo 1'e bakıldığında, öğrencilerin ailelerinin ikamet ettiği illere göre Konya % 77,5 ile ilk sırada gelirken, Ankara, Kayseri, Antalya ve İçel illerinde ikamet eden öğrenci oranı % 7,9'dur. Bu durum KTO Karatay Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin çoğunluğunun ailesinin Konya'da ikamet ettiğini ve ailelerin çocuklarını kendi şehirlerinde okutmak istediklerini ortaya koymaktadır.

Ailesi Konya'da ikamet eden öğrencilerin % 60'8'i erkek iken % 39,2'ü kızdır. Söz konusu oran ankete katılan toplam öğrenci miktarı içindeki cinsiyet oranlarına da yakındır. Bu durum özellikle kız çocuğu sahibi aileler çocuklarını kendi şehirlerinde okutmak istiyorlar düşüncesine uymamakta, her iki cinsiyetten de öğrenci için aynı düşünce paylaşılmaktadır.

Yine Konya'dan sonra sırasıyla Ankara ve Antalya'nın gelmesi üniversite tercihiinde ikamet edilen ile yakınlığın bir tercih sebebi olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ve fakülterlere göre dağılımı tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Ankete Katılan Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümler

Bölüm	Sayı	Yüzde
Uluslararası Ticaret	80	23,4
Hukuk	71	20,8
İşletme	63	18,4
Mekatronik Mühendisliği	51	14,9
Elektrik Elektronik Müh.	38	11,1
Bilgisayar Mühendisliği	16	4,7
Makine Mühendisliği	12	3,5
Adalet MYO	11	3,2
Toplam	342	100,0

Ankete katılan öğrencilerin % 23,4’ü Uluslar arası Ticaret bölümünde, % 20,8’i Hukuk Fakültesinde, % 18,4’ü ise İşletme bölümünde, % 14,9’u Mekatronik Mühendisliği bölümünde ve % 11,1’i ise Elektrik Elektronik Mühendisliği bölümünde öğrenim görmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin ailelerinin aylık gelir dağılımı tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Ankete Katılan Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelir Düzeyi Dağılımı

Gelir	Sayı	Yüzde
3000-4999 TL.	99	28,9
0-999 TL.	80	23,4
5000-9999 TL.	60	17,5
2000-2999 TL.	39	11,4
Görüş belirtmemiş	27	7,9
1000-1999 TL.	24	7,0
10000 TL. ve üstü	13	3,8
Toplam	342	100,0

Tablo 3'e bakıldığında ankete katılan öğrenci ailelerinin % 28,9'unun 3000-4000 TL., % 23,4'nün 1000 TL'nin altında, % 17,5'inin 5000-9999 TL., % 11,4'ünün 2000-2999 TL., % 7'nin 1000-1999 TL arasında aylık geliri bulunmaktadır. Haziran 2012 ayı itibariyle dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 3012 TL.(TÜRKİŞ, 2012) olduğuna bakıldığında, ankete katılan öğrenci ailelerinin % 35,5'inin yoksulluk sınırı altında yaşadığı görülmektedir. Rakamlar öğrenci ailelerinin çocuklarını üniversitede okutmak için ne gibi bir fedakarlık gösterdiklerini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Ailede çalışan kişi incelemesinde % 63,8'i tek kişi çalışırken, % 27,2'sinde iki kişi çalışmaktadır. Yine ailede çalışan kişi sayısı ile ailenin aylık geliri çapraz tablosu incelendiğinde 3000-4999 TL arasında aylık geliri olanların % 66,5'i tek kişi, % 33,5'i ise iki ve daha fazla kişi çalışmaktadır. Ailede yoksulluk sınırını iki ve daha fazla kişi çalışarak aşılmaya çalışılmaktadır.

3.2. Temel Ekonomik Bulgular

Öğrencilerin aylık harcama düzeylerine göre dağılımı tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Ankete Katılan Öğrencilerin Aylık Harcama Düzeylerine Göre Dağılım

Aylık Harcama Tutarı	Sayı	Yüzde
Görüş belirtmemiş	44	12,9
0-499 arası	115	33,6
500-999 arası	104	30,4
1000-1499 arası	56	16,4
1500-2499 arası	20	5,8
2500 ve üstü	3	,9
Toplam	342	100,0

Tablo 4'de öğrencilerin yaptıkları aylık harcamalara göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre ankete öğrencilerin % 33,6'sı 500 TL'nin altında, % 30,4'ü ise 500-1000 TL arasında aylık harcama yapmaktadır.

Ayda 1000 TL ve üstü harcama yapan öğrenci oranı % 23,1'dir. 1500 TL ve üstü harcama yapan öğrenci oranı ise % 6,7'dir. Öğrencilerin % 12,9'u bu soruya görüş belirtmemiştir. Öğrencilerin yaklaşık % 74'ü 1000 TL'nin altında harcama yapmakta, bu oran daha önce diğer şehir ve üniversitelerde yapılan araştırmalarda çıkan rakamları teyit etmektedir. % 12,9'luk görüş belirtmeyenler dikkate alınmadığı takdirde, bu rakamlar vakıf üniversitelerinde okuyan öğrencilerin gelir durumlarının oldukça iyi olduğu yönündeki yaygın kanaatin aksine devlet üniversitelerinde okuyan öğrencilerden pek de farklı olmadıklarını göstermektedir.

Öğrencilerin temel harcama kalemleri ve harcama düzeylerine göre dağılımı tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5: Temel Harcama Kalemleri ve Harcama Düzeyleri Dağılımı

Harcama Kalemi	Yüzde	Bir Öğrencinin Aylık Harcama Ortalaması (TL.)
Barınma	% 9,11	61,45
Beslenme	% 24	163,61
Giyim	% 20,88	140,79
Eğlence-Sosyal Etkinlik	% 21,12	142,42
Kırtasiye	% 5,76	38,86
Haberleşme-İnternet	% 8,88	59,87
Diğer	% 9,99	57,89
Toplam	100	674,36

Araştırma sonuçlarına göre bir öğrencinin 2012 yılı Haziran ayında aylık harcaması ortalama 674,36 TL'dir. Buradan hareketle KTO'da öğrenim gören yaklaşık 700 üniversite öğrencisinin Konya ekonomisine aylık 472, 052 bin TL katkı sağladığı söylenebilir. Öğrencilerin Konya ilinde bir yılda ortalama 8 ay kaldığı varsayıldığında, il ekonomisine yıllık 3,776 milyon katkı sağladıkları ortaya çıkmaktadır. Bu rakamlara

öğrencilerin üniversite için ödedikleri öğrenim ücreti dahil değildir. Konya’da bulunan dört üniversitede yaklaşık 80 bin öğrenci olduğu varsayıldığında, tüm üniversite öğrencilerinin Konya’ya yıllık 431, 590 milyon katkısı bulunmaktadır. Konya Meram Belediyesinin 2012 yılı bütçesi 170 milyon TL’dir. Üniversite öğrencilerinin Konya iline yaptığı katkı, Meram Belediyesinin bir yıllık bütçesinin iki katından daha fazladır.

Öğrencilerin barınma maliyetleri tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Konya’da Öğrenci Barınma Maliyetleri

Barınma Maliyeti	Sayı	Yüzde
Kendi evinde kalıyor	255	74,6
0-249 TL.	23	6,7
250-499 TL.	50	14,6
500-749 TL.	14	4,1
Toplam	342	100,0

Barınma maliyeti ev kirası, öğrenci yurdu, pansiyon, otel vb. para karşılığı kalınan yer olarak dikkate alınmıştır. Ankete katılan öğrencilerin % 74,6’sı kendi evinde oturmaktadır. % 14,6’sının barınma maliyeti 250-500 TL aralığında iken, % 6,7’sinin barınma maliyeti 0-249 TL: arasındadır. % 4,1’lik bir grup ise 500-749 TL arasında barınma ücreti ödemektedir. 0-500 TL arasında barınma maliyeti olan öğrencilerin oranı ise % 21,3’ dir. Barınma ücreti ödeyenlerin yaklaşık % 94’ü 0-500 TL arasında barınma ücreti öderken, % 16’sı 500-750 TL barınma ücreti ödemektedir.

Öğrencilerin ailelerinin aylık gelirleri ile Konya’da yaşama maliyeti dağılımı tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Aile Aylık Geliri İleri Konya'da Yaşama Maliyetinin Karşılaştırılması

Aylık Gelir		Konya'da yaşama maliyeti						Toplam
		Görüş Belirtmemiş	Çok Yüksek	Yüksek	Normal	Düşük	Çok düşük	
10000 TL. ve üstü	Sayı	1	0	1	11	0	0	13
	% aylık gelir	7,7%	,0%	7,7%	84,6%	,0%	,0%	100,0%
5000-9999 TL.	Sayı	0	0	2	47	7	4	60
	% aylık gelir	,0%	,0%	3,3%	78,3%	11,7%	6,7%	100,0%
3000-4999 TL.	Sayı	2	2	3	84	5	2	99
	% aylık gelir	2,0%	2,0%	3,0%	84,8%	5,1%	2,0%	100,0%
2000-2999 TL.	Sayı	0	0	9	27	2	0	39
	% aylık gelir	,0%	,0%	23,1%	69,2%	5,1%	,0%	100,0%
1000-1999 TL.	Sayı	0	0	5	16	3	0	24
	% aylık gelir	,0%	,0%	20,8%	66,7%	12,5%	,0%	100,0%
0-999 TL.	Sayı	4	1	8	57	8	0	80
	% aylık gelir	5,0%	1,3%	10,0%	71,3%	10,0%	,0%	100,0%
Görüş belirtmemiş	Sayı	0	0	3	23	1	0	27
	% aylık gelir	,0%	,0%	11,1%	85,2%	3,7%	,0%	100,0%
Toplam	Sayı	7	3	31	265	26	6	342
	% aylık gelir	2,0%	,9%	9,1%	77,5%	7,6%	1,8%	100,0%
	%	2,0%	,9%	9,1%	77,5%	7,6%	1,8%	100,0%
Toplam								

Konya'da yaşam maliyeti incelendiğinde, öğrencilerin % 77,5'i maliyetlerin normal seviyede olduğunu belirtirken % 9,1 si yüksek, % 7,6'sı ise düşük olduğunu belirtmektedir. Ailenin gelir durumuyla yaşam maliyeti algısı karşılaştırıldığında, aynı düşünce tüm gelir gruplarında değişmemekte, % 66,7 ile % 84,6 aralığında yaşam maliyetlerinin normal olduğu belirtilmektedir. Gelir durumu arttıkça yaşam maliyeti konusunda iyimserlik artmakta iken, ailesinin 1000 TL.nin altında geliri olan öğrencilerin % 71,3'ü yaşam maliyeti normal demekte, 3000-5000 TL. aile geliri olanların % 84,8'i, 10000 TL. ve üstü olanların ise % 84,6'sı yaşam maliyetini normal bulmaktadır.

4. SONUÇ

1960'lı yıllardan bu yana çoğu Avrupa ülkesinde yüksek öğretim kurumları birer kalkınma aracı olarak görülmüş ve gelişmemiş bölgelerde yaygınlaştırılmış ve bu yüksek öğretim kurumlarının buldukları bölgeleri çok yönlü etkilemeleri beklenmiştir (Özyaba, 1999;1). Öğrencilerin yaptıkları harcamalar dikkate alındığında; yöre ekonomisinde tarım ve hayvancılık, giyim, kırtasiye, sağlık, ulaşım, telekomünikasyon, elektrik-gaz hizmetleri, bankalar, barınma, yiyecek ve içecek sektörü, eğlence sektörü gibi çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Konya'da son yıllarda açılan alışveriş merkezlerinin çoğunlukla üniversite öğrencileri tarafından ziyaret edilmesi bunun en çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır.

Üniversitelerin temel amacı, bilimsel araştırma yapmak; bağımsız ve yaratıcı düşünme yeteneğine sahip, araştıran ve sorgulayan, toplumuna ve tüm insanlığa yararlı bilgi ve becerilerle donatılmış aydın bireyler yetiştirmektir. Ancak, üniversiteler son yıllarda yöre ekonomisine yaptığı katkılardan dolayı, yöre halkı tarafından eğitim kurumu görülmekle birlikte artık bir gelir kaynağı olarak ta görülmektedir. Bu katkılar yalnızca öğrenci harcamaları olarak karşımıza çıkmamakta, üniversitelerin mahallinden temin ettiği malzeme alımları ve personel maaşları ile de yöre ekonomisine büyük katkıda bulunmaktadır.

Öğrencilerin öğrenim ücretleri, kayıt dönemleri, yaz döneminde staj, bütünleme vb. gerekçelerle öğrenim gördükleri şehirde kalmaları, ailelerinin yaptıkları ziyaretleri de ilave ettiğimizde öğrencilerin şehir ekonomisine katkıları araştırmada ölçülenin daha da üzerindedir.

Konya'da kurulu dört üniversitenin şehir ekonomisine katkılarını öğrenci harcamaları ile sınırlı tutarak analiz eden bu çalışmanın sonuçlarına göre; üniversite öğrencilerinin yapmış olduğu harcamalar yıllık 3,776 milyon TL. gibi çok önemli bir tutarı oluşturmaktadır. Bu rakamlara öğrencilerin üniversite için ödedikleri ücretler dahil değildir. Konya'da bulunan dört üniversitede yaklaşık 80 bin öğrenci olduğu

varsayıldığında, tüm üniversite öğrencilerinin Konya'ya yıllık 431, 590 milyon TL katkısı bulunmaktadır. Konya Meram Belediyesinin 2012 yılı bütçesi 170 milyon TL'dir. Üniversite öğrencilerinin Konya iline yaptığı katkı, Meram Belediyesinin bir yıllık bütçesinin iki katından daha fazladır. Aynı şekilde Konya'nın 2012 yılındaki ihracat rakamları incelendiğinde, 1,3 milyar dolar ihracata göre öğrenci harcamaları ihracatın yaklaşık % 17'lik gibi hiç de yadsınamayacak bir oranına karşılık gelmektedir.

Öğrenci harcamalarında beslenme % 24, eğlence ve sosyal etkinlik 21,12 ve giyim % 20,88 olarak ilk üç sırayı almaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun Konya'lı olması, barınma için verilen ücretin oranının çalışmada düşük olarak görünmesine neden olmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre, bir öğrencinin ortalama aylık harcaması daha önce bu konuda yapılan çalışmalarda çıkan rakamlara yakın oranlarda çıkmıştır. Akçakanat ve arkadaşlarının 2009 yılında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi'nde yaptıkları çalışma, Kaşlı ve arkadaşları tarafından 2007 yılında Balıkesir Üniversitesi'nde yapılan çalışmalarda araştırmaya yakın sonuçlar çıkmıştır.

Araştırmanın son olarak 2012 yılı içinde yapıldığı düşünülürse ve yalnızca KTO Karatay Üniversitesi öğrenci mevcudunun bu dönemde 550 kişi daha arttığı göz önünde bulundurulursa, elde edilen bu katkının önümüzdeki yıllarda daha da artarak devam edeceğini beklemek mümkündür. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki yükseköğretim kurumlarının bölgesel kalkınmaya önemli katkıları vardır. Konya şehri de bunun önemli bir göstergesidir. Konya Büyükşehir ve ilçe belediyeleri ile Konya halkı ve Konya Ticaret Odası bu eğitim kurumlarını şehirleri için bir artı değer olarak görüp, öğrencilere daha iyi hizmet sunacak tedbirleri almaları şehrin ekonomisine katkı olarak geri dönecektir.

KAYNAKÇA

- Ada, Şükrü, Bilgili, Ali Sinan (2008). "Üniversite' nin Şehrin Sosyo-Ekonomik Kalkınmasına Etkisi - Atatürk Üniversitesi Örneği". [Http://www.iibf.deu.edu.tr/uik/](http://www.iibf.deu.edu.tr/uik/), (Erişim Tarihi: 23.01.2013)
- Albeni, Mesut (2000). "Bölgesel Kalkınmada Yüksek Öğretim Kurumlarının Rolü: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği". **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Albeni, Mesut (2001). "Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmekte Olan Bölgeler Üzerinde Etkisi". **DÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:5, S.137-165.
- Akçakanat, Tahsin, Çarıkçı, İlker, Dulupçu, Murat Ali (2010). "Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları Ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003-2009 Yılları Örneği". **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 22, S. 165-178.
- Ceyhan, M.Said, Güney, Gül (2011). "Bartın Üniversitesi' nin Bartın İli' nin Ekonomik Gelişimine 20 Yıllık Projeksiyonda Katkılarının Değerlendirilmesi". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:21, Sayı:2.
- Charles, David (2003). "Universities And Territorial Development: Reshaping The Regional Role Of UK Universities". **Local Economy**, V:18, Issue:1, P: 7-20.
- Çetin, Murat (2007). "Bölgesel Kalkınma Ve Girişimci Üniversiteler". **Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review**, 7(1).
- Görkemli, Hayriye Nur (2009). "Selçuk Üniversitesi' nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri". **SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:22, S.169-186.
- Kaşlı, Mehmet, Serel, Alpaslan (2008). "Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi Ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma". **Yönetim Ve Ekonomi**, Yıl:2008, Cilt:15, Sayı:2.
- OECD (1982). *The University And The Community, The Problems Of Changing Relationships*, **OECD Publications**, Paris, S.51
- Ökmen, Mustafa (2001). "Sivas' ta Kentsel Gelişme". **C.Ü, İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, S.239-264.
- Özyaba, Murat (1999). "Kentsel Gelişmede Üniversitenin Rolü Uludağ Üniversitesi Ve Bursa". [Http://www.Kentli.Org/Makale/Bursa.Htm](http://www.Kentli.Org/Makale/Bursa.Htm), (Erişim Tarihi: 10.01.2013)
- Phelps, Richard P (1998). "The Effect Of University Host Community Size On State Growth". **Economics Of Education Review**, V: 17, Issue: 2, P. 149-158.

Tuğcu, Can (2008). “**Üniversitelerin Yerel Ekonomik Faaliyet Hacmine Katkıları: Nevşehir Örneği**”. [Http://www.Ceterisparibus.Net/Arsiv.Htm](http://www.Ceterisparibus.Net/Arsiv.Htm), (Erişim Tarihi: 30.12.2012)

TÜRKİŞ, (2012). **Dört Kişilik Ailenin Aylık Gıda Harcaması**, <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/gidaharcama.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.08.2012).

Öğretmen Adaylarının Sosyoekonomik Düzeyleri ile LYS Puanları İlişkisinin İncelenmesi

*

Observation of Relationship between Teacher Candidates' Socioeconomic Levels and LYS
Scores

Emre Toprak* - Almıla Elif Selçuklu**

Özet

Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinin lisans programı, öğretim programı ve üniversiteye gelinen bölge, değişkenlerine göre incelendiği bu çalışmada, betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2011-2012 eğitim öğretim yılında Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde farklı lisans programlarında öğrenim görmekte olan 202'si erkek (%32) ve 434'ü kız (%68) toplam 636 birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan "Sosyoekonomik Düzey Belirleme Anketi" kullanılmış olup, veri toplama aracı ile, sosyoekonomik düzeyin göstergesi olarak kabul edilen birtakım araçlara sahip olma durumu 1-0 (Var-Yok) şeklinde puanlanmış ve toplam puan üzerinden istatistiksel analizler yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde t-testi, ANOVA ve korelasyon istatistiksel yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinin araştırma kapsamına alınan tüm değişkenlerine göre istatistiksel olarak ,05 düzeyinde anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada öğretmen adaylarının akademik başarılarının göstergesi olarak kabul edilen LYS puanları ile Sosyoekonomik Düzey Belirleme Anketinden aldıkları puanlar arasındaki ilişki incelenmiş ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoekonomik düzey, LYS puanları, öğretmen adayları.

Abstract

Degree program in socioeconomic levels of teacher candidates', curriculum and the university reached the region, according to the variables examined in this study, the descriptive survey method was used. The study group of Erciyes University Faculty of Education in 2011-2012 academic year, 202 men who have been studying the different degree programs (32%) and 434 girls (68%) are the total 636 first-year students. Prepared by the researchers to collect data "Socioeconomic Level Assessment Survey" is used, the data collection tool, as an indicator of socioeconomic status are considered to have some tools 1-0 (Yes-No) statistical analyzes were carried out in the form of points scored and total. Analysis of the data obtained from the t-test, ANOVA and correlation, statistical methods are used. All variables included in the study, according to research teachers candidates' socioeconomic levels statistically, significant difference was detected in the level of 05. Also accepted as an indicator of the student teachers' academic achievement LYS scores and scores of the Socioeconomic Level Assessment Survey relationship were examined and were found to be low.

Keywords: Socioeconomic level, LYS scores, teacher candidates

---

* Erciyes Üniversitesi

** Erciyes Üniversitesi

I. GİRİŞ

İnsanlar doğumdan itibaren ailesi ve diğer insanlar tarafından oluşturulan sosyal bir çevrenin içinde yetişirler. Bireyin karşılaştığı ilk sosyal çevre ailesidir. Aile, normal şartlarda, insanların karşılaştığı ilk sosyal gruptur (Eroğlu, 2000). Aile, toplumsal hiyerarşideki konumu ve sosyoekonomik düzeyinin etkisiyle bireylerin elde edeceği hayat şansı ve avantajları açısından, birey için önemli sonuçlar yaratabilecek sosyal bir kurumdur (Eroğlu, 2000). Aileden gelen avantajlar veya dezavantajlarla oluşmaya başlayan sosyoekonomik konum, çoğu zaman bireylerin ihtiyaçlarını, hedeflerini, eğitimlerini ve yaşam kalitelerini belirler. Bireylerin sosyal hiyerarşi içindeki konumları/pozisyonları onların sosyoekonomik statüleri olarak tanımlanabilir (Kalaycıoğlu vd., 2010).

Bireyler yaşam boyunca temel ihtiyaçlarını karşılamamanın yanında kendilerine maddi ve manevi birçok hedef belirler. Başarı duygusu bireyleri hedeflerine karşı güdüleyen duygular arasında yer alır. Wolman (1973) başarıyı, istenilen sonuca ulaşma yönünde bir ilerleme olarak tanımlar (Akt: Erdoğan, Kenarlı, 2008). Türk eğitim sisteminde yüksek öğretimi bitiren bir birey için yaşamın ortalama 15 ya da 16 yılı okulda geçmektedir. Bu süreç içerisinde birçok birey için yaşamın ana hedefi okulda başarı göstermek olmaktadır. Okulda, derslerde geliştirilen ve öğretmenlerce takdir edilen notlar, test puanları ya da her ikisi ile belirlenen beceriler veya kazanılan bilgilerin ifadesi olan başarı, akademik başarı olarak tanımlanır (Carter ve Good, 1973; Akt: Erdoğan, Kenarlı, 2008). Başarı ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda araştırmacılar, okul ve öğretmen kalitesine odaklanmıştır ancak; günümüzde başarının okul ve öğretmen kalitesinden çok, öğrencinin aile geçmişi ve diğer özelliklerinden etkilendiği birçok araştırma tarafından desteklenmektedir (Heyneman ve Loxley, 1983).

Literatürde eğitimle ilgili birçok araştırma “aynı eğitim ortamlarında ve aynı araç gereçler ile eğitim gören bireylerin, sağlanan eğitimden niçin farklı faydalar elde ettiği ve farklı başarılar gösterdiği” sorusu

üzerine kurulmuştur. Bu soruya yanıt bulmak amacıyla akademik başarı, literatürde zeka türleri, cinsiyet, sınav kaygısı, psikolojik sıkıntılar, sınıf düzeni, öğretim teknikleri ve sosyal destek gibi birçok faktörle ilişkilendirilerek araştırılmıştır (Erdoğan, M. Y. ve Kenarlı, Ö., 2008; Bahar, H. H., Özen, Y. ve Gülaçtı, F., 2009; Yıldırım, İ., 2000; Chall, J. S., 2000; Lopez, E., Ehly, S. ve Vazquez, E. G., 2002). Tüm bu faktörlerin yanı sıra sosyal normlar, yaşamın tüm koşullarını belirler (Morgan, 2011). Bu nedenle akademik başarı kavramını etkileyen en önemli faktörlerden birinin bireyin sahip olduğu aile ve sosyoekonomik düzey olduğu söylenebilir.

Literatürde akademik başarının değişkenleri ile ilgili ilk denilebilecek nitelikteki çalışmalar Heyneman ve Loxley tarafından yapılmıştır. 1970'li yıllarda başladıkları ilk araştırmalarında sosyoekonomik açıdan gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin okullaşma oranları ve bu ülkelerin okullarındaki başarı üretimi açısından incelemeler yapmışlardır. 1980'lerin başlarında ulusal ekonomik kalkınma koşulları ile ailelerin sosyoekonomik düzeyi ve okullardaki akademik başarı arasında anlamlı ilişki olduğunu savunmuşlardır (Baker, Goesling ve Letendre, 2002).

Duncan, Featherman ve Duncan (1992) profesyonel iş hayatında, büro çalışanları ve el işçileri, ticaret ile uğraşanlar ve dükkân sahipleri olmak üzere üç grup üzerinde araştırma yapmış ve yüksek sosyoekonomik altyapısı olan çocukların, düşük sosyoekonomik statüden gelen akranlarından önemli ölçüde yüksek performans sergiledikleri sonucuna ulaşmıştır.

Adepoju (1996), araştırmasında düşük sosyoekonomik düzeyle ilişkilendirdiği yetersiz beslenmenin çocukların okul aktivitelerinde etkili olduğu sonucuna varmıştır. Araştırmacı dengeli ve sağlıklı beslenmenin beyni etkilediğini, ayrıca yetersiz beslenen çocukların sınıfta sürekli yiyecekler hakkında düşündüğünü ileri sürmüştür. Bu durumun çocukların ders motivasyonunu etkilediğini ve motive olamamanın başarısızlığı getirdiğini belirtmiştir. Böylece Adepoju (1996)

araştırmasında düşük sosyoekonomik düzeyden gelen çocukların neden düşük akademik performansla sahip olduklarının sebeplerinden birine açıklık getirmektedir.

Yine Türkiye’de yapılan pek çok araştırma da sosyoekonomik düzey ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi farklı yönleriyle ortaya koymuştur. Sarılar (1990), yaptığı tez çalışmasında eğitim düzeyi düşük ailelerin çocuklarına akademik konularda yeterince yardımcı olmadığını ve ailenin eğitim düzeyi düştükçe öğretmen ile iletişimin azaldığını belirtmiştir.

Koç, Avşaroğlu ve Sezer (2004)in, öğrencilerin akademik başarıları ile problem alanları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, öğrencilerin aileleriyle ilgili başarıyı etkileyen önemli faktörler arasında; baba ve annenin öğrenim durumu, ailenin ortalama aylık geliri, annenin çalışması, anne ve babanın birbirleri ile geçimleri, aile ile öğrenci arasındaki ilişkilerin durumu yer aldığını belirtmişlerdir. Araştırmada, Başarı ortalaması ve aile ile ilgili problemler arasında ters yönde manidar düzeyde ilişki saptamışlardır. Aile ile ilgili problem alanı ile akademik ve mesleki problem alanı arasında orta düzeyde 0,22 gibi bir ilişki bulunmuştur.

Polat (2008), yükseköğretim öğrencilerinin sosyoekonomik değişkenlerinin akademik başarıları ile ilişkisini incelediği tez çalışmasında fen, sağlık ve sosyal bilimler alanında öğrenim gören öğrenciler arasında alanlar arası karşılaştırma yapmış, sosyal bilimlerde okuyan öğrencilerin ailelerinin sosyoekonomik düzeylerinin diğer bölümlere göre daha düşük olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca sağlık bilimlerinde okuyan öğrencilerin anne babalarının diğer alanlara göre daha çok oranda yüksek lisans ve doktora mezunu olduklarını belirlemiştir. Araştırmada, belirlenen üç alanda da okuyan öğrencilerin bölüm giriş puanı ile babalarının eğitim durumu, ailenin ortalama aylık geliri, mezun oldukları lise türü, sınava girmeden önce alınan eğitim desteği, okuyan kardeş sayısı değişkenlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Ekinci (2011)'nin yükseköğretimden yararlanan öğrencilerin bazı sosyoekonomik özelliklerinin (aile geliri, anne babanın eğitim durumu, yerleşim yeri) dağılımı ile Türkiye'deki nüfusun aynı özelliklerinin dağılımını karşılaştırdığı çalışmasında gelir durumunun üniversite ya da program tercihlerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Örneğin, Eczacılık Fakültelerindeki öğrencilerin yıllık ortalama aile geliri 32.396 TL iken, bu miktar Eğitim Fakültelerindeki öğrenciler için 15.508 TL'ye düşmektedir. Ailelerin eğitim durumlarına da bakılmış, Türkiye genelinde, 25-64 yaş nüfusunun %61'inin ilkokul ve daha alt düzeyde bir öğrenim durumuna, %10,8'nin yükseköğretim düzeyinde öğrenim durumuna sahip olduğu belirtilmiş, çıkan sonuçlarda anne ve baba eğitim düzeyi hem birlikte hem de ayrı olarak ele alınmış ve anne babanın eğitim düzeyi yükseldikçe onların çocuklarının yüksek öğretimden yararlanma oranının arttığı sonucuna varılmıştır.

Arslantaş, Özkan ve Külekçi (2012)'nin Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi birinci sınıfında öğretim gören 333 öğrencinin dönem sonu başarı ortalamaları ile aile gelir düzeyi, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi, ailenin yaşadığı yer ve nüfusu, öğrencinin mezun olduğu lise türü, dershaneye gitme durumu, üniversiteyi kaçınıcı yılda kazandığı ve lise bitirme derecesi değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında, aile gelir düzeyi 999 TL ve altında olan öğrencilerin aile gelir düzeyi 1000 TL ve üzeri olan öğrencilere göre düşük akademik başarı gösterdikleri, il merkezinde ikamet eden öğrencilerin akademik başarı puan ortalamalarının ilçe merkezi ve köy-kasabadan gelen öğrencilerden daha yüksek olduğu, ayrıca akademik başarı ile baba eğitim durumu arasında anlamlı bir fark bulunduğu, baba eğitim durumu üniversite olan öğrencilerin baba eğitim durumu ilkokul mezunu olan öğrencilere göre daha yüksek akademik başarı ortalamasına sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Eğitim sistemi içerisinde geçirilen 15-16 yılın, ortalama 12 yılı Eğitim Fakültelerinden mezun öğretmenlerin öncülüğünde sürmektedir. Bu nedenle Eğitim Fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının

akademik başarılarının hangi değişkenlere göre değiştiğinin incelenmesi diğer fakülterle göre daha çok önem kazanmaktadır. Eğitim Fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının başarılarının veya başarısızlıklarının altında yatan faktörler ne kadar iyi tespit edilirse Fakültelerde başarıyı arttırmak için uygulanabilecek önlemler de o derece isabetli olacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerini incelemek, sosyoekonomik düzeylerinin farklı değişkenlere göre nasıl değiştiğini belirlemek, sosyoekonomik düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmada bu amaca ulaşmak için, belirlenen alt problemlere yanıt aranacaktır:

1- Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri öğrenim gördükleri lisans programlarına göre farklılaşmakta mıdır?

2- Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri öğrenim gördükleri öğretim programlarına göre farklılaşmakta mıdır?

3- Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri üniversiteye geldikleri bölgelere göre farklılaşmakta mıdır?

4- Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri ile akademik başarıları arasında ilişki var mıdır?

II. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerini ve bununla akademik başarıları arasındaki ilişkinin mevcut durumunu ortaya koymaya yönelik olarak tarama modeliyle yapılmış bir çalışmadır.

Araştırmada akademik başarı olarak öğretmen adaylarının LYS puanları kabul edilmiştir. Öğretmen adaylarının LYS puanları ile Sosyoekonomik Düzey Belirleme Anketinden aldıkları toplam puan arasındaki ilişki, sosyoekonomik düzeyin akademik başarı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Çalışma Grubu

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde, 2011-2012 eğitim öğretim yılında 1. sınıfta öğrenim görmekte olan, 202'si erkek (%32), 434'ü kız (%68) olmak üzere toplam 636 öğrenci bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Eğitim Fakültesi öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerini ve bununla akademik başarıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla öğrencilerin lisans programına girerken aldıkları LYS puanları ile araştırmacılar tarafından geliştirilen ve 1-0 (Var-Yok) şeklinde puanlanan Sosyoekonomik Düzey Belirleme Anketi kullanılmıştır. Ankette öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular ile sosyoekonomik düzeylerini belirlemeye yönelik 1-0 (Var-Yok) soru formatına göre hazırlanmış sorular bulunmaktadır. Burada öğrencilere, araştırmada sosyoekonomik düzeyin göstergesi olarak kabul edilen birtakım araçlara sahip olup olmama durumunu gösteren sorular sorulmuştur. Anketten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 10'dur. Anketten alınan puanın yüksek olması, öğretmen adayının sosyoekonomik düzeyin yüksek olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde t-testi, ANOVA ve korelasyon istatistikî yöntemleri kullanılmıştır. t-testi ve ANOVA yöntemleri ile değişkenlere yönelik farklılaşma incelenmiş, LYS puanları ile anketten alınan toplam puan arasında ise korelasyon hesaplaması yapılmıştır.

III. BULGULAR

Tablo 1: Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinin öğretim programlarına göre farklılaşmasına ilişkin t testi sonuçları

Öğretim Programı	N	X	Std. Sapma	t	p

Normal Öğretim	358	7,24	2,20	-2,878	0,004*
İkinci Öğretim	278	7,73	2,10		

Tablo 1 incelendiğinde normal öğretimde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalamasının 7,23, ikinci öğretimde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalamasının ise 7,73 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=-2,878$, $p<,05$) grupların puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamı olduğunu ifade etmektedir. Bu bulguya göre normal öğretimde öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri, ikinci öğretimde öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinden anlamlı düzeyde düşüktür.

Tablo 2: Öğretmen adaylarının lisans programlarına göre SED puanlarına ilişkin n, $\bar{x}$, ss değerleri

Lisans Programı	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Sınıf Öğretmenliği	55	6,87	2,28
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	102	6,62	2,35
Fen Bilgisi Öğretmenliği	77	7,95	1,88
Matematik Öğretmenliği	75	8,39	1,74
Türkçe Öğretmenliği	113	6,81	2,44
İngilizce Öğretmenliği	52	8,37	1,53
Almanca Öğretmenliği	23	8,00	1,73
DKAB Öğretmenliği	47	6,83	1,94
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	92	8,00	1,83

Tablo 2 incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının 8,39 ile Matematik Öğretmenliği programında okuyan öğretmen adaylarına ait olduğu, bunları sırasıyla 8,37 ortalama ile İngilizce Öğretmenliği, 8,00 ortalama ile Rehberlik Psikolojik Danışmanlık ve Almanca Öğretmenliği, 7,95 ortalama ile Fen Bilgisi Öğretmenliği, 6,87 ortalama ile Sınıf

Öğretmenliği, 6,83 ortalama ile DKAB Öğretmenliği, 6,81 ortalama ile Türkçe Öğretmenliği ve 6,62 ortalama ile Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programında okuyan öğretmen adaylarının izlediği görülmektedir.

Öğretmen adaylarının okudukları lisans programına göre sosyoekonomik düzeylerinin farklılaşmasına ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 2.1’de verilmiştir.

Tablo 2.1: Öğretmen adaylarının lisans programlarına göre sosyoekonomik düzeylerine ilişkin varyans analizi sonuçları

Lisans Programı	KT	sd	KO	F	p
Gruplar Arası	316,015	8	39,50	9,299	,000
Grup İçi	2663,570	627	4,248		
Toplam	2979,585	635			

Tablo 2.1. incelendiğinde hesaplanan F değeri ($F= 9,29$, $p<.05$), gruplar arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan TUKEY testi sonuçları Tablo 2.2’de verilmiştir.

Tablo 2.2: Öğretmen adaylarının lisans programlarına göre SED puan ortalamalarına ilişkin TUKEY testi sonuçları

(I) Lisans Programı	(J) Lisans Programı	Ortalama r Arası Fark (I- J)	P
Sınıf Öğretmenliği	Matematik Öğretmenliği	-1,51*	,001
	İngilizce Öğretmenliği	-1,49*	,006
	Rehberlik ve Psikolojik	-1,13*	,037
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Fen Bilgisi Öğretmenliği	-1,33*	,001
	Matematik Öğretmenliği	-1,77*	,000
	İngilizce Öğretmenliği	-1,75*	,000
	Rehberlik ve Psikolojik	-1,38*	,000
Fen Bilgisi Öğretmenliği	Türkçe Öğretmenliği	1,13*	,007
Matematik Öğretmenliği	Türkçe Öğretmenliği	1,57*	,000

	DKAB	1,56*	,002
Türkçe Öğretmenliği	İngilizce Öğretmenliği	-1,55*	,000
	Rehberlik ve Psikolojik	-1,19*	,002
İngilizce Öğretmenliği	DKAB	1,54*	,007
DKAB	Rehberlik ve Psikolojik	-1,17*	,043

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri lisans programı açısından puan ortalamaları arasındaki fark incelendiğinde, Sınıf Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adayları ile Matematik Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adayları arasında, Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adayları ile Fen Bilgisi Öğretmenliği, Matematik Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adayları arasında, Fen Bilgisi Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adayları ile Türkçe Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adayları arasında, Matematik Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adayları ile Türkçe Öğretmenliği ve DKAB Öğretmenliği lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adayları arasında, Türkçe Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adayları ile İngilizce Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adayları arasında, İngilizce Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adayları ile DKAB Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adayları arasında, DKAB Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adayları ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programında öğrenim gören öğretmen adayları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu, Tablo 2.2’de görülmektedir.

Bu bulguya göre Sınıf Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri Matematik Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının

sosyoekonomik düzeylerinden, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri Fen Bilgisi Öğretmenliği, Matematik Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinden, Türkçe Öğretmenliği lisans programında okuyan öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri İngilizce Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinden, DKAB öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyinden anlamlı düzeyde düşüktür. Bununla birlikte Fen Bilgisi Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri Türkçe Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinden, Matematik Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri Türkçe Öğretmenliği ve DKAB Öğretmenliği lisans programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinden, İngilizce Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri DKAB Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 3: Öğretmen adaylarının geldikleri bölgelere göre SED puanlarına ilişkin n, x ve ss. değerleri

Bölge	N	X	Std. Sapma
Akdeniz Bölgesi	97	7,08	2,25
Doğu Anadolu Bölgesi	26	5,31	1,93
Ege Bölgesi	16	6,88	1,67
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	29	6,07	2,49

İç Anadolu Bölgesi	420	7,79	2,01
Karadeniz Bölgesi	27	7,22	2,39
Marmara Bölgesi	21	7,81	2,14
Toplam	636	7,45	2,17

Tablo 3 incelendiğinde en yüksek puan ortalamasının 7,81 ile Marmara Bölgesinden gelen öğretmen adaylarına ait olduğu, bunları sırasıyla 7,79 ortalama ile İç Anadolu Bölgesinden gelen, 7,22 ortalama ile Karadeniz Bölgesinden gelen, 7,08 ortalama ile Akdeniz Bölgesinden gelen, 6,88 ortalama ile Ege Bölgesinden gelen, 6,07 ortalama ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen ve 5,31 ortalama ile Doğu Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının izlediği görülmektedir.

Öğretmen adaylarının geldikleri bölgelere göre sosyoekonomik düzeylerinin farklılaşmasına ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1: Öğretmen adaylarının geldikleri bölgelere göre sosyoekonomik düzeylerine ilişkin varyans analizi sonuçları

Bölge	KT	sd	KO	F	p
Gruplar Arası	244,475	6	40,746	9,370	,000
Grup İçi	2735,110	629	4,348		
Toplam	2979,585	635			

Tablo 3.1 incelendiğinde hesaplanan F değeri ($F= 9,370$, $p<.05$) gruplar arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan TUKEY testi sonuçları Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2: Öğretmen adaylarının geldikleri bölgelere göre SED puan ortalamalarına ilişkin TUKEY testi sonuçları

(I) Yaşanılan Bölge	(J) Yaşanılan Bölge	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Akdeniz Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	1,77*	,002
	İç Anadolu Bölgesi	-,70*	,045
Doğu Anadolu Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	-2,48*	,000
	Karadeniz Bölgesi	-1,91*	,015
	Marmara Bölgesi	-2,50*	,001
Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu Bölgesi	-1,72*	,000

Öğretmen adaylarının geldikleri bölgeler açısından puan ortalamaları arasındaki fark incelendiğinde, Akdeniz Bölgesinden gelen öğretmen adayları ile İç Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adayları arasında, Doğu Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adayları ile İç Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesinden gelen öğretmen adayları arasında, Güney Doğu Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adayları ile İç Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adayları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu, Tablo 3.2’de görülmektedir.

Bu bulguya göre Akdeniz Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri İç Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyinden, Doğu Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri İç Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyinden, Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri İç Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyinden, anlamlı düzeyde düşüktür. Bununla birlikte Akdeniz Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri Doğu Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyinden, anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4: Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri ile akademik başarı arasındaki ilişki sonuçları

Bölüm	SÖP	SBÖ	İSBÖ	FBÖ	İFBÖ
Pearson	0,43	0,61	0,51	0,46	0,53
N	55	49	53	42	35
Bölüm	TÖP	İTÖ	MÖP	İMÖ	İÖP
Pearson	0,55	0,42	0,40	0,30	0,15
N	54	59	25	50	52
Bölüm	RPD	İRP	DKAB	İDKA	AÖP
Pearson	0,23	-0,08	0,50	0,42	0,39
N	34	58	24	23	23

Tablo 4'te öğretmen adaylarının LYS puanları ile sosyoekonomik düzey puanları arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde puanlar arasındaki en yüksek ilişkinin 0,61 ile Sosyal Bilgiler Öğretmenliği birinci öğretim programında öğrenim gören öğretmen adaylarına ait olduğu, bunları sırasıyla 0,55 ile Türkçe Öğretmenliği bölümü birinci öğretim programında, 0,53 ile Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümü ikinci öğretim programında, 0,51 ile Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümü ikinci öğretim programında, 0,50 ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümü birinci öğretim programında, 0,46 ile Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümü birinci öğretim programında, 0,43 ile Sınıf Öğretmenliği bölümü birinci öğretim programı, 0,42 ile Türkçe Öğretmenliği bölümü ikinci öğretim programı ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümü ikinci öğretim programında, 0,40 ile Matematik Öğretmenliği bölümü birinci öğretim programında, 0,39 ile Almanca Öğretmenliği bölümü birinci öğretim programında, 0,30 ile Matematik Öğretmenliği bölümü ikinci öğretim programında, 0,23 ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü birinci öğretim programında, 0,15 ile İngilizce Öğretmenliği bölümü birinci öğretim programında, -0,08 ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü birinci öğretim programında öğrenim gören öğretmen adaylarının izlediği görülmektedir.

IV. SONUÇ ve TARTIŞMA

Öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri ile LYS puanları arasındaki ilişkinin farklı değişkenler açısından incelendiği bu araştırmada sosyoekonomik düzey, öğretmen adaylarının LYS sürecinde dershaneye gitme veya özel ders alıp almamasına, ailesinin evinde, kendisine ait bir çalışma odasının, çalışma masasının, olup olmamasına, bilgisayar, internet, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi olup olmamasına ve ailelerinin kendilerine ait bir ev ve araba olup olmamasına dayandırılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilere göre ikinci öğretim programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri, birinci öğretim programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksek olarak tespit edilmiştir. Birinci öğretim lisans programlarının LYS taban puanlarının, ikinci öğretim lisans programlarının LYS taban puanlarından yüksek olması nedeniyle bu durum, sosyoekonomik düzeyi yüksek aileden gelen öğrencilerin, sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerden gelenlere göre akademik başarılarının yüksek olacağı (Duncan, Featherman ve Duncan 1992; Martini, 1995; Adepoju, 1996; Baker, Goesling ve Letendre, 2002) genel kabulüyle örtüşmemektedir.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri lisans programlarına göre sosyoekonomik düzeylerinin durumu incelendiğinde LYS puanlarının sıralamasına paralel bir durum tespit edilmiştir. LYS puanları açısından en yüksek programlar olan Matematik Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri de en yüksek seviyede olarak tespit edilmiştir. Bu durum LYS başarısı ile sosyoekonomik düzey arasındaki ilişkinin önemini de ortaya koymaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç, Arslantaş, Özkan ve Külekçi (2012)'nin Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesi birinci sınıfında öğretim

gören 333 öğrencinin dönem sonu başarı ortalamaları ile demografik değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmaları ile paralellik göstermektedir. Ayrıca Polat (2008)'ın, yükseköğretim öğrencilerinin sosyoekonomik değişkenlerinin akademik başarıları ile ilişkisini incelediği tez çalışmasının sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Üniversiteye geline bölgeye göre öğretmen adaylarının sosyoekonomik düzeyleri incelendiğinde sosyoekonomik düzey açısından en yüksek puan ortalamasının Marmara Bölgesinden gelen öğretmen adaylarına, en düşük puan ortalamasının ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen öğretmen adaylarına ait olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin gelişmişlik düzeyiyle de paralellik göstermektedir.

Öğretmen adaylarının LYS puanları ile sosyoekonomik düzey puanları arasındaki ilişki incelendiğinde, bu değişkenler arasında genel olarak düşük düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç literatürde yer alan pek çok araştırmayla paralellik gösterirken (Sarılar 1990; Baker, Goesling ve Letendre, 2002; Koç, Avşaroğlu ve Sezer 2004; Heyneman ve Loxley, 2012) bu sonuçlarla örtüşmeyen araştırma bulguları da yer almaktadır.

Yapılacak yeni araştırmalarda evreni temsil edecek daha büyük örneklemelere ulaşılması, nicel verilere paralel olarak mülakatlar yapılarak nitel araştırma yöntemlerinden de faydalanılması, özgün çalışmalarla birlikte farklı sonuçların alınmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adepoju, A. A. (1996). Sex Difference, Home Background And Pupils' Performance İn English And Mathematics, *Education in the Service of Humanity*, Ibadan: Educational Research and Study Group.
- Arslantaş, H. İ., Özkan, M. ve Külekçi, E. (2012). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Başarı Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 39/11, 395-407.

- Bahar, H. H., Özen, Y. ve Gülaçtı, F. (2009). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Cinsiyet Ve Branşa Göre Akademik Başarı Durumları İle Öğrenme Stillerinin İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi 1/ 42, 69- 86.
- Baker, D. P., Goesling, B. & Letendre, G. K. (2002). Socioeconomic Status, School Quality And National Economic Development: A Cross-National Analysis Of The “Heyneman-Loxley Effect” on mathematics and science achievement, Comparative Education Review, 3/46, 291-312.
- Chall, J. S. (2002). The Academic Achievement Challenge: What Really Works İn The Classroom, Educational Psychology, 5/22.
- Duncan, O. D., Featherman, D. L. & Duncan, B. (1992). *Socioeconomic Background and Achievement*, New York: Seminar Press.
- Ekinci, E. (2011). Bazı Sosyoekonomik Etmenlerin Türkiye’de Yükseköğretime Katılım Üzerindeki Etkileri, Eğitim ve Bilim, 160/ 36, 281-296.
- Erdoğan, M. Y. ve Kenarlı, Ö. (2008). Duygusal Zeka İle Akademik Başarı Arasındaki İlişki, Milli Eğitim, 178, 297-310.
- Eroğlu, F. (2000). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Heyneman, S.P. & Loxley, W. A. (1983). The Effect Of Primary- School Quality On Academic Achievement Across Twenty-Nine High And Low-Income Countries, American Journal of Sociology, 6/88, 1162-1194.
- Kalycioğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü. ve Türkyılmaz, S. (2010). Temsili Bir Örneklemde Sosyoekonomik Statü (Ses) Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 1/13, 183-220.
- Koç, M., Avşaroğlu, S., Sezer, A. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarıları İle Problem Alanları Arasındaki İlişki, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11. S. 483-498.
- Lopez, E. J., Stewart, E. & Vazquez, E. G. (2002). Acculturation, Social Support And Academic Achievement Of Mexican And Mexican American High School Students: An Exploratory Study, Psychology in the Schools, 3/ 39, 245-257.
- Morgan, T. C. (2011). *Psikolojiye Giriş*. S. Karakaş, R. Eski (Ed.), Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Polat, G. (2008). Sosyoekonomik Değişkenlerin Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Akademik Başarısı Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Sarılar, A. (1990). Ailenin Eğitim Düzeyinin İlkokul Programlarının Uygulanmasına Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, İ. (2000). Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Yalnızlık, Sınav Kaygısı Ve Sosyal Destek, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 167-176.

Türk İş Adamların/Yöneticilerin Etiğe Yaklaşımları: Bir Uygulamanın Analizi

*

Approach of Turkish Businessmen/Managers towards Ethics: Analysis of an Application

Ramazan Orha *

Özet

Etik, felsefenin bir disiplini olmasına rağmen, bugünün iş dünyasında önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. İş etiğiyle ilgili Türkiye’de yazılan kitaplar ve yapılan akademik araştırmalar incelendiğinde, iş etiğine olan ilginin artmaya başladığı söylenebilir. İş etiğinin işletmelerin radarında olmasının en önemli nedenleri, ekonomik kalkınma ve küreselleşmenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Gittikçe artan etik dışı uygulamalara karşı işletmeler, etik karar verme modellerine ihtiyaç duymaktadırlar. Batı dünyasının önde gelen fikir adamlarıyla geliştirilmiş etik kuramları ve bu kuramlardan üretilmiş etik karar verme modelleri, bizim iş dünyamızda karşılığı olup olmadığı araştırılması gereken bir konudur.

Bu makalede temel amaç etiğin, felsefi ve tarihsel arka planı incelenerek, etik kuramların iş dünyamızdaki karşılığı araştırılmıştır. Bu araştırmada altı iş adamımızla/yöneticimizle, farklı zamanlarda yüz yüze yapılan mülakatlarla “Mustafa Bey ikilemini” değerlendirmeleri istenerek, günümüz iş dünyasında ki etik kuramların yeri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Teleoloji, Deontoloji, Erdem, Etik karar verme

Abstract

Etik kavramı, ülkemizde ne olduğu konusunda kavram kargaşası yaşanmasına rağmen ahlak kavramından farklı bir yönü vardır. Etik, ahlak üzerine felsefi analizler yapmayı da içermektedir. Bununla beraber etik, ahlak ile bağıntı tamamen koparmış da değildir. Birbirleri arasındaki sınır neredeyse saydam gibidir. Her iki kavramın ortak özellikleri, birbirini içermektedirler. Etik kuramları, Batı dünyasında ortaya çıkmış ve bugünün dünyasında insanlara yön veren etik karar verme mekanizmalarını üretmiştir. Etiğin bazı kuramları, ahlaki ve insani özellikleri kapsayacak şekilde Kant ve erdem etiği savunucuları tarafından öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu yönleriyle Kapitalizm’in faydacı etik görüşüne karşı bu kuramlar, etik karar vermenin insani ve ahlaki değer boyutunu savunur konuma gelmiştir. Türkiye’de yaşanan büyük ekonomik dönüşümler neticesinde, her geçen gün küresel pazara daha çok uyum sağlamaktadır. Batı dünyasına yön veren bu etik kuramların, iş dünyasında etkileri olup olmadığı önem kazanmaktadır. Öncelikle etik kavramından ne anlaşılması gerektiğini açıklayacağız. Daha sonra etik kuramların felsefi ve tarihsel analizini yapacağız.

Keywords: Socioeconomic level, LYS scores, teacher candidates.

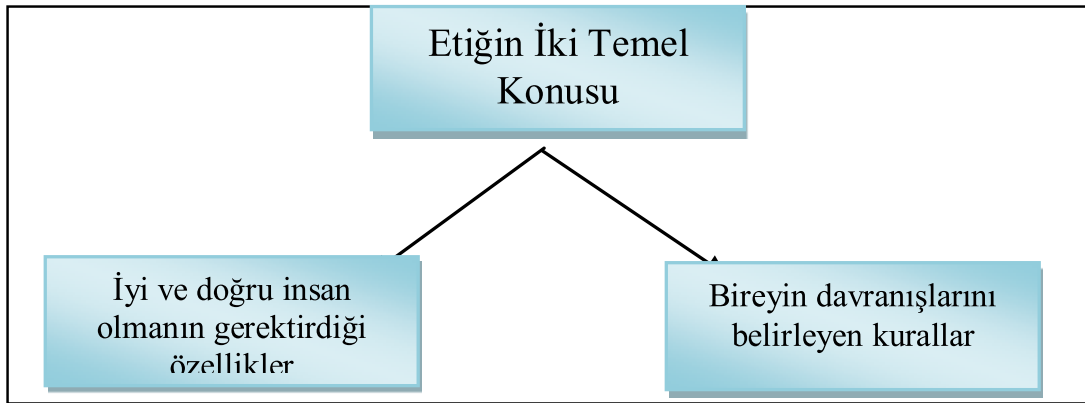
---

* Yük.Lisans Öğr., Sakarya Üniversitesi

Etiğin Tanımı ve Ahlakla İlişkisi

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre etik; “felsefenin, ‘ödev’, ‘yükümlülük’, ‘sorumluluk’ ve ‘erdem’ gibi kavramları analiz eden, ‘doğruluk’ veya ‘yanlışlık’ ile ‘iyi’ veya ‘kötü’yle ilgili ahlaki yargıları ele alan, ahlaki eylemin doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan bir felsefe disiplini” olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/>, erişim tarihi: 18.12.2012). Etik, ahlak ile ilişkili olmasından dolayı birinin nerede başladığı, diğerinin nerede bittiği hususunda fikir ayrılıklarına sebep olmaktadır.

Etik sözcüğü, köken olarak eski Yunanca bir sözcük olan “ethos” sözcüğünden gelir. İlk anlamıyla “bir canlının barındığı, sığındığı yer, ortam” anlamına gelen *ethe*’nin tekili olarak “ethos” sözcüğü de karakter, huy demektir. Yunanca *ethos*’un Latincesi *mos*, *mos*’un çoğulu da *mores*’tir. Latince de bu sözcük, hem *töre* hem de *karakter* anlamını içermektedir (İyi, 2011, s.5).

Şekil 1: Etiğin temel konuları

Kaynak: Hayri Ülgen ve Kadri Mirza, İşletmelerde Stratejik Yönetim, Arıkan Basım yayınları, 4.baskı, Ekim 2007, s.441)

“Ethics” sözcüğüne paralellik gösteren “moral” ise, gelenek ve alışkanlık veya karakter anlamına gelen Latincedeki “mos, mores” sözcüğünden gelmektedir. “Moral” olarak ifade edilen ahlak, insan eylemlerinin veya karakterinin iyiliği veya kötülüğünü, doğruluğunu

veya yanlışlığını muhakeme etme ile ilgili inançlardır. Bu bağlamda ahlak, iyiliğin standartlarına uygun olarak davranmayı esas alan, fiziksel veya somut etkilerden çok psikolojik etkiler ışığında gerçek bulgu ve kanıtlardan ziyade güçlü olasılık veya olumlu inanca dayanmaktadır. Öte yandan “ethics” olarak ifade edilen ahlak ise, ahlak ilkelerine ilişkin felsefi çalışma olarak tanımlanabilir. Bu disiplin, yalnızca doğru veya yanlışın ne olduğu değil, aynı zamanda ahlaki ödev ve yükümlülüğün ne olduğuyula da ilgilenmektedir (Özgener, 2009, s.5).

Yaran, (2010, s.11-12)’a göre ise “hulk” manasında ahlak, dini-manevi değerlerle iç içe geçmiş bir terimdir. Bu yönüyle ahlak, etik ile farklı anlamlara sahiptir. Felsefi bir etkinliği göz önüne sermek ve bu alana dikkat çekmek için etik veya ahlak felsefesi kavramlarının kullanılmasında sakınca yoktur. İngilizce de ahlakın pratik yönünü ortaya koymak için “morality”, felsefi ve teorik kısmını ortaya koymak için “ethics” kullanılır. Yukarıdaki tanımlamalar ışığında aşağıdaki bir tabloya ulaşılabilir;

Tablo 1 Etik ve Ahlak Sözcüklerin Kökleri

Türkçede Karşılığı	Yunanca Kökü	Latince Kökü	İngilizce Kökü	Yunanca Anlamı	Arapça Kökeni
Etik	Ethos, ethikos	-----	Ethics	Karakter, Huy	-----
Ahlak	-----	Mos, Mores	Morality	Karakter, Huy Gelenek, Görenek, Alışkanlık, Töre	Hulk ¹

Yukarıdaki tanımlamalardan anlaşılacağı gibi, etik ve ahlak arasında anlam farkı olmasına rağmen, bütünüyle birbirlerinden ayrı anlamlara sahip değildirler. Etik ve ahlak kavramların sözcük anlamlarına bakılırsa neredeyse aynı kavramlar oldukları anlaşılabilir. Doğan Özlem, bu

¹ Ahlak kelimesi Kur’an’da geçmemekle beraber hulk veya huluk kelimesi, bir yerde adet ve gelenek, bir başka yerde de ise, ahlak ve huy manasında olmak üzere iki ayette -Şuara 26/137 ve Kalem 68/4- geçmektedir. Bkz., C. Kiraz. *Kur’an’da Ahlak İlkeleri*, s.31.

kavram karışıklığını “her etiğin bir ahlak ve her ahlakın da bir etik içerdiğini söyleyerek” netleştirmektedir (Özlem, 2007, s.209-238).

Etik kavramını ve ahlakla olan ilişkisini açıkladıktan sonra, etik kuramlarından “Teleolojik”, “Deontolojik”, “Erdem” ve “Rölativist” kuramları açıklamaya çalışacağız.

1. TELEOLOJİK ETİK TEORİLERİ

Teleolojik sözcüğü, Yunancada “amaç”, “erek”, “hedef” anlamına gelen “telos”dan türetilmiştir. Teleoloji de amaçları, sonuçları ve hedefleri konu edinen disiplin olarak kabul edilir. Teleolojik teoriler, ahlaki eylemin değerini belirleyen şeyin, eylemin ürettiği sonuç olduğunu öne sürer. Bir kimsenin son derece iyi olması ya da ahlaki ilkelere uyması, yükümlüklerinin kulak vermesine rağmen, eğer ahlaki eylemin sonucunun, kişiye veya eylemden etkilenenlere zarar veren kötü ve olumsuz sonuç olması durumunda, eylemin, ahlaki bakımdan kesinlikle yanlış olacağını savunan teleolojik teoriler aynı zamanda “sonuççu etik” öğretileri olarak da bilinirler. (Cevizci, 2008, s.15).

Frankena, (2007, s.36–37)’göre, teleolojik teoriler, ahlak olarak neyin doğru, yanlış, yükümlülük vb. olduğuna ilişkin temel ya da nihai kriterin ya da standardın, meydana getirilen ahlaki olmayan değer olduğunu söyler. Doğrudan ya da dolaylı yoldan başvurulmuş şey, üretilen iyinin karşılaştırma miktarı, daha doğrusu, kötüye kıyasla üretilen iyinin oranıdır.

Teleolojik etik kuramının genel özelliklerinden bahsettikten sonra, onun en önemli öğeleri olan, “etik egoizm” ve “faydacı etik” kuramlarının özelliklerinden bahsedeceğiz.

A. FAYDACI ETİK

Faydayı temel alan bu görüşün, 18.yüzyılda kendini göstermeye başlayan bir görüş olmakla birlikte, temelleri ilkçağ döneminden alır. Bu düşüncenin yapı taşlarını, haz ve hazza bağlı mutluluk düşüncesi ile

sofistlerin erdem anlayışına dayandırıldığı söylenebilir. Faydacılık adıyla bilinen bu yaklaşım, Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından temeli atılmış daha sonra James Mill (1773-1836) ile John Stuart Mill (1806-1873) tarafından geliştirilmiştir (İyi, 2011, s.34).

Faydacılık, “en yüksek iyi”nin ve “iyiliğin” kapsamı içine hangi değerlerin konumlandırılmış olduğuna bağlı olarak farklılaşan türleri vardır. Tarihsel olarak bakıldığında, politik olarak siyasi liberalizm ve etik teorisi olarak faydacılığa hakim formunu veren Jeremy Bentham ve John Stuart Mill faydacılığına “klasik faydacılık” adı verilir. Bununla birlikte klasik faydacılığı çok çeşitli nedenlerle eleştiren George Edward Moore, Hasting Rashdal, Stephen Toulmin ve John Rawls çağdaş faydacılık olarak değerlendirilir (Cevizci, 2008, s.192).

Faydacı öğretiler, çok büyük ölçüde Yeniçağ İngiliz Felsefesinden çıkmış öğretilerdir. 20. yüzyılda İngilizce konuşan ülkelerde, Anglo-Sankson dünyasında ortaya çıkan pragmatizm ve operasyonelizm gibi öğretilerde büyük ölçüde faydacı öğretilerin devamıdır. Faydacı öğretilerde, hazcı öğretiler gibi insan doğası gereği bencil ilgi ve eğilimlere sahip bulunduğu ve onun bu bencil istek ve eğilimlerini, bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını ile tutkularını doyurarak mutluluğa erişebileceğini temel alır. Fakat insanlar bencilce istekleri, doğaya karşı savaşta birbirleriyle birlikte yaşama yani toplumsallaşmalarını gerektirmiştir. İşte bu yüzden insanlar, kendi bireysel mutluluklarına ancak toplumsallık durumunu ve karşılıklı yarar düşüncesini ekleyerek ulaşabilirler. Bencillik ve özgecilik birbiriyle bağdaştırılmadığı sürece, bireysel ve toplumsal mutluluktan söz edilemez. Burada etiğin görevi, bu iki olguyu birbiriyle bağdaştırmaktır (Özlem, 2010, s.70-74).

Bentham’ın faydacılığı niceliksel, Mill’in faydacılığı ise niteliksel bir yapıda olduğu kabul edilir. Frankena, (2007, s.72)’e göre, Bentham’ın faydacılığını şu şekilde açıklamaktadır; Bu görüş, çok net bir şekilde, yaptığımız her şeyde ulaşmamız gereken ahlaki amacın, bir bütün olarak dünyada kötüye kıyasla en büyük oranda iyiyi üretmek olduğunu ya da iyiyeye kıyasla mümkün olan en az oranda kötüyü üretmek olduğunu

söyler. Bu iyi ve kötü olan her şeyin niceliksel ya da en azından matematiksel olarak ölçülebilme ve birbirleriyle oranlanabilme özelliğine sahip olması demektir. Bentham, yedi boyutu kullanarak zevklerin ve acıların hedonistik matematiksel hesabını yapar: Yoğunluk, süre, keskinlik, yakınlık, verimlilik, saflık ve büyüklük.

Bentham, bu hesaplama yardımıyla bireysel ya da kolektif bir davranışın ahlakiliği hakkında bir kriter geliştirdiğine inanmıştır. Ona göre zevkler kişiden kişiye değişir. Kimileri entellektüel zevklere sahipken, kimileride basit fiziki ihtiyaçlarından yukarı çıkamayabilir ama bu hiç önemli değildir. Önemli olan kişinin en çok ne yapmaktan zevk aldığıdır (Arslan, 2005, s.15). Bentham faydacılığı, iyiyi hazzla, iyiliği de haz veren şeye eşitlediğinden hazzcı faydacılık olarak da bilinmektedir (Cevizci, 2008, s.192).

Fakat Mill, meşhur bir sözü ile buna itiraz etmiştir; “Karnı doymuş bir domuz olmaktansa, aç bir insan olmak; doyurulmuş bir aptal olmaktansa, doyumsuz bir Sokrates olmayı tercih ederim” demiştir. Mill “Faydacılık Nedir” adlı yazısında faydacılığın bazı noktalarına açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Mill’e faydacılığı, “her şeyi hazzla, hem de kaba bir hazzla indirgeyen” bir anlayış ve “kişinin kendi mutluluğuna ilişkin” bir kavram olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ona göre faydacılık söz konusu olduğunda “en büyük mutluluk düşüncesi” ve kişinin yalnızca kendi mutluluğu değil herkesin birlikte mutluluğunu içermelidir. İnsanoğlu, yüzyıllardır devam etmekte olan “iyi ve mutlu” yaşamın ne olduğu veya “iyi ve mutlu” şekilde “nasıl yaşanılacağını” sorusunu çözmekle uğraşmışlar ama bir türlü açıklık getirememişlerdir. Mill’e göre bunu çözenin yolu ise “iyi ve kötü” birbirinden ayırmanın yegane ölçüsü “fayda” kavramında bulunmaktadır. “Eylemlerimizin doğruluğu bize verdikleri mutlulukla ölçülmelidir” diyen Mill, iyiliğin ne olduğunu bilmek içinde en yüksek mutluluğu bir çıkış yolu olarak görmüştür (İyi, 2011, s.35). Mill’in faydacılığı da, iyiliği mutlulukla eşdeğer olduğunu kabul ettiği için mutlulukçu faydacılık olarak da bilinir (Cevizci, 2008, s.192). Mill ile

Benthem'in faydacılık anlayışları arasındaki farklar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir;

Tablo 2: Eylem ile Kural Faydacılığın Arasındaki Farklar

	Jeremy Benthem Eylem Faydacılığı	J.Stuart Mill Kural Faydacılığı
Temel Sorusu	Benim bu durum ya da koşul altında, bu şekilde davranmam eylemden etkileneceklerin genel iyiliğini nasıl etkiler?	Hangi kurallar herkes adına en büyük iyiyi sağlamada bize yarar sağlar?
Odaklandığı temel kavram	Haz	Mutluluk
Hazların sınıflandırılması	Niceliksel. Bütün hazlar eşittir.	Niteliksel. Hazlar arasında ayırım vardır
Ahlaki konumu	Evrenselleştirilemez	Kısmen bazı durumlarda evrenselleştirilebilir öğelere sahiptir.
Ahlaki özneye yol gösterecek yöntem	Ahlaki düzen yoktur, bireyler eylemlerini duruma göre değerlendirir.	Ahlaki düzeni sağlamada kurallara göre önem verilir.
Temel ilke	Yarar ilkesi; en yüksek sayıda en büyük mutluluk	

Kaynak: Ahmet Cevizci, *Etiğe giriş, paradigma yayıncılık, 2.baskı, 2008, s.190-194*

Faydacılığın, İngilizce konuşan modern dünyada uzun süreli olarak etkili olmasının en önemli nedeni, 17.yüzyıldan itibaren güç kazanan kapitalizmin etik görüşü olması ve onunla piyasa teorisi arasında kavramsal ve tarihsel ilişkiler bulunmasıdır (Cevizci, 2008, s.190).

B. ETİK EGOİZM

Etik egoizm, psikolojik egoizm'e ²dayanarak, herkesin başkalarının çıkarlarını dikkate almaksızın kendi çıkarları peşinde koşmasını normatif olarak öne sürer. Başka bir anlatımla psikolojik egoizm, insanların eylemlerini betimleme getirdiği yerde etik egoizm, onu bir adım daha ileri götürerek "insan yalnızca kendi çıkarlarını dikkate alan

² Psikolojik egoizm, insan varlıklarının özleri ya da doğaları itibarıyla, daima kendi menfaatlerine olacak şekilde hareket ettiklerini; bütün eylemlerinin yegane amacının, eylemi gerçekleştiren kişinin yararına olan şeyin hayata geçirmek olduğunu; eylemin her türünün bencillik duygusundan kaynaklandığını ifade eder. Bkz., A.Cevizci, *Etiğe Giriş*, s.95-97.

bir varlık olmalıdır” diyerek ahlaki bir yargı ve ideal ortaya koyar. Yani, herkesin sadece kendi iyiliği gözetmesi ve kendi çıkarlarını gözeterek, yaşamında en yüksek iyiye yalnızca kişinin kendi tüm tatminlerini (arzuları, istekleri, hazları, ihtiyaçları ve amaçları) gerçekleştirerek ulaşabileceğini herkeste olması gereken bir ahlaki değer olarak sunar. Psikolojik egoizm, betimleyici olduğu halde, etik egoizm normatif bir etik türü olur. Çünkü insanın nasıl davranması gerektiğini belirten etik kurallar koyar (Cevizci, 2008, s.98-99).

Frenkena, (2007,s.43)’e göre ise, etik egoizm, Samuel Butler’ın “ben-sevgisi” ve Freudcuların “ego” dedikleri şeyin etiğidir. Ona göre etik egoist olan birinin, gündelik anlamları içinde, bencil veya çıkarıcı olması gerekmediğinin bilinmesi gerekir. Etik egoist, bir etik teoridir; bir eylem modeli ya da karakter özelliği değildir ve uygulamada, alçakgönüllü ve özverili olmakla bağdaşır. Etik egoist yaşamını sürdürürken, teorisine uygun hareket etse bile, yine de normalde bencil, narsist veya çıkarıcı davranması gerekmez. Aslında etik egoist’in böyle davranması, bunun onun için uzun vadede kendi yararına olup olamayacağını bağlı olması yani uygulanacak “en iyi politika” olarak düşünmesi bağlıdır.

Etik tarihi boyunca etkili olan bazı filozofların, etik egoizmle ilgili düşünceleri, günümüz dünyasının şekillenmesinde büyük öneme sahip bazı insanları etkilemişlerdir. Örneğin, Schumacher’in “Küçük Güzeldir” adlı eserinde, bugünkü iktisadın biçimlenmesi büyük etkisi olan Keynes’in, bencillikle ilgili şu cümlelerini bize aktarır (Schumacher, 2002, s.16-17); “...fakat ayağınızı denk alın! Bütün bunların gerçek olması için zaman henüz gelmedi. En azından daha bir yüzyıl boyunca kendimizi ve başkalarını iyinin kötü, kötününse iyi olduğuna inandırmalıyız; çünkü kötü işe yarar, iyi işe yaramaz. Açgözlülük, tefecilik ve ihtiyatlılık daha bir süre için tanrılarımız olmaya devam etmelidirler. Çünkü ancak onlar bizi ekonomik gereksinimlerin tünelinden günışığına çıkarabilirler.” Keynes böyle diyerek iktisadi kalkınmanın en önemli ögesi, bencillik olduğunu ifade etmektedir.

Bir başka örneği Lord Shaftesbury (1671-1713) ile Bernard de Mandevilla (1670-1733) arasında geçen, etik egoizm tartışmasında görmekteyiz. Shaftesbury göre, bencil ve özgecil güdüler insanın doğasında vardır. Bu iki nitelik olması gereken düzeyde olduğu sürece birbirini tamamlar. Bencillikle ile özgeciliğin uyuşması, insana özgü bir durumdur. Farklı oranda hiç uyuşmadan oluşan birliktelik ise, hayvanlarda vardır. Evren nasıl uyumlu bir bütünsel, insanda öyle olmalıdır. Erdemli insan uyumlu bir bütün olarak yetişmiş insandır (Hançerlioğlu, 1995, s.253). Shaftesbury, aslında Hobbes'in etik egoizm karşı, erdemli insan niteliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bir yandan egoizm kabul ederek diğer yandan alturizm ile denge kurmaya çalışmıştır. Mandevilla ise, "Arılar Efsanesi Kitabı" ile Shaftesbury "The Moralist" adlı yapıtında ele aldığı insan anlayışına cephe alır. Hikaye şu şekilde başlar; erdemsizlikle zengin olmuş bir arı düşünürü, bu genel erdemsizliği gözleyerek, "erdem elden gidiyor, halimiz ne olacak" diye haykırmaya başlamış. Bu kuşkuyla gün gittikçe diğer arılarda ortak olmuş. Bütün arılar erdemliliği özlemeye başlamış. Bunu gören Zeus, onların bu nankörlüğünden ötürü hiddetlenmiş. Hepsini bir çırpıda erdemli hale getirerek cezalandırmış. Erdemli arıların kovunu ıssız bir çöle dönmüş. Mahkemeler kapanmış, yargıçla ekmeksiz, papazlar aç kalmış; devlet memurları işsizlikten bunalmaya başlamış. Her arı azla yetinmekte olduğundan, kimse çalışmaz olmuş. Sadece gerekli olan işler yapılmaktaymış; herkesin tutumlu olduğu, aşırı zevklerinden sıyrıldığı, başkalarını kıskanmadığı ve pek azla doyduğu için çok az şey gerekliymiş. Bunun sonucunda işsizlik artmış. İyi arılar savaş güçlerini yitirdiklerinden düşmanlar onları kolayca avlar olmuş. Hayatta kalanlar bir ağaç kovuğuna kaçarak canlarını kurtarabilmişlerdir... Mandevilla, refahın ancak kötülüklerden doğduğuna inanıyordu. Ona göre; erdemsizliklerimiz olmazsa, toplum gelişemez ve yok olur. Erdemsizlikler, insanı ileriye götüren bir kamçıdır. Bencillikle kamçılanmayan adam miskin olur ve ne kendine ne de topluma fayda getirmez (Hançerlioğlu, 1995, s.253-254).

İşadamları için organizasyonu tümünü etkileyecek kararlar vermede, kişisel çıkar ve faydanın önemli bir rolü vardır. Belli bir noktaya kadar her işadamı, kişisel çıkarını artırma peşine düşer ve kendi başarısını artırmanın yolu bulmaya çalışır. Bu iş anlayışı, egoist yaklaşım olarak ifade edilir. Bu egoist yaklaşım, aynı zamanda faydacılığı etkiler. Çünkü kişisel çıkarının peşine düşmek, bir yandan da toplam iyiliğin artırılması fikrini, diğer taraf dan da toplumun iyiliğini geliştirmede rekabet kurallarının yerleşmesi fikrini kapsamaktadır. Klasik kapitalist Adam Smith (1723-1790) bu görüştedir. Smith, eğer iş adamları kendi çıkarını artırma peşine düşerse, bu toplumun iyiliğinin artmasına hizmet edeceğini ifade etmektedir. Gerçektende, Smith, sadece bencilliğin peşinden gitmenin, büyük ekonomik gelişmeler sağlayarak, toplumun gelişmesini sağlayacağını inanıyordu. Smith bu görüşlerini “Milletlerin Zenginliği” kitabında, kişisel çıkar ile toplumsal fayda yani egoizm ve faydacılık arasındaki etkileşimi şu şekilde ifade etmektedir;

“Her birey devamlı olarak sahip olduğu sermayesini, en avantajlı olacak şekilde kullanmanın yollarını bulmaya çabalar. İlk bakışta sadece onun yararına hizmet edecekmiş gibi gözüken bu durum, aslında onun sermayesini toplumuna en yararına olacak şekilde kullanmasına yönlendirir. Her birey bu yüzden sahip olduğu sermayesi sonuna kadar kullanır. Bu da en büyük değeri üretir yani doğal olarak her bireyin emek harcayarak kazandığı paranın vergisini, toplumuna karşılık olarak verir. Genellikle bireyin için önemli olanın, ne kamu yararını gözetmek ne de kamu yararın artırılmasına sebep olacak bilgi üretmektir. Onun asıl ilgilendiği kendi güvenliğini sağlamaktır ve kendi kazancına odaklanmaktır. Kendi çıkarının peşinde koşmak, bireyin toplumun refahını için çabalamasından daha fazla toplumun gelişmesine katkı yapar.”

Bugünün iş dünyası, Smith’in görüşlerine katılmakla birlikte işletmelerin sosyal sistemin parçası olduğu ve rekabeti düzenleyici kurallarının da gerekli olduğu düşüncesini kabul etmektedirler. Aynı zamanda, kurulmuş kurallar içinde hareket ederek kendi çıkarları

peşinde olmanın, bu sosyal sisteme en fazla katkıyı yapacak olan, en iyi yol olduğunu da kabul etmektedirler. Bunu “sınırlı egoizm” olarak da ifade edilebiliriz. Bu kavram bir yandan kendi çıkarı peşinde koşmayı, bir yandan düzenleyici kurallar koyarak, iş dünyası içerisinde egoizm kalmasını ifade eder (Shaw ve Barry, 1997, s.66-67).

Teleolojik etiğin kapsamına giren etik kuramları açıkladıktan sonra, bu etiğin karşısında yer alan “deontolojik etiğin” genel özelliklerinden bahsedeceğiz. Bu etik türü hiç kuşkusuz “Kant” tarafından en iyi şekilde savunulmuş ve şekillendirilmiştir.

2. DEONTOLOJİK ETİK

Yunancada deon, “ödev” anlamına gelmektedir. Yunanlılar deon’u, bir yasa veya hükümlülükten çıkan, ona bağlı ve ilişkin olan durum, hareket tarzı olarak tanımlıyorlardı. “Deontoloji” terimi ilk kez Bentham’ın 1834 tarihli aynı adlı kitabında kullanmıştır (Özlem, 2010, s.75).

Teleolojik etiğin tam karşısında yer alan deontolojik etik, eylemin sonucundan ziyade doğru eylem problemi üzerine odaklanır. Ahlaki eylemin doğruluğunu ya da yanlışlığını, ahlaki ödevin yerine getirilip getirilmemesi üzerine belirlendiğini öne sürer. Ahlakta eylemin sonucundan ziyade, eylemin temelindeki niyet, ilke ve gerçekleştirdiği ödevin önemli olduğunu öne süren deontolojik etik, insanın akıllı ve sorumlu bir varlık olarak yerine getirmesi gereken ödevleri olduğunu, ahlak anlayışının odağına yerleştirir. (Cevizci, 2008, s.16–17). Deontolojik teoriler ile teleolojik teoriler arasındaki farklar aşağıdaki tabloda şu şekilde özetlenebilir;

Tablo 3. Teleolojik teoriler ile Deontolojik teoriler arasındaki farklar

TELEOLOJİK TEORİLER	DEONTOLOJİK TEORİLER
Ahlaki eylemin sonuçları üzerine yoğunlaşır.	Ahlaki eylemin doğruluğu veya ödevde uygunluğu üzerinde yoğunlaşır.
Ahlaki eylemin sonuçları hesaba katılarak yapılması gerektiğini öne sürer.	Ahlaki eylemi, belli bir ilkeye dayandırarak veya yapılması gerçekten doğru oldukları için yapılması gerektiğini öne sürer.

Ahlaki eylemin ölçütünü, haz ve mutluluk gibi ölçütlerle ortaya koyar.	Ahlaki eylemin ölçütünü, eşitlik, tarafsızlık ya da evrenselleştirilebilirlik gibi formel ölçütlerle ortaya koyar.
En yüksek sayıda, en yüksek mutluluğu tek ölçüt alınır.	Bir veya birçok ölçütü temel alır.

Kaynak: Ahmet Cevizci, *Etiğe giriş, paradigma yayıncılık*, 2.baskı, 2008, s.15-17

A. KANT'IN ETİĞİ

Deontolojik etik, en sistematik biçimiyle Kant tarafından savunulmuş ve temellendirilmiştir. Kant'a göre bir eylemin değerlendirilmesi, eylemin sonucuna (teleolojik) göre değil, ahlakın öngördüğü biçimsel yapıya uyup uymamasına bağlıdır. Bu biçimsel yapının merkezinde ödev duygusu, iyi istenç (irade), evrensellik ve otonomi³ yer alır. Bir başka ifade ile eylemin mutluluk ve mutsuzluk yaratması önemli değildir. Kant'ın ahlak felsefesinde temel amaç, iyinin ve kötünün, doğrunun ve yanlışın "Ne olduğunu" belirlemek yatar. Kant, "Ne yapmalıyız?" sorusu etrafında yoğunlaşır. Bu sorunun ötesine geçerek uymamız gereken maksimler veya eylemlerimiz için gereken temel ilkelere ulaşmaya çalışır. Ona göre dünyada en mutlak iyi, ödev bilinci ve ahlak yasanına saygıyla ortaya çıkan "iyi isteme" dir. Bir ahlaki eylemin doğru olması, o eylemin ödevden veya ahlak yasasına göre yapılmasına bağlıdır (Yazıcı, 2007, s.144-145). Kant ahlakını, dört başlık altında toplamak mümkündür. Böylece gereksiz kavram çokluğunun önüne geçilmiş ve konunun bütünlüğü de sağlanmış olur. Bu başlıklar şunlardır (Kılıoğlu, 1988, s. 199);

- a. İyi isteme (veya istenç)
- b. Ödev kavramı

³ Ahlak yasası kendisine boyun eğilen dış bir yasa değil, tersine insan özbenliğinden, kişiliğinden çıkan, kendi kendisine buyurduğu bir yasadır. Ahlak yasası bakımından insan, hem yasa koyucu, hem de yasaya boyun eğici durumdadır. Bu nedenle ahlak yasasına boyun eğen birey, kendi koyduğu yasaya uymakta, dolayısıyla kendi kendinin egemeni olmaktadır. Ayrıca bundan başka bir varlığa boyun eğmemiş bulunmaktadır. Otonomiden anlaşılması gereken budur. Bkz., İ. Kılıoğlu, *Ahlak ve Hukuk İlişkisi*, s.206

- c. Ahlak yasası (veya buyruğu)
- d. Özgürlük (irade özgürlüğü, ahlaki özerlik)

İyi isteme kavramı

Aristoteles'ten beri, ahlaki anlam içinde olduğumuz kendi başına ya da amaç olarak "iyi" ile başka bir şey için iyi olan ya da araç olarak "iyi" ayırımını, daha doğrusu koşulsuz ve mutlak "iyi" ile koşullu "iyi"yi temeline alan Kant, "Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi" adlı eserinde, dünyada kendi başına mutlak ve koşulsuz olarak "iyi" olan tek şeyin "iyi isteme" olduğunu öne sürer (Cevizci, 2008, s.178–179). Ona göre:

"Dünya da, dünyanın dışında bile, 'iyi isteme' den başka kayıtsız, şartsız sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez. Anlama yetisi, zekâ, yargı gücü ve adı ne olursa olsun düşüncenin diğer doğa vergisi yetenekleri ya da mizacın özellikleri olarak yüreklilik, kararlılık, tasarlananda sebat, çeşitli bakımlardan iyi ve istemeye değerlerdir kuşkusuz; ama bu doğa bağışlarını kullanacak olan 'isteme' ve bundan dolayı karakter yapısı 'iyi' değilse, son derece kötü ve zararlı olabilir. 'İyi isteme' etkilerinden ve başardıklarından değil, konan herhangi bir amaca ulaşmaya uygunluğundan da değil, yalnızca 'isteme' olarak, yani kendi başına iyidir... Talihin özel bir cilvesiyle veya üvey ana muamelesine uğramış bir doğal yapının cimri donanımından dolayı bu 'iyi isteme', amacını gerçekleştirilmede güçsüz kalıyorsa; harcadığı en büyük çabaya rağmen hiçbir şeyi başaramıyor ve yalnızca 'iyi isteme' olarak kalıyorsa; yine de bir mücevher gibi, kendi tüm değerlerini kendinde taşıyan bir şey olarak, kendi başına parıldar." (Kant, 2009, s.8–9).

Kant'a göre iyi isteme kendi başına iyi ve değerlidir. Ona göre bu kavram, kendi başına saygı görmeğe layık ve başka hiçbir amacı olmaksızın "iyi" olan bir kavramdır. Kant'ın yukarıda saydığı birçok değer ve doğa vergisi özelliklerin, "iyi isteme" olmadan zararlı ve kötü olabileceğini ifade etmektedir. "İyi istemeyi" bir mücevhere benzetip onun kendi başına değerli olduğunu ve ona tarihsel süreç

içerisinde gerekli değeri verilmeyip, ikinci plana itilse de, yine de onun kendi başına değerini koruduğunu düşünmektedir. İyi istemenin anlaşılır kılınması ve geliştirilmesi için Kant, ödev kavramına başvurmuştur. Ona göre, eylemlerin bütün değerini belirleyen daima hep üste duran ve her şeyin şartını oluşturan bu “ödev kavramı”, “iyi istemeyi” de içermektedir. Ödev kavramı, “iyi isteme” kavramını bazı öznel kısıtlamalar ve engeller ile beraber içerirse de, bütün bunlar onu gizlemek ve tanınmaz duruma getirmekten uzak olup, aksine onu daha açık ve belirginleştirir. Onun daha iyi parıldayıp seçilmesini sağlamaktadır (Kılıoğlu, 1988, s. 200).

Ödev kavramı

Kant’a göre ödev: “Yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur” diye tanımlamaktadır (Kant, 2009, 14). Kant, hangi tür eylemlerin ödev olup olmadığı veya ödevde yönelik eğilimden kaynaklandığını açıklamak için bakkal örneğini verir (Yazıcı, 2007, s.145);

a. Ödevde aykırı eylemler: Bir bakkalın müşterilerine farklı fiyat uygulaması, ödevde aykırı bir davranıştır. Çünkü böyle bir eylem, dürüstlük ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bu eylemlerin ahlaki olmadığı açıktır.

b. Ödevde uygun olan eylemler: Bir bakkalın deneyimsiz müşterisini aldatmaması ödevde uygundur. Zeki bir tüccar çok alışveriş yapıldığı yerde, herkes için değişmez bir fiyat koyar. Öyle ki bir çocuk, başka herkes gibi, ondan alışveriş yapar. Dolayısıyla insanlara dürüstçe hizmet edilir. Ancak bu, tüccarın bunu ödevden dolayı ve dürüstlük ilkesinden dolayı yaptığını inanmamız için yeterli değildir (Kant, 2009, s.9).

c. Ödevden dolayı olan eylemler: Bir bakkal ödevden dolayı yani herkese eşit davranılması gerektiğine inanıyor aynı zamanda dürüstlük ilkesini kabul ediyorsa ve bundan dolayı eylemde bulunuyorsa hem ödevde uygun hem de ödevden dolayı yapıyordur.

Kant'a göre ahlaken değerli sayılması gereken eylemler, her şeyden ilk olarak, ödevden dolayı yapılmış eylemlerdir. Burada ödevde uygun olan eylemler bile yeterli değildir, ödevden dolayı olmak önemlidir. Bir eylem hiçbir eğilim duymadan veya hiçbir baskı altında hissedilmeden, yalnız ve yalnız ödevden dolayı yapılırsa o zaman ahlaksal bir değer taşır. İkinci olarak ise, ödevden dolayı yapılan eylem, ahlaksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmaya karar verdiren maksimde bulur. Üçüncü olarak, ödev yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur (Yaran, 2010, s.90-91).

Ahlak yasası

Ahlak yasası, tıpkı doğa yasası gibi, istinasız herkes için buyrulan, üstelik hiçbir istisna kabul etmeyen evrensel; tüm insanlar için geçerli olan genel geçer yasadır. Kant' a göre, bir insanın eylemlerin ahlaki bir değere sahip olacağı, onların ahlak yasasından kaynaklanması, yasaya duyulan saygının eseri olmaları gerekir. Ona göre eylemin ahlaki değeri, onların fiili veya tasarlanmış sonuçlarından değil, fail ya da öznenin eyleminde kullandığı maksimler den gelir. Kant ahlak yasası olarak belirlediği maksimler, kategorik ya da kesin ve hipotetik ya da koşullu buyruklar diye ikiye ayırır (Cevizci, 2008, s.182). Kategorik buyruklar üç temel maksim üzerine kurulmuştur. Bunlar, evrensellik, insan kişiliğine saygı ve otonomi'dir (Kıllıoğlu, 1988, s.206). Kant, bütün ahlaki eylemlerin göz önünde bulundurulması gereken üç temel maksimi şu şekilde ifade eder (Çüçen, 1999, s.319–320);

Birinci maksim; “Öyle davran ki, davranışın temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke veya yasa olsun.” Bu ilke bize bir davranış da bulunmadan önce, bu davranışı herkes için isteyip istemeyeceğimizi sormamızı istemektedir (Evrensellik ilkesi).

İkinci maksim; “Öyle davran ki, iraden, kendisini herkes için geçerli olan kurallar koyan bir yasa koyucu olarak hissetsin!” Bu kurala göre

Kant, iradenin otonom olduğunu ve bir yasa koyucu gibi davranabileceğini vurgular (Otonom ilkesi).

Üçüncü maksim; “İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil de, her zaman bir amaç olarak göreceğ şekilde davran!” Bu ilke ile Kant, insanları değer koyucu olarak görmeyi yanı sıra onları en yüksek değer yapmaktadır. Başkalarını kendi davranışlarına amaç yapmamayı kendine amaç yaparak, onların senin gibi akıllı bir varlık olduğunu kabul etmek gerektiği ifade etmektedir (İnsan kişiliğine saygı).

Yukarıda ifade edilen koşulsuz veya kategorik buyruklar, başka bir amacın aracı olarak değil, bizatihi kendisi için kabul edilip hayata geçirilen koşulsuz buyruklardır. Buyruğu koşulsuz yani kategorik kılan, onun hiçbir doğal unsura ya da nedene dayanmaması, buyruk kılan şeyde, onun eylemi yönlendiren bir yasa, fakat özgürce, nedenlerden, koşullardan ya da amaçlardan bağımsız olarak konmuş bir yasa, üstelik en yüksek yasa olmasıdır (Cevizci, 2008, s.183–184).

3. ERDEM ETİĞİ

Erdem, ahlakın en temel kavramlarından biridir. Bu nedenle dinlerin ve klasik felsefecilerin en fazla vurguladığı ahlaki değerdir. Türkçede erdem önceleri “artam” şeklinde söylenmiştir. Artam’ın “artmak” fiilinden geldiği hatırlandığında “artam” veya “erdem’in” insanda fazladan bulunması gereken bir kapasite olarak anlaşıldığı açıktır. Bu nedenle erdem kavramı, her türlü üstünlük ve fazilet için kullanılmıştır. Arapçada fazilet olarak karşılığının olması, erdem’in bir fazlalık ve üstünlüğü işaret ettiğini gösterir (Kök, 2012, s.75). Slote’ye göre, erdem ahlaki, “yükümlülük”, “hak”, “gereklilik” ve “ahlaki yanlış” gibi deontik kavramlar yerine “iyi” veya “yetkin” gibi aretik kavramları esas alır. Eylemlerin ve seçimlerin değerlendirilmesinden çok eyleyenlerin, iç motiflerine ve karakter özelliklerine vurgu yapar (Yazıcı ve Yazıcı, 2009, s.232’den alıntı).

Yaran, (2010, s.405)'e göre, erdem etiğine tarihsel yolculuğu içinde bakıldığında kısmen Sokrates ve Platon ve Özellikle de M.Ö 4 yüzyılda Aristoteles ile başladığı kabul edilir. Erdem etiğinde Platon'un etkili olduğu yön ise, dört temel erdem görüşüdür. Onun tasnif ettiği erdemler: "hikmet", "cesaret", "iffet" ve "adalet"ten ibaret dört temel erdem kuramı, hem İslam ahlak felsefesini hem de Hıristiyan ahlak felsefesini, ortaçağ başlarından günümüz dünyasına kadar az veya çok etkilemeyi başarmıştır. Fakat erdem etiği konusunda asıl önemli görülen filozof olarak, Aristoteles kabul edilir.

Erdem etiği, söz konusu olan iki etik anlayışına: Faydacılık ve Kantçılığa alternatif olmaya çalışır. Temeli Aristoteles'in erdem anlayışına kadar uzanan bu görüş, yirminci yüzyıl filozoflarından G.E.M Anscombe tarafından geliştirilmiştir. Yüzyılımızdaki temsilcisi ise Alasdair MacIntyre'dir. Faydacılığın sadece faydayla ilgilendiği, ahlaki eylemi başka her şeyden tecrit ederek, onu eylemden etkilen herkesin mutluluk ya da yararını en yüksek düzeye çıkaran eyleme eşitlediği halde erdem etiği, eyleyenle ilgilenerek, ahlaklı bir karaktere sahip olmanın önemine vurgu yapar. Ve yine erdem etiği, Kantçılığın kategorik buyruğuna ve ahlak yasasına karşı çıkar. Kantçılığın eyleyenin motivasyonunu ve karakterini önemsememesini eleştirerek, eyleyenin kendi duygusal dünyası ile birlikte başkalarına yönelik duygularına ayrı bir önem verir. Erdem etiği, gelenekten kopan evrenselliğin hiçbir şeye yaramayacağı inancıyla, evrensel olana karşı yerel ve manevi olanı, genel olana karşı özgül olanı, soyutlanmış olana karşı cisimleşmiş olanı, bireye karşı cemaatin etik değerlerini, rasyolaniteye karşı ahlaki duyarlılığı savunur (Cevizci, 2007, s.278-279).

Erdem etiğinde, eylemi yaparken uyulan kural ve içinde taşınılan niyet ya da eylemin sonucunda elde edilenden ziyade, eylemde bulunacak kişinin karakterinin ahlaki gelişimine önem verilir. Bu etik anlayışına göre, örneğin, yardımseverliği gibi bir erdemi, bireye, alışkanlık yolu ile aşılması önemli yer tutar. Başka bir ifade ile önemli olan, karakter eğitimi ve güzel huy sahibi olmaktır. Erdem etiği antik

çağda birçok filozof tarafından ele alınsa da, Aristo, erdem etiğini, en kapsamlı şekilde analiz etmiştir. Aristo, erdemlerin edindiğimiz iyi alışkanlıklar olduğunu ve kazanılıp geliştirilebileceğini savunmuştur. Önemli bulduğu 11 erdemi analiz eden edip vurgulayan Aristo, çoğu erdemini iki aşırı karakter özelliğinin arasında orta yerde bulunduğunu görüşündedir. Ona göre orta noktayı bulmak elbette zordur fakat aklımızın yardımıyla uç kesimlerden orta noktaya doğru gidilebilir (Yaran, 2010, s.35–36).

Erdem ahlakına göre, bireyde bulunan erdemler veya iyi özelliklerin gelişmesi ve ilerlemesi ahlakiliğin kaynağı olarak kabul eder. Eğer kişi ahlaksız özelliklerinden arınmış ve erdemli ise iyidir. Erdem ahlakı, ahlaki karar, yargı ve yaşamın nesnel yeterliliklerinin kaynağını, mutlak olan ve mutlak olana giden değerlerle iç içe olduğunu göstererek, din-ahlak birlikteliğini ve gerekliliğini çağrıştırmıştır (Kök, 2012, s.75).

4. ROLETİVİST TEORİLER

İlkçağ felsefesinde sofistler, her şeyin ölçüsü insan olarak insanı kabul etmek suretiyle ahlak felsefesine rölativist bir anlayışı hakim kılmışlardır. Bunun tabii sonucu olarak ahlak kuralları toplumdan topluma, kültürden kültüre hatta bireyden bireye fark edecektir. İlk defa Sokrat, her sahada kesin bilgiyi reddeden bu anlayışa karşı, tümevarım metodunu geliştirerek, kavramların genel geçer bir tarifine ulaşmayı ve sofistlerin rölativist anlayışını aşmayı denemiştir. Sokrat başlayan bu etik görüşe göre, ahlakın akılla temellendirilmesi gerekmektedir (Kılıç, 2009, s.15). Genel anlamıyla rölativizm, “ahlaki plüralizm” olarak da adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, toplumsal düzende bir değil, daima birden çok ahlak normları ve ilkeleri mevcuttur (Aktan, 2004, s.26).

Rölativistlere göre, etik davranış kavramı, bireylerin ve toplumların deneyimlerinin sonucu olarak öznel bir nitelik taşır. Rölativist kavramı kendi içinde, betimleyici, metaetik ve normatif rölativizm olarak üç

şekilde ele alınır. Betimleyici rölativizm, kültürleri gözlemlemekle ilgilidir. Farklı kültürlerin sergiledikleri, normlar, gelenekler ve değerleri gözlemleyerek, o kültüre ait gerçek bir tanımlamaya ulaşmaya çalışır (Ferrell, Fraedrich ve Ferrell, 2011, s.160).

Normatif etik rölativizme göre, bir ahlaki ilkenin doğru olup olmaması, kişinin bakış açısına bağlıdır. Bu yaklaşıma göre, belirli bir ahlaki ilkenin biri için doğru, diğeri için yanlış olabileceğini iddia eder; hiç kimse anlamlı bir biçimde, birinin ilkesinin doğru ve onun tersini yapan içinde yanlış olduğunu öne süremez. Bu anlayışta her ikisi de doğrudur (Peffer, 2001, s.272). Normatif rölativizm, bireylerinin görüşlerinin diğerkilerin görüşleri kadar iyi olduğunu kabul eder. Bu yönüyle normatif rölativistler, bireylerin mantık seviyeleri ile ilgilenir (Ferrell, Fraedrich ve Ferrell, 2011, s.160). İnsanların kendi kültürel değerlerine, daima uymak zorunda olup olmamalı veya yaşadıkları yerlerdeki ülkelerin değerlerine kendilerini benimseyip benimsemedikleri gibi sorularla ilgilenir. Örneğin, Roma da yaşıyorsan Romalılar gibi davran! (Ford, 2001, s.52).

Meta-etik rölativizm ise, insanların olayları değerlendirirken kendi perspektiflerinin baktıklarından, sonuç olarak değer sistemleriyle, bireysel özellikleri arasında ortaya çıkacak çatışmaları da değerlendirecek nesnel bir karar verme mekanizmalarına sahip olamayacaklarını kabul eder. Buna göre etik kurallar, kültürlerin kendine özgü özelliklerine göre şekil alır. Meta-etik rölativiste göre, etik ikilemleri çözecek metot yoktur. Eğer bir metot varsa da bu sadece birkaç durumda geçerli olabilir (Ferrell, Fraedrich ve Ferrell, 2011, s.160). Meta-etik rölativizme göre, ahlaki olarak doğru ya da yanlış olanı kanıtlayacak kesin bir yöntem yoktur. Bu yaklaşıma göre herkes mükemmel biçimde akılcı, kavramsal olarak net, olgulara hakkında tam bilgiye olarak bilgilenmiş ve ahlaki bakış açısını benimsemiş olsa bile doğru ya da yanlış belirlenemez (Peffer, 2001, s.272).

Etik rölativizm altında yatan varsayımlar, kaçınılmaz bir biçimde "etik septizme" yönelir. Çünkü etik rölativistler, etik ikilemleri çözme

konusunda geçerli veya geçersiz olacak bir önermede bulunma konusunda başarısızdırlar. Bu yönüyle faydacılık ve kantçılık, etik problemleri çözme konusunda daha az kötümserdir (Ford, 2001, s.70).

5. ETİK KURAMLARININ ETİK KARAR VERME MODELİ ÜZERİSİNDEKİ GÖSTERİMİ

Etik teorileri, bireylerin etik karar verme stiline üzerindeki etkisi, iki faktörle gerçekleşir. Forsyth, bu faktörleri idealizm ve rölativizm olarak ikiye ayırır. İdealizm: Bireyin, başka bireylerin iyiliğini düşünme eğilimi tanımlarken; rölativizm ise, bütün durumlarda geçerli olmaktan ziyade, belli durumlarda geçerli olan ilkelere vurgu yapan bir eğilimi taşır. Yüksek idealizm düzeyine sahip bireyler, başkalarına zarar vermenin her zaman önlenebileceğine inanırlar. Düşük rölativizm ve yüksek idealizm düzeyine sahip bireyler, bütün durumlarda geçerli olabilecek etik normlardan veya hipernormlar'dan bahsederler. Bununla beraber yüksek rölativizm düzeyine sahip bireyler, her durumda geçerli olabilecek ilkelere inanmazlar. Her durumun kendine özgü şartlarına göre karar verirler. Araştırmalara göre yüksek idealizm düzeyine sahip bireylerin, etik davranmaya daha fazla eğilimli oldukları ve etik dışı davranışlara karşı tepki gösterdiklerini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, yüksek rölativizm sahip bireylerin etik dışı davranışlara yönelimine daha fazla eğilimi oldukları da değerlendirilmektedir (Trevino ve Nelson, 2011, s.76).

Forsyth göre, yüksek rölativizm- düşük idealizm, bireyi "etik egoizm" götürür. Etik egoistlere göre, bireylerin, kendi davranışlarını referans alabileceği herhangi bir ahlaki kural yoktur. Ahlaki değerlendirmeler, kesinlikle kişinin kendi perspektifine göre şekil alması gerektiğine inanırlar. Bu anlayış, öznel yaklaşım olarak da bilinmektedir (Forsyth, 1980, s.176).

Fletcher göre ise, yüksek rölativizm- yüksek idealizm ise, bireyleri "idealist septisizme" götürür. Buna göre etiksel davranış, "iyi" ya da

“doğru”ya göre değil, başkalarını sevmeye dayalı olarak kavramsal uygunluğa uygun olarak gerçekleşir. Durumsalçı yaklaşım olarak bilinen bu anlayış, kesinlikle hiçbir ahlaki kurala inanmazlar. Her durumun kendi içinde bireysel olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanırlar (Forsyth, 1980, s.176).

“Düşük rölativizm- yüksek idealizm”, bireyleri deontolojik etiğe götürür. “Düşük rölativizm- düşük idealizm ise, teleolojik-faydacı etiğe götürür. Yukarıda tanımlanan kavramları aşağıdaki gibi bir şekilde gösterebiliriz;

		RÖLATİVİZM	
		YÜKSEK	DÜŞÜK
İDEALİZM	YÜKSEK	Etik (idealist) septizm; evrensel değerleri kabul etmez. Karşılaştığı her durumda analiz ederek en iyi sonucu veren davranışı gerçekleştirir. (Durumsalçı yaklaşım)	Deontolojik etik; evrensel değerlerin izlenmesiyle en iyi sonuca ulaşılabileceğini savunur. (Evrenselci Yaklaşım)
	DÜŞÜK	Etik egoizm; evrensel değerlerden kabul etmez. Kendi kişisel değerlerinden ve yaklaşımından hareketle olaylara yaklaşır. (Öznelci yaklaşım)	Teleolojik-faydacı etik ⁴ ; ahlaki değerleri kabul eder fakat en fazla sayıda en fazla iyinin üretilmesi için değerler feda edilebilir. Etiğe, pragmatik yaklaşır. (İstisnacı-pragmatik yaklaşım)

Şekil 2 Etik Kuramların Sınıflandırılması

Kaynak: Donelson R. Forsyth, A Taxonomy of Ethical Ideologies, Journal of Personality and Social Psychological, Vol.39, No.1, P.176, 1980.

Etik karar verme stilini daha iyi anlamak için şu örneği verebiliriz: Örneğin muhasebe kayıtlarında hile yapmak. Hile yapmak, “durumsal yaklaşım” da bulunmaya eğilimli bir yönetici (yüksek idealizm ve yüksek rölativizm) için, o şartlar altında en iyi sonucu üretmek adına gerekli ise, hile yapmayı tercih eder. “Şartlar böyle gerektirdi” diye kendini teselli eder. Hile yapmaya, “özel yaklaşım” da bulunmaya eğilimli yönetici

⁴ Bu yaklaşımda daha çok, John Stuart Mill ile ilişkilendirilen, kural faydacılığından bahsedilmektedir. Modelde etik kuramlarından “erdem etiği” gösterilmemiştir.

(düşük idealizm-yüksek rölativizm) için ise, hile yapmak kişisel değerleri arasında yer alıyorsa yani kişiliğine ait bir özelliği ise öyle davranır. Hile yapmak, “evrenselci yaklaşım”da bulunan yönetici (yüksek idealizm-düşük rölativizm) ise, ahlaki kurallara zarar vereceğinden kesinlikle hile yapmayı reddeder. Hile yapmak, “pragmatik yaklaşım”da (düşük idealizm-düşük rölativizm) bulunan yönetici için ise, ahlaki kurallara ters olması bakımından, “eğer en fazla sayıda en fazla iyilik etmek uğruna ahlaki kurallar istisna edilebilir” diye düşünür (Forsyth ve Pope, 1984, s.1365–1366).

Araştırmalara göre, idealist düşünme ile etik karar verme arasında pozitif korelasyon olduğunu ve rölativist düşünme ile etik karar verme arasında negatif korelasyon olduğunu göstermektedir (Ferrell, Fraedrich ve Ferrell, 2011, s.152).

ARAŞTIRMA

İş dünyasında aktif olarak çalışan altı görüşmecimizle yapılan mülakatta, onlara Teleolojik bakış açısını ortaya koyan “Mustafa Bey ikilemi” örneği sorulmuştur. Bu örnek olay, “Hartman ve Desjardins’in, Business Ethics” kitabından (sayfa 101–104) faydalanarak hazırlanmıştır. Bu araştırmada kullanılan yöntem ise ahlakın iki önemli unsuru olan “hal ve meleke” kavramlarını üzerine kuruludur. Kınalızade’nin ahlak tanımıyla bu iki kavram arasındaki farkı şu şekilde açıklayabiliriz; “ahlak, fikir ve düşünceye muhtaç olmadan, fiillerin kolaylıkla ortaya çıkmasına sebep olan bir melikedir.” Kınalızade’nin bu tanımında ortaya çıkan iki kavram vardır; bunlar, “hal ve meleke” kavramlarıdır. İnsandaki özellikler gülmek ve utanmak gibi yerleşik olmayıp hemen kayboluyorsa, buna “hal” denir. Cömertlik ve cesaret gibi kaybolmayıp yerleşik durumdaysa, buna da “meleke” denir. Meleke, insan yapısında yerleşik olduğundan, “huy” tarifini de melekedden almıştır. Melekenin en büyük özelliği ise, herhangi bir zorlama olmadan fiillerin nefis’den kolaylıkla

çıkmasıdır. Bunu bir örnek ile açıklarsak; bir insan nadiren birilerine cömertlikle bulursa veya cömert davranmayı adet haline getirirse fakat bunu kendini zorlayarak yapıyorsa, bunlar onu cömert huylu yapmaz. Çünkü devamlı olarak ortaya çıkan bir fiil veya kendiliğinden kolaylıkla çıkan bir fiil, her iki durumda da yoktur (Oktay, 2011, s.107–108). Bu örnek olay karşısında görüşmecilerimizin tutum ve davranışlarını “hal” üzerine ortaya çıkan değerlendirmeler olarak kabul ediyoruz. Görüşmecilerimiz “huy veya melekeleri” üzerinde değerlendirme yapmak bu araştırmanın konusu değildir. Bununla beraber “hal” üzerine çıkan değerlendirmelerin “meleke” hakkında da fikir verebileceğini de kabul ediyoruz. Bu açıklamayı yaptıktan sonra, örnek olay karşısında görüşmecilerimizin bakış açısını incelemeye başlayabiliriz.

ÖRNEK OLAY

“Mustafa Bey, işletmesini büyütme amacıyla yurtdışına açılmaya karar verir. Gelişmekte olan ülkelerin birinde tekstil alanında faaliyete başlar. Yapılacak bazı işlerde ara eleman olarak 8–12 yaşları arasındaki çocuklara yer verir. Çünkü çocuk işçilerin için ödediği ücret primi düşük olacaktır. Mustafa Bey, çocuklara iş vermenin fakirlik içinde yaşayan ailelere ek gelir kaynağı olduğundan, aile ekonomisine katkı yaptığını düşünür. Bu yüzden, yaptığı işin ahlaken doğruluğuna inanır. Kendisini eleştirenlere karşı “Ben onlara iş vererek, onları kötü alışkanlıklar edinmesinden koruduğum gibi, ailelerine ek gelir sağlıyorum” diyerek kendini savunur.”

Aşağıda görüşmecilerimizle yapılan mülakatlarda verdikleri cevaplar bulunmaktadır.

1. görüşmeci: Doğru değil. Bu işin rakamla, maliyetle, hatta ek gelir sağlamakla ilişkisi yok. Şimdi bunlar, doğru gibi inanılıyor ama doğru değil. Tasvip etmiyorum Mustafa Beyi. İnsanlar ya inandıkları gibi

yaşarlar ya da yaşadığına inanmaya başlarlar. Bu öyle bir şey. Mustafa Bey yaşadığı o anki şeye inanmaya başlamış. Yani büyük manzarayı kaçırıyor. Büyük manzarada o çocuk orda olmaması lazım. Gerçekten yapılacaksa eğitilecektir, öğretilenecektir. Ve onun eline kalem alma süreci vardır. Ve yine tornavidayı alma süreci vardır. Zamanında vereceksin onu, gerekli olduğunda. Yoksa birbirine karıştırırsın. Bütünün içerisinde doğru değil bu. Çocuklar süreç olarak orda değil daha. Bu, çocuğun zihinsel yapısını da değiştirir, geleceğini de, hayata bakış açısını da.

2. görüşmeci: Burada, niye ailelerini çalıştırmıyor da çocukları çalıştırıyor? Buna “az para vereyim” diye çocuk çalıştırıp da büyük çalıştırmıyorsa, doğru değil. Nike firmasının böyle bir problemi var biliyorum. Vietnam da yapıyor böyle. Şu kapitalist mantığa karşıyım; “aşırı kar, ne olursa olsun.” Burada çocuk 2 dolara, babası 3 dolara çalışıyorsa, 2 dolara bunu çalıştırma külliyen zaten hatalı. Ben o Nike firmasından örnek vereyim. Nike firmasının Çin’den çıkışı, “4 dolar” diyelim. Perakende satışı, 60 dolar. Sen 4 dolar zaten mamul ettiğin bir şeyi, çok yüksek fahiş karlarla satıyorsun. “Sen daha fazla kazanayım” diye çocukları çalıştırıyorsan, üstelik 1 dolar eksikliğine, bunu yapıyorsan; bu yanlış.

3. görüşmeci: Burada Mustafa beyin düşüncesinde bir istismar olduğunu düşünüyorum. Çünkü çocuklara iş veriyor, ailelerine iş vermiyor. 8-12 arasındaki çocukların çalışmasında ulvi bir amaçtan ziyade, düşük prim ödemekten kaynaklandığını düşünüyorum. 8-12 yaş arasındaki çocuk çalıştırılmaz. Ben burada istismar görüyorum. 8-12 yaş arası çocuk çalışmaya müsait değil, oynaması gerekir. Sevgi görmesi gereken ve eğitilmesi gereken bir yaş. O yaşı, siz başka şeyle değerlendirirseniz doğru yapmamış olursunuz.

4. görüşmeci: Bu enteresan bir konu. Burada da o yaşlardaki çocuğun temel alması gereken şey eğitimidir. Eğitim zamanındalar ama yaz tatillerinde, boş zamanlarında çocukların iş kültürüyle böyle bir mecburi çalışma gibi değil de, iş ortamını öğrenmek için hele staj gibi çalışmalarda doğal olanın, faydalı olanın bu olduğunu düşünüyorum.

Bu çocukları 30 yaşına kadar işyerine sokmuyorsun. Ondan sonrada adamı sokuyorsun, sudan çıkmış balık gibi oluyor. 50 yaşında iş öğrenmeye başlıyor. O da olmuyorlar. Çocuklarımızı buradaki tarzda değil de, iş ortamı, iş kültürünü sevdirmek için iş ortamlarında bulundurmanın faydalı olduğunu düşünüyorum. 8-12 yaş aralığındaki çocukların temel bilmeleri gereken şey, eğitim olması lazım. Ama hayatla birlikte bir eğitim. Bunu da dikkate almak lazım. Üniversiteyi bitirsen de geliyorsun çırak olarak başlıyorsun. Eğitilmende zor oluyor. Ağaç yaşken eğilir, bazı şeylerin oluşmuş oluyor.

5. görüşme: Şimdi burada çelişki var. Yani buradaki küçük yaştaki çocukları, eğer bunlara ödenen ücretler düşük olduğu için tercih ediyorsa, bu ayrı bir şey. Bu çocukları sadece ücretleri düşük olduğu için tercih ediyorsa, bu çok doğru bir şey olmayabilir. Ama “bu çocuklar işsizdir, bunlar gidecek tinerci olacak, ya da suç örgütlerinin kullanacağı oyuncak olacak, ben bunları alayım, muhafaza edeyim, muhafaza ederken de çalıştırayım” diyorsa bu olumsuz bir şey değil. Bu çocukları, ailelerine ek gelir sağlasın, aileleri yoksuldur diye istihdam ediyorsa, onda da bir şey yok. Ama zaten pek çok ülkede yasalarla önlenmiş bir şeydir. Bazı uluslararası veya multinational şirketlerin coğrafyaya göre davranış şekillerinde farklılık var. Yani biliyoruz ki ILO çalışma standardını kabul eden bizim gibi ülkelerde, bazı markaların bu tür bu yaşlarda insanları çalıştırıp-çalıştırılmadığını denetlediğini biliyoruz. Ama bunu Çin’de yapmadıklarını da, biliyoruz. Bunun onlara sağladığı nedir? Aynı markanın, aynı ürünü hep artık Çin’den veya Vietnam’dan ya da Kamboçya’dan aldığını, çocuk işçileri çalıştırdıkları ülkelerden aldıklarını biliyoruz. Çünkü ucuza maliyetleri var. Dolayısıyla bunu sadece onların ahlaki standartlarına bırakarak, bu iş bir yere getiremeyiz. Benim kanaatime göre, bu yaştaki insanlar sadece ucuz oldukları için çalıştırılrsa, bunlara zulüm etmiş oluruz. Ahlaki bir şey olmaz bu. Bir kere ağır işte çalıştırırsanız, fiziki olarak gelişmezler, büyümeyizler ve onların zihinsel gelişmelerini engellemiş olursunuz. Onların başka yönden gelişmesine engel olmuş olursunuz. Özellikle, insan hakları ihlallerinin

çok yoğun olduğu ülkelerde, bu multinational şirketler sadece maliyetlere bakıyorlar. Özellikler kız çocuklarını, çok küçük yaşta çalıştırıyorlar. Çünkü onları daha rahat kontrol ediyor, daha az ücretle çalıştırıyor. Ama o toplumun çökmesine sebep oluyor.

6. görüşmeci: Burada Mustafa bey ne iş yapıyor, o önemli. 8-12 yaşındaki çocuklara yer verir. Çocukların çalışması meselesi, olumsuz bakılması gereken bir konu olarak düşünmüyorum. Bende çocukluğumda çalıştım. Bundan zarar görmedim. Bu bence Batı'nın bize birazda dayatması. Sanayi devriminde İngilizler, küçük çocukları altlarına ateşler yakarak bacaları temizleme hikayesine dayanır bu. Bu kadar ahlaksızlardır. Belki o yüzden bu tarz bir şey geliştirdiler. Ben hatta çocuklarının iş eğitiminin 12-13 yaşlarında başlamasının çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Çünkü ağaç yaşken eğilir. Çocuklar 15-16'yı geçtikten sonra, onlara bir meslek kazandırmak daha zordur. Bu eğitim nasıl olacak? Bu adam ne iş yaptırıyor orada? Çocuğa sırtına bir şey yükleyip, 8 yaşındaki çocuğa yük mü taşıtıyor? 8 yaş düşük bir yaş, o ayrı bir olay ama belki basit bir iş yaptırıyor, bir bant yapıştırıyor, belki ne bileyim basit ve onun kaldırabileceği bir yük bu. Bunu ona iş olarak veriyor, karşılığında para ödüyor. Üç kağıt değil bu. Çokta bence iyi niyetli bir davranış olur bence. Çünkü o aileye de katkı sağlar, yardımda bulunur ama canını okuyacak şekilde, ağır bir yükü, kaldıramayacağı yükü, o çocuğunun sırtına yükleyerek, bende bunun parasını veriyorum, kardeşim diyemez. Hiçbir insana bu yapılmaz zaten, sadece 8-12 yaş sınırı da değil. Yani o çocuğun kaldırabileceği, makul, basit işler vardır; verirsin. Bunun karşılığında gelir elde eder. Çokta güzel bir şey olur bence. Çocuğun eğitimini engellemeyecek şekilde, günde 1 saat, yarım saat ne bileyim zarfın ağzını kapatır, o çocuk. Basit bir iştir, bunun karşılığında çocuğa, 10 lira, 20 lira para verirsin. Harçlık verirsin. Ne olacak kötü bir şey değildir ki bu. Çocuk para kazanmayı öğrenir. Aksine iyi bir şeydir, eğitimidir bu aynı zamanda. Okumakla beraber götürebilir. Makul ve kaldırabileceği olmak kaydıyla, belli bir seviyede iş yapmasını bence hiçbir şekilde yanlış olmadığını düşünüyorum. Para

kazanmak ve para kazanmayı öğrenmek, de ayrı bir şey. Belki bu, çocuğa para kazanmayı da öğretir. Bu okumasına da engel olmasın. Hani balık tutmayı öğretir. Okumasına da en olmasın bu iş. Şu da var yani, ailesi o kadar fakirdir ki, çocuğun okuyacak durumu yoktur zaten. Öyle bir imkanı yoktur. Çin de var yani. O çocuğa sen vermezsün başkası verecek yani. Belki o çocuğa iş vererek, daha ağır bir işte çalışmasını da engellemiş olacaksın. Onun karşılığında abartılı iyi bir maaş da verebilirsin mesela. İyi niyetini gösterirsin. Çocukların çalışması olayına ben, batıların baktığı gibi bakmıyorum. O biraz kaçak güreşmenin bir sonucu yani. Ben o kadarda açıkçası duygusal oldukları düşünmüyorum. O kadar duygusal olsalardı ben, Batıların kaç tanesinden duydum; “çocuğum bana şu kadara mal oldu” dedi. Belçikalı diyor ki; “Benim 3 tane çocuğum var. En büyüğü şu kadar paraya mal oldu” diyor. Biz böyle hesap yapar mıyız? Allah aşkına. Ve adam;” 18 yaşından gitmesini istiyor, bana yük oluyor zaten” diyor. Böyle bir bakışı olan Batı, 8 yaşındaki çocuğa; “niye iş yükledin mi” diye düşünür mü sizce? Düşünmez tabii. Batıda aile sistemi çöküyor maalesef. Kimse evlenmiyor. Bu biraz kilisenin etkisinden de kaynaklanıyor. Onu ben biraz didikledim, Almanya’dayken. Almanların %40 dinsizdir, bunu biliyor musunuz? Kimliklerinde dinsiz yazar. Bunlar inançsız oldukları anlamına da gelmiyor aslında. Onu da öğrendim. Kimliğine dinini yazdırdığı zaman, kilise vergisi ödemek zorunda kalıyor. Kiliseye vergi ödüyorlar. Birçoğu da vergi ödememek için, dinsiz yazdırıyor. Evlenmiyorlar, niye evlenmiyorlar? Beraber yaşamayı tercih ediyorlar. Gene kilisenin vebali var burada. Kilisede evlenmek, pahalı. Bugün atıyorum, 10000 tl para vereceksiniz, nikahı kıydırmak için. Adam; “niye o kadar para vereyim, birbirimize saygı duyuyoruz, beraber yaşıyoruz” diyor. Ne zaman çocuğu oluyor, o zaman evleniyor çoğu. Çocuğu olsa bile evlenmeyenlerde var. Bu kilise sistemi bunları buraya getiriyor. Zorluyor onları, kimliklerine dinsiz yazdırmaya ve beraber yaşamaya. Çünkü orada resmi nikah, kilise nikahı.

SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıdaki örnekte anlatılan Mustafa Bey ikilemi, “Teleolojik etiğin” bakış açısını ortaya koymaktadır. Teleolojik etiğe göre, ahlaki eylemin doğruluğu ve yanlışlığı, işin sonucuna göre değerlendirme yapmaktır. Bu örnekte, hem doğrudan hem de dolaylı yoldan başvurulmuş şey, üretilen iyinin karşılaştırma miktarı, daha doğrusu, kötüye kıyasla üretilen iyinin oranıdır. Buradaki örnekte olduğu gibi Mustafa Bey, kendi yaptığı davranışının sonucu haklı görmektedir. Mustafa beye göre eylemin ahlaki değeri, doğrudur. Çünkü ona göre, fayda itibarıyla üretilen iyi miktarı, kötü miktarına göre daha fazladır. Mustafa beye göre, iyi miktarı belirleyen şeyler; onları kötü alışkanlıklar korumak, prim ücretini az ödemek ve ailelerine ek gelir sağlamaktır. Kötü miktarı belirleyen şeyler ise; yaşları 8-12 arasında değişen çocukları işçi olarak çalıştırmaktır. Teleolojik yaklaşımın en önemli sorunu, uzun dönemli bir bakış açısına sahip olmaması ve her durumda uygulamaya çalıştığı ‘fayda-maliyet ilişkisi’ yüzünden yanlış fikirler üretmesidir. Uzun dönemde bu çocukların eğitimden alıkonması, çocukların beşeri kapasitesini geliştirememesine sebep olacaktır. Özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu, yetişmiş beşeri sermaye olmamasıdır. Mustafa beyin temel amacı, rekabet etmede gelişmekte olan ülkelerin ucuz işçi avantajından yararlanarak işletmesini, dolayısıyla da karını artırmak istemesidir. Bunun için prim ücreti az olan işçi gurubunu seçmek, bu yolda bir araç olacaktır. Bu örnekte Mustafa beyin, kendi vicdanının ürettiği duygusal dünyaya ve onu eleştirenlere karşı geliştirdiği, iyi bir savunma mekanizması olduğunu da görmekteyiz. Bu savunma mekanizması, kendi vicdanı karşı (çocuklara iş vermenin, fakirlik içinde yaşayan ailelere ekonomik katkı yapması) ve çevreye karşı da (onları kötü alışkanlıklar edinmesinden koruması) şeklinde fikirler üretmiştir. Bütün bu fikirler ile Mustafa Bey, kendi kendini aklamıştır. Bu sonuçlara göre Mustafa Bey, ahlaken doğru bir şey yaptığını düşünmüştür.

Deontolojik veya Kantçı yaklaşımla bu örneği değerlendirilirse; çocuk işçilerin haklarını (eğitim hakkı, oyun oynama hakkı gibi.) ihlal ettiğinin den dolayı, iyi sonuçlar üretseler bile, onları çalıştırmamız gerektiğini bize söyler. Çünkü bu yaklaşıma göre, yalnızca ekonomik büyümenin veya üretimin toplum için faydasını düşünerek onları çalıştırmamız, onların haklarını çiğnemek olarak kabul değerlendirir. Çocuk işçi kullanımının altında yatan aslında onları birer araç ve nesne olarak görmektir (Dasjardins ve Hartman, 2011, s.101-104). Bu yönüyle Kant'ın **üçüncü maksimi** olan; "İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil de, her zaman bir amaç olarak göreceğ şekilde davran!" yani insan kişiliğine saygı ilkesiyle de çatışmaktadır. Dolayısıyla Mustafa beyin yaptığı davranış, insanın temel hak ve hürriyetlerini ihlal etmektir. İnsanın temel hak ve özgürlüğü onun doğası gereğidir. Bu yüzden, bu hakları korumak da herkesin görevi olur. Böyle bir ahlak kuramı sadece genel bir çerçeve verebilir, ancak belli durumlar karşısında "nasıl davranmamız" gerektiğine ilişkin bir şey söylemez. Çünkü Kant'ın tanımladığı ahlak buyrukları fazla soyut ve içerikten yoksun olmalarından dolayı, bir eyleme yol göstermezler. Kantçı etiğe göre de, çocuk işçi çalıştırmak, bu ahlak buyruğuna ihlal etmek demektir. Bu yaklaşıma göre kesinlikle çocuk işçi çalıştırılmazdı. Fakat bu etik yaklaşım, çocuğun ve ailesinin durumu değiştirebilecek reçeteler ortaya koyma noktasında, erdem etiğine göre daha gönülsüzdür.

Erdem etiğine göre Mustafa bey, temel erdemlere sahip kişiliği yoktur. Bu yaklaşıma göre, temel erdemlere sahip bir birey; adalet, cömertlik, yardımseverlik gibi temel erdemleri odak noktasında olan bir karar verme mekanizmasına sahiptir. Erdem etiğine göre şunları yapılırdı; iş niteliğini değiştirebilir, başka alternatif iş etütleri geliştirebilirdi; örneğin, çocukların annelerine veya ailesinden daha büyük bir yaş gurubuna iş verebilirdi; yoksulluk sınırı içinde yaşayan anne, babası veya diğer yaşı büyük kardeşlerine vb. kişilere, çocuğun çalışmasına gerek kalmayacak şekilde iyi bir ücret de verebilirdi; çocukları çalıştırsa bile bu eğitimi aksatmayacak derecede ve basit olacak

bir iş, iyi niyete ve erdem düşüncesine dayanarak onları çalıştırabilir ve bunların karşılığını yüksek ücretlerle ödeyebilirdi; Mustafa bey, bu sorunlu durum karşısında bir yandan da işletmesinin sosyal sorumluluğunun neler olduğunu belirleyebilirdi. Yoksulluğun kötü bir durum olduğunu bilen Mustafa Bey, cömertlik veya yardımseverlik erdemlerini kullanarak bu durumdan ahlaki bir biçimde kurtulmayı başarabilirdi.

Her iki etik görüşte konuyu ele almamış olan Mustafa beyi, görüşmecilerimizin aşağıdaki nedenlerden dolayı eleştirmişlerdir;

	Eleştiriler	Etik türü
Mustafa beyin davranışı;	Doğru değil. <i>"İnsanlar ya inandıkları gibi yaşarlar ya da yaşadığına inanmaya başlarlar"</i> ...Mustafa bey yaşadığı o anki şeye, inanmaya başlamış... Gerçekten yapılacaksa eğitilecektir, öğretilenecektir. Ve onun eline kalem alma süreci vardır...	Erdem etiği/Deontolojik etik (Takip edilmesi gereken altın kural veya erdem yönünden- Hz. Ali'ye ait bir söz - ve Eğitim hakkı)
	Burada niye ailelerini çalıştırmıyor da çocukları çalıştırıyor? Doğru değil. Az para vermek için çalıştırıyorsa doğru değil... Şu kapitalist mantığa karşıyım; aşırı kar ne olursa olsun.	Erdem etiği/Deontolojik etik (Adalet erdemi/ilkesi, hak ilkesi)
	...İstismar olduğunu düşünüyorum. Çocukların çalışmasında, ulvi bir amaçtan ziyade, düşük prim ödemekten kaynaklandığını düşünüyorum. Sevgi görmesi gereken ve eğitilmesi gereken bir yaş. O yaş, siz başka şeyle değerlendirirseniz doğru yapmamış olursunuz.	Deontolojik etik (Sevilme hakkı, eğitim hakkı ve insanın araç olarak kullanılması yönünden)
	...8-12 yaş aralığındaki çocukların temel bilmeleri gereken şey, eğitim olması lazım.	Deontolojik etik (Eğitim hakkı yönünden)
	...Benim kanaatime göre, bu yaştaki insanlar sadece ucuz oldukları için çalıştırılırsa, bunlara zulüm etmiş oluruz. Ahlaki bir şey olmaz bu... ILO çalışma standart'ını kabul eden bizim gibi ülkelerde... İnsan hakları ihlallerinin çok yoğun olduğu ülkelerde, bu multinational şirketler sadece maliyetlere bakıyorlar... Bu çocukları, ailelerine ek gelir sağlasın, aileleri yoksuldur diye istihdam ediyorsa, onda da bir şey yok.	Erdem etiği/Deontolojik etik (ILO standardı ve insan haklarının ihlali ve yardımseverlik erdemi yönünden)

	...Çocuğa sırtına bir şey yükleyip, 8 yaşındaki çocuğa yük mü taşıyor? 8 yaş düşük bir yaş, o ayrı bir olay ama belki basit bir iş yaptırıyor, bir bant yapıdırıyor... Çocuğun eğitimini engellemeyecek şekilde, günde 1 saat, yarım saat ne bileyim zarfın ağzını kapatır, o çocuk. Basit bir iştir. Bunun karşılığında çocuğa, 10 lira, 20 lira para verirsin. Harçlık verirsin... Onun karşılığında abartılı iyi bir maaş da verebilirsin mesela. İyi niyetini gösterirsin.	Erdem etiği/deontolojik etik (Eğitim hakkı, iyi niyet, cömertlik ve yardımseverlik erdemi yönünden)

Görüşmecilerimizin tamamı teleolojik bakış açısı yukarıdaki nedenlerden dolayı reddetmişlerdir. Görüşmecilerimiz bu örnek olayı, erdem ve deontolojik etik ölçülerine göre değerlendirerek ahlaki bulmamışlardır. Deontolojik etik yaklaşıma göre yapılan değerlendirmelerde, en çok çocuğun “eğitim hakkının” elinden alınmış olmasına dikkat çekmişlerdir. Erdem etiği yönünden de “yardımseverlik” erdemi öne çıkararak; çocuğun ailesinin yoksul olması, çocukları kötülüklerden korumak, çocukları koruyup gözetmek ve ailelerin bütçeleri katkı yapmak için, çözüm aramaya sevk etmiştir. Burada karıştırılmaması gereken bir konuda, görüşmecilerimiz aile şirketi olmasından dolayı devamlı olarak iş hayatı içinde yetişmiş olmalarıdır. Küçük yaşta babalarıyla veya yakınlarıyla işe başlamaları, bugünkü iş hayatı ile ilgili olarak kendilerine çok fazla katkı sağladığı düşünülmektedirler. Hatta çocuklara 12–13 yaşlarından itibaren iş dünyasına, eğitimlerini etkilemeyecek şekilde, örneğin staj, haftasonu vb. başlamalarını önermektedirler. Görüşmecilerimiz etik ve ekonomik yaklaşımların, birbiri üstüne gelebileceğini düşünülmektedirler. Davranışlarında sadece salt erdeme yönelik değil, aynı zamanda para kazanmalarına ve toplumun refahı artıracak eylemlere dönük cevaplar vermişlerdir.

Sonuç olarak Teleolojik bakış açısını öne çıkaran “Mustafa Bey ikilemine” karşı görüşmecilerimizin verdiği cevaplardan, Batı kaynaklı etik kuramların bire bir oturmasa da çoğunlukla iş dünyamızda yer edindiğini görmekteyiz. Görüşmecilerimizin tamamı “Mustafa Beyin”

davranışını deontolojik/erdem etiği ölçülerine göre doğru kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber bazı görüşmecilerimizin cömertlik, yardımseverlik gibi erdemleri de kullanarak toplumsal sorunlar karşısında çözüm üretme gayreti içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bazı görüşmecilerimiz etik kuramlara “özgecil” bir tutumla yaklaştıkları görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Arslan, M. (2005). *İş ve Meslek Ahlakı*. 2.Baskı. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Cevizci, A.(2008). *Etiğe Giriş*. 2.Baskı. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çoşkun, C.A. (2004). *Toplam Ahlak*, 1.Baskı. İstanbul: Zaman Kitap.
- Çüçen, A.K. (1999). *Felsefeye Giriş*, 1.Baskı. Bursa: Asa Kitapevi.
- Ferrell, O.C., J. Freadrich and L. Ferrell. (2011). *Ethical Decision Making and Casing*. 8.Edition. USA: South_Western Cengage Learning.
- Ford, G. G. (2001). *Ethical Reasoning in The Mental Health Professions*, CRC Pres.
- Forsyth, D. R. ve W. R. Pope. (1984). Ethical Ideology and Judgment of Social Psychological Research : Multidimensional Analysis. *Journal of Personality and Social Psychological*. Vol.46. No.6, 1365-1375.
- Forsyth, D. R. (1980). A Taxonomy Of Ethical Ideologies, *Journal of Personality and Social Psychological*. Vol.39, No.1, 175-184.
- Frankena, W. (2007). *Etik*. A. Aydın (Çev.). 1.Baskı. Ankara: İmge Yayınevi.
- Hançerlioğlu, O.(1995). *Düşünce Tarihi*. 6.Baskı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Hartman, L. P. and J. Desjardins. (2011). *Business Ethics*. 1.Edition. USA: Mcgraw-hill.
- İyi, S. (2011). Etik nedir? İ. Kuçuradi ve D. Taşdelen (Ed.). *Etik içinde*. 1.Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011, 2-21.
- Kant, I. (2009). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. İ. Kuçuradi (Çev.). 4.Baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi.
- Kılıç, R. (2009). *Ahlakın Dini Temelleri*. 1. Baskı. Ankara: T.D.V Yayınları.
- Kıllıoğlu, İ. (1988). *Ahlak ve Hukuk İlişkisi*. 1.Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- Kınalızade, Alim Efendi. (2011). *Ahlak-ı Ali*. 2.Baskı, A. S. Oktay İstanbul: İz Yayıncılık
- Kiraz, C. (2007). *Kur'an'da Ahlak İlkeleri*. 1.Baskı. İstanbul: Emin Yayınları

- Kök, S.B. (2012). İş Ahlakı ve Etik Yaklaşımlar. Ö. Torlak ve F. Dalyan (Ed.). *İşletmelerde Sosyal Sorumluluklar ve Etik* içinde. 1.Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012, 59–85.
- Özgener, Ş.(2009). *İş Ahlakının Temelleri: Yönetmel Yaklaşımı*, 2.Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özlem, D.(2010). *Etik-Ahlak Felsefesi*, 2.Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Peffer, R.G. (2001). *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet*. 1.Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schumacher, E.F.(2002). *Küçük Güzeldir*. O. Deniztekin (Çev.). 4.Baskı. İstanbul: Cep Kitapları A.Ş.
- Shaw. W.H. and V. Barry .(1996). *Moral Issues in Business*. 5.Edition. USA: Wadsworth Inc.
- Trevino, L. and K. A. Nelson. (2011). *Managing Business Ethics*. 5.Baskı. USA: John Wiley and Sons Inc.
- Ülgen, H. ve K. Mirza. (2007). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 4.Baskı. İstanbul: Arıkan Basım Yayınları.
- Yaran, C. S. (2010). *Ahlak ve Etik*, 1.Baskı. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yaran, C. S. (26-28 Kasım 2010). Erdem ve Ödev Etiği Açısından İslam Ahlak Felsefesi. *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algılamaları Uluslararası Sempozyumu*. Samsun. 403-423
- Yazıcı, S. (2007). Etik. D. Taşidelen (Ed.). *Felsefe* içinde. 1.Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007, 141–167.
- Yazıcı, S. ve A. Yazıcı (25-26 Mayıs 2009). Erdem Ahlakı ve Kamu Etiği. *Kamu Etiği Sempozyumu*. Ankara: TODAİE.
- (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, erişim tarihi: 18.12.2012)

Küreselleşme Ölçeğinde Emegın Dönüşümü

*

Transformation of Labour in Globalization Scale

Ahmet Mercan

GİRİŞ

İnsan ve İhtiyaç

İnsan varlığını idame ettirebilmek için nefes almaya, yemek yemeye, giyinmeye barınmaya ihtiyaç duyar. Kendiliğinden karşılanan nefes dışındaki ihtiyaçlarını karşılamada emek sarfetme durumundadır. İnsan ve kainat ilişkisinde insana ait ihtiyaçlar potansiyel olarak tabiat içinde saklıdır. Dolayısıyla insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere belli oranda emek, güç kullanmak zorundadır. Diğer taraftan, insan bu emeği ortaya koyarken, aynı hedefe yönelen, kendi türüyle de mücadeleye girme durumundadır. İnsanın toplu yaşamayı da öngören yapısı, çatışmayı ve birlikteliği dışlayamadan çelişkiyle yaşamayı kapsar. İnsanoğlunun bu trajik yapısı içinde gücü hukukla yönlendirme, sorunları asgariye indirme çabası ilk topluluklardan günümüze kadar süregeldi ve çatışmalar, büyük barışlar, savaşlar, keşiflerle geleceğe akıyor.

İnsanlığın başlangıç mücadelesindeki eğilimler ve çatışma alanları varlığını koruyarak sürüyor. Adalete olan ihtiyaç ve gücün hukuktan kopuk tezahürü ile ortaya çıkan sarsıcı olaylar ve yapılarla insanın trajedisi çok daha büyük riskler barındırarak yol alıyor.

İnsanın ihtiyacına ulaşmak için tabiat ve kendi cinsiyle yaptığı mücadele ilk günden başlayan ve birbirini tetikleyen icatların mahiyetiyle deveran ediyor. En sade haliyle avcılık döneminden tarım dönemine, oradan sanayi devrimine, endüstriyel aşamadan bilgi

toplumuna ulaşırken ihtiyacı kolayca elde etme adına, geliştirilen teknikler kuşaktan kuşağa aktarılarak çeşitlenmeye, durdu. Kendi dönemi içinde tekerleğin icadı, günümüzde bir başka gezegene gitmekten daha az önemli değildi. Ateşin bulunuşu, ekimin yapılması, ürünün ortaya çıkışı ve insanın tabiat karşısında kendine olan güveninin ilerlemeye durması, alet ve edevatların önemini de ortaya çıkardı. Geliştirilen her icat farklı alanlara taşınma ve gelişmeye açık yönüyle kesintisiz bir akışla ve değişik merhalelerde büyük buluşlarla hayatın ivmesini değiştirdi.

Motorun icadı üretimin kas gücünden yeni bir alana taşınması büyük değişimlere neden oldu. Üretim - tüketim biçimlerinin değişmesi beraberinde paylaşım sorunlarını da getirdi. Emeğin niteliği, sermayenin yeni biçim kazanması, sanayi devrimiyle şehirlerin ortaya çıkmasına aracılık etti. Yeni göç dalgaları tarım işçisini fabrika emekçisi olarak dönüştürürken emeğin mahiyeti ortaklı hale gelmiş oluyordu. Tarım sahasında emeğin görünürlüğü, fabrikada makine ile flulaşmaya duruyordu. Ürünün ortaya çıkışında kimin payının daha yüksek olacağı duygusal bir sorun olarak kalırken, makine ile insan arasındaki ikilem hep var oldu.

ENDÜSTRİYEL SÜRECİN BELİRLEYİCİLİĞİ

Makinenin hayata girmesi müşterisi olmayan malın üretimini olağanlaştırması, stoklamayı, beraberinde iç ve dış pazar ihtiyacını ve reklam olgusunu ortaya çıkardı. Kas gücünden kurtulan ve hız alan üretim, ekonominin belirleyici gücünü tarımdan sanayiye taşıdı. Şehirlerin büyümesi, yeni nüfus hareketleri şehir kültürünün oluşmasını, kurallı yaşamayı ve ihtiyaç alanın çeşitlenişine imkan hazırladı. Sanayinin ekonomide gittikçe büyüyen payı ile orantılı olarak finans kurumları, krediyle sigorta zarureti ortaya çıktı. Toprağa bağlı yapıların sarsıntı yaşaması, teknolojinin silah üretimine yansması dünya için yeni paylaşın savaşlarının tetikleyici gücü oldu. Osmanlı toprağa bağlı son

yapı olarak tarih sahnesinden çekilirken, 19. Yüzyıl İngiliz etkisiyle ticari kapitalizmin sermaye oluşturma dönemi olarak tebarüz etti. İkinci Dünya Savaşı da bir bakıma yeni silahların egemenlik alan sağlama açısından maharetlerinin denenmesiydi.

20. Yüzyıl ABD-İngiliz uhdesinde pazarı oluşturan ve kontrol eden, sermayenin yerli sınırları aşma arzusuyla çok uluslu şirketlerin siyasi yapıyı da beraberinde kullandığı soğuk savaş dönemini denk düşer.

Sosyalizm işçi sınıfını toplumsal dönüşümün aracı kabul edip sendikalaşmaya ideolojik kimlik yükleyerek, kapitalizme karşı mücadelesinde öne koyuyordu. Kapitalizm ücret sendikacılığıyla kitlesel üretimi merkeze alan Fordist üretim tarzının özelliklerine uygun yapıyı içeriyordu. Fordist yapı, üretimi çok parçaya ayırmak, standartlaştırmak, seri üretimi öngörüyordu. Zamanı en verimli biçimde kullanmayı hedefleyen Fordist çalışma yöntemi işçi maharetini bir vida sıkma, bir pedala basmak kadar basite indirgeyen, düzenlenen istasyonlarla, düşünen, tasarlayan, işe becerisini yansıtan ustalığa ihtiyaç duymuyordu. Üretim hız kazanmış akışına işçi uyum sağlama durumundaydı. Bir başka ifadeyle, işçi iş bandının bir parçası haline gelmişti. Herhangi bir duraklama bütün akışı etkileyecektir. Diğer tarafıyla, işçilerin sendikal mücadelesine dayanışma imkanı sağlama açısından olumlu katkıları düşünebilir. Ancak emeğin vasıflı ve vasıfsız olarak ikiye ayrılması, sendikal mücadelede önemli sorunlar arasında yer aldı. Teknolojinin yerinde duramayan devingen yapısı, en ucuz maliyetle üretimi rekabet açısından kaçınılmaz görmesi, kıyasıya yarışan piyasaları ve beraberinde krizleri ortaya çıkardı. Her kriz, emekten sermayeye önem akışına yataklık ediyordu.

1870 Dünya piyasalarında yaşanan büyük tıkanıklık, 1970'lerde petrolün tetiklediği kriz, piyasalar üzerinde büyük etkiler oluşturdu. 1970 krizi ile birlikte devletin sermaye üzerindeki fonksiyonu asgariye çekilirken liberalizm dünya ölçeğinde genişleme hedefiyle krizi aşmaya yönelirken, demir perde ülkeleri hantal teknolojiyi yenilemede ve gittikçe bireyselleşen algıya karşı koymada zorlanmaya başladılar.

Altmış ve yetmişli yıllarda sol söylemin ideolojik sendikacılık açısından dünya ölçeğinde gösterdiği etki, işçi haklarını gündeme tutmaktan ziyade, sosyal dönüşümü, proleter devrimi öngörmesi açısından kalıcı olmadı. Sosyalizmin dinle olan dışlayıcı etkisi toplumların kabulünü zorlaştırırken, liberalizm Dünya Bankası (IMF)marifetiyle, kurulu piyasa normları henüz sanayileşmemiş ülkeleri kendiliğinden değişime dahil ediyordu.

EMEĞİN ADRES DEĞİŞİKLİĞİ

Teknoloji ile hareket halinde buluşan üretim, sürekli tarz değiştirirken, emegın üretimdeki asli değer oluşu da tartışılır hale gelmeye başladı.

20. Yüzyılın son çeyreğinde dünya, Küreselleşme adlandırılması ile liberalizmin gizli aşikar meydan okumasına şahit oldu. Seksenlerin sonunda demir perde ülkelerinin çözülmesi, soğuk savaş döneminin bittiğini işaret ederken Tarihin Sonu teziyle ifadeye duran ABD-İngiliz öncülüğündeki Batılı hegemonya, yeni bir konseptle dünyayı tek ülke gören anlayışla, siyaseti ve ekonomiyi kurgulama yönelimine girdi.

Küreselleşme, dünyanın geri kalmış bölge kaynaklarını, çok uluslu şirketleri marifetiyle dolaşıma açarken, yerel emek ve nüfus hareketlerini ulusal sınırlarda tutmaya özen gösterdi. Uluslar arası sermaye avantajlı gördüğü her ülkeye, kaynaklara ulaşırken yerel piyasalar, sosyal krizlere karşı üretilen kredi çözümleriyle siyasi hegemonyaya zemin eklemlendi.

Kendini uluslar arası sermayeye uygun davranmak zorunda hisseden ülkeler, gümrük düzenlemesi yapmak ve yatırım için Batılı şirketlere davetiye çıkarmak durumunda kaldılar. Tahkim yasaları yoluyla yapılan düzenlemeler vasıtasıyla, uluslar arası şirketlerin yaşaması muhtemel sorunlara karşı yerel mahkemeler yerine, uluslar arası hakem kuruluşlar marifetiyle haklarını garantiye almış oldular. Ülkelerin küresel ağa dahil olduklarının örneği olarak verilebilecek bu uygulamada, sermayenin sorumsuz dolaşımı ancak emegın dondurulmasını tesbit etmiş oluyoruz.

Teknolojinin bilgisayar alanında geldiği son aşamada iletişime getirdiği hız, dünyayı tek ülke olarak işleme dahil etme açısından bilgi yeni bir sektör olarak görüldü. Büyük firmalar, ulus devletleri aşan bütçelere sahip olurken, finansın dönüşümü de o oranda dolaşıma durdu. Başta sanayinin sabit karakterine zıt, bilgi ve sermayenin dolaşımı, siyasi angajmanlara göre yaşanan değişimler, bilginin entelektüel sermaye olarak değer görmesini sağladı.

Bilginin gördüğü değerle birlikte emeğin çeşitlenmesi, emekçinin yeni vasıflarla sermayeyi yönlendirme göreviyle vasıfsız emekçiden ziyade sermayeye daha yakın oluşu, sosyal dönüşüm sayesinde daha belirgin hale geldi. Emek mavi yakadan, bilgiyi temsil eden, beyaz yakalı yeni sınıfın etkinliğiyle anılır hale geldi.

Uzmanlaşmanın önem kazandığı ortamda, nitelikli işgücü kendini ifade etme, menfaatini koruma açısından da seviye kazanması sendikal mücadeleye duyulan ihtiyacı sarstı. Fordist yöntemde dayanışmaya ihtiyaç duyan, ürüne aynı oranda yansıyan emeğin, bilgi teknolojileriyle çeşitlilik kazanması, uzmanların katkısını önemli hale getirdi. Tam mesai gerektirmeyen, iletişim yoluyla müdahil olma, farklı birkaç işte birden çalışma, kendine güvenen, bilgisiyle çalışma hayatında var olan nitelikli emek sahipleri için işsiz kalmak, zam almak sorun olmaktan kendiliğinden çıkmış oldu. Sendika ihtiyacını tartışmalı hale getiren bir başka olgu da firmaların İnsan Kaynaklarına yapmış oldukları yatırımlar gelmektedir.

İnsan Kaynakları başlığı altında verimin artırılmasına yönelik, çalışanların eğitilmesi işçinin şirketle bütünleşmesini sağlarken, menfaate seslenen çalışma ile potansiyelini tanımasına vesile olan yeni bir işveren tipine karşı, kendini yenileyemeyen sendika anlayışı kaçınılmaz olarak tartışılır bir alan oluşturacaktır. ARG'lere ayrılan bütçeler, dünyada yaşanan acımasız pazar rekabetinin parçası olarak payını artırırken, o oranda emeğin niteliğinin bilgiyle buluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Tarımdan sanayiye taşınan emek, işveren, işçi, arasında devletin aracı güç olarak yer aldığı dönemde, artı değer olarak işçinin üretimden pay almasını öngören görüş, sol söylem tarafından dillendirilmişti. 1970 krizi ile devleti aradan çıkaran sermayenin geldiği Bilgi Toplumu aşamasında emegın gittikçe çeşitlenmesi ve alanın flulaşması onu koruma mücadelesi veren sendikalar açısından köklü olarak değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır.

Üretimin merkezi yapıdan planlandığı ve ücret sendikacılığının öne çıktığı Fordist yapı gerilerde kaldı. Post-Fordist yapı olarak esnek, serbest üretim tarzının öngörülmesi de Japon Toyota Üretim Sistemi ile bir umut olarak değerlendirmeye alındı, daha insani ortam açısından tartışıldı. Sistem kaynakların etkin kullanımını içeren, makine ile organizasyon uyumuna dayanan ekip çalışmasını öngörmektedir. Bu sistem Japon insan tipinin öngördüğü fedakarlığı içermesi açısından ve çalışma saatlerinin dünya standartlarını aşması dolayısıyla, evrenselleşme temayülünden uzak bulundu. İşçiyi öne çıkarmak adına daha fazla çalıştırması sistemin en zayıf tarafı olarak görüldü.

SONUÇ

Emegın bilgiye yaslanarak sürdürdüğü gelişmeyi durdurmak çözüm olarak gözükmüyor. Üretim ve tüketim biçiminin dünya kaynaklarını israf eder tarzda hızlandığı ve piyasaların dayatmacı, farklı açılımlara müsaade etmez tekelci yapıda müdahaleyi içermesi ilişkileri, beraberinde insanı yozlaştırmaktadır. ABD- İngiltere ekseninde yürüyen Küreselleşme projesi, endüstriyel alt yapının üzerine oturarak Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması tezleriyle siyasal meydan okumayı sürdürüyor. Küresel süreçte, savaşlar, işgaller, hedef seçmeyen silahların kullanımını sürüyor. Kaynaklar küresel sermayeye açılırken, işgücünün dar bölgelere hapsedilmesi toplumsal patlamaları, terörist eylemleri hazırlarken küresel güçler bu tür çıkışları, yaptırım adına, fırsat görüyor.

Kendiliğinden paylaşılan, kullanılan değer olması gereken bilgi, güç olarak piyasa metana dönüştürülmüş durumda. Bilgi Çağı adlandırılması altında, gezgin yatırımlar arza müdahale becerisini bilgi ve kirli bilgi marifetiyle yürütüyor.

Kodlarında seküler algının saklı olduğu bilgi, emeğin mahiyetiyle de oynamada sakınca görmüyor. Çin örneğinde olduğu gibi, yeri geldiğinde, baskı altındaki işgücünü kullanırken ahlaki sıkıntı duymuyor.

Küresel akışta emeğin korunması, karşılığının alınması mevcut bilginin mahiyetiyle zor görünmektedir.

İnsan tabiat ilişkisi sert tezahür ediyor. Tüketim ihtiyaçtan kopuk çılgın ve dünya ölçeğinde, bölgesel olarak uçurumla ifade edilen farklarla yürüyor. Sermayenin tekelci pazar arzusu, yerel üretim ve değerler üzerine siyasi hegomanya kurma arzusuyla şekilleniyor.

Her şeyden önce, insanı önemli kılan bir epistemolojik dönüşüme ihtiyaç var.

İnsanı hayatın merkezi gören, üretimi kaynakların kullanımından başlayarak dikkate alan, gelecek kuşaklar adına itinalı ve müşterisi belli, esnek üretime yönelme elzem görünüyor.

Blok küresel pazarın çeşitlenmeye ihtiyacı ve emeğin de sermaye kadar sınırları geçebilmesi, yeni bir sendikacı profiliyle ifadeye durmayı gerekli kılıyor. Yeni bir sendikal anlayış, ücret ve sosyal haklarla bakışını sınırlamayan, insanı önemli tutan ve üretimi amaç olmaktan çıkarabilmenin mücadelesini verebilmelidir.

Dünya kaynaklarının kullanımını ve üretim sürecinin ahlaki boyutunu denetlenir hale getirmelidir. Öte yandan, insan kaynaklarının üstlendiği görevlerin önemli bir kısmını ve emeğin dönüşümünün öncülüğünü sendikalar üstlenmelidir. Sendikalar sahip oldukları insan kaynağını, fikir yönünden de üretken kıldıklarında, çözüm süreci de başlamış olacaktır.